

# **TRAJEKTORIE MIGRACYJNE WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO**





**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**UNIA EUROPEJSKA**  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej  
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie

Recenzent: prof. dr hab. Zygmunt Górka

Redakcja: C. Ułasiński, J. Szymańska D. Bieńkowska,

Opracowanie graficzne: Piotr Kostecki

ISBN: 978-83-929925-8-5

© Copyright by Centrum Doradztwa Strategicznego, Kraków 2010



Centrum Doradztwa Strategicznego

# TRAJEKTORIE MIGRACYJNE WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

pod redakcją

DAGMARY BIEŃKOWSKIEJ, CEZAREGO ULASIŃSKIEGO, JUSTYNY SZYMAŃSKIEJ



Kraków 2010

[www.cds.krakow.pl](http://www.cds.krakow.pl)

## PODZIĘKOWANIA

Serdeczne podziękowania kierujemy do:

- Dyrektora Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie;
- Starostów powiatów województwa podkarpackiego;
- Prezydentów, Burmistrzów i Wójtów miast i gmin województwa podkarpackiego;
- Dyrektorów powiatowych urzędów pracy z terenu województwa podkarpackiego;
- Arcybiskupa Archidiecezji Przemyskiej i Biskupów Diecezji Rzeszowskiej, Tarnowskiej, Sandomierskiej oraz Zamojsko-Lubaczowskiej;
- największych pracodawców województwa podkarpackiego,

bez których zgody i pomocy nie byłoby możliwe przeprowadzenie tak szeroko zakrojonych badań i analiz w podległych im instytucjach.

Ponadto pragniemy podziękować wszystkim osobom zaangażowanym bezpośrednio w prowadzenie działań badawczych oraz umożliwiającym ich sprawne przeprowadzenie.

*Zespół TMWP*

## SPIS TREŚCI

I. SŁOWO WSTĘPNE	7
II. WSTĘP <i>C. Ułasiński, D. Bieńkowska, J. Szymańska, T. Kwiatkowski</i>	9
2.1 Geneza Projektu	9
2.2 Dziewięć obszarów badawczych – metodologia badań	13
2.3 Struktura publikacji	17
III. TŁO BADAŃ MIGRACYJNYCH	21
3.1 Migracje a mobilność <i>J. Żywiec</i>	21
3.2 Dlaczego ludzie migrują? <i>T. Kwiatkowski</i>	25
3.3 Migracja na Podkarpaciu w świetle statystyk publicznych <i>P. Bettleja, I. Kulczycka</i>	31
IV. WYNIKI BADAŃ W UJĘCIU SYNTETYCZNYM	53
4.1 Migracje edukacyjne <i>T. Kwiatkowski</i>	53
4.2 Migracje zarobkowe <i>M. Adamek</i>	78
4.3 Konsekwencje migracji <i>J. Żywiec</i>	104
4.4 Uwarunkowania migracji w województwie podkarpackim <i>J. Działek, A. Kocaj, R. Guzik, K. Gwosdz</i>	128
BIBLIOGRAFIA	145
ANEKS	149
Przewodnik po prezentacji multimedialnej	149
Profile migracyjne powiatów	159



## I. SŁOWO WSTĘPNE

Wobec charakterystycznego dla obecnych czasów swobodnego przepływu ludności zgromadzenie dokładnych danych na temat ruchów migracyjnych jest zadaniem niełatwym. Pomimo istniejącego obowiązku zgłaszania zmiany miejsca stałego lub czasowego pobytu tylko nieznaczna część migrujących dopełnia urzędowych formalności. Tymczasem zdecydowana większość statystyk publicznych opiera się na tych właśnie niedoskonałych i niekompletnych danych urzędowych.

Projekt „**Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego**”, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, jest odpowiedzią na lukę informacyjną powstałą między oficjalnymi danymi na temat przepływu ludności a jego rzeczywistą skalą oraz charakterystyką. Z wielką przyjemnością przedstawiamy Państwu publikację, która jest zwieńczeniem ponad dwuletniej pracy zespołu Centrum Doradztwa Strategicznego sc Dagmara Bieńkowska, Cezary Ułasiński, Justyna Szymańska i stanowi pierwsze w Polsce kompendium wiedzy na temat migracji regionalnej prezentujące wyniki zarówno na temat skali i zasięgu zjawiska, jak i motywów towarzyszących osobom podejmującym migracyjne wyzwanie.

Dzięki innowacyjnemu i kompleksowemu podejściu Projekt rzuca nowe światło na omawiane zjawisko. Przy pomocy różnorodnych badań oraz analiz dociera do pokładów wiedzy niewykorzystywanych dotychczas jako źródła informacji o migracji. Jako przykład należy tu podać między innymi spostrzeżenia księży na temat mobilności w społecznościach parafialnych czy wpływ obiektywnych uwarunkowań zewnętrznych, takich jak rozwój gospodarczy oraz cywilizacyjny, na decyzje ludzi dotyczące odpływu bądź napływu.

Wyniki badań zebrane w ramach Projektu pozwalają na formułowanie ważnych spostrzeżeń i wniosków na przyszłość. Mogą i powinny być inspiracją do kształtowania różnych form polityki rozwoju lokalnego i regionalnego. Zgromadzony podczas prac nad realizacją Projektu bogaty zasób informacji na temat wielu aspektów zjawiska migracji i różnych grup społecznych będących jego uczestnikami daje wyjątkową w skali kraju, opartą na twardych – statystycznych – dowodach, możliwość zarządzania zmianami w środowisku

lokalnym. Należy bowiem pamiętać, że największa mobilność cechuje osoby młode, najczęściej dobrze wykształcone, które stanowią fundament wysokiej jakości kapitału ludzkiego. I choć mobilność zawodowa, edukacyjna czy motywowana innymi względami może mieć pozytywny wpływ na indywidualny rozwój jednostki, to nie przełoży się ona na sukces regionu tak długo, jak długo bilans migracyjny Podkarpacia pozostanie ujemny. Tylko przy zmianie niekorzystnego trendu możliwe będzie efektywne i pełne wykorzystanie zasobów kapitału ekonomicznego, ludzkiego i społecznego, jaki zdobyli migranci. Mamy nadzieję, że zgromadzony w ramach Projektu materiał stanie się ważnym głosem w dyskusji na ten właśnie temat.

Zachęcamy Państwa do lektury zarówno niniejszej publikacji, jak i raportów badawczych opracowanych w ramach przedsięwzięcia, zawartych na dołączonej płycie. Dokumenty te pozwalają na wgląd w szczegółowe wyniki dotyczące zagadnień, które na kartach niniejszego opracowania zostały przedstawione w ujęciu syntetycznym, i mogą być często inspiracją do zagłębienia się w temat.

Na wspomnianej płycie, oprócz raportów, znajdą Państwo prezentację multimedialną „Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego”. Pozwala ona w nowoczesny, interaktywny i intuicyjny w obsłudze sposób zapoznać się z najważniejszymi wynikami Projektu. Dzięki składającym się na nią animacjom umożliwia szybkie przyswojenie wiedzy o prawidłowościach migracyjnych w poszczególnych obszarach badawczych i analitycznych. Prezentacja daje także możliwość śledzenia wyników w ujęciu syntetycznym.

*Zespół TMWP*



## II. WSTĘP

*Cezary Ulasiński, Dagmara Bieńkowska, Justyna Szymańska, Tomasz Kwiatkowski*

### 2.1 GENEZA PROJEKTU

Geneza Projektu „Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego” (TMWP) wynika z doświadczeń badawczych i realizacyjnych Centrum Doradztwa Strategicznego na Podkarpaciu. Eksperyencja w przeprowadzaniu dużych regionalnych programów badawczych i doradczych (takich jak „Indeks Gotowości Rynkowej”, „Matryca Kurcmana” czy „Podkarpacki Portal Pracy<sup>3</sup>”) dała nam makroregionalny punkt widzenia na problemy Podkarpacia. Z drugiej strony posiadamy także obraz Podkarpacia w skali mikro – lokalny, wręcz etnograficzny, wynikający z realizacji wielu projektów w zakresie doradztwa dla tamtejszych władz i instytucji rynku pracy (m.in. Powiat Leżajski<sup>4</sup>, Powiat Strzyżowski<sup>5</sup>, Gmina Komańcza) oraz organizacji i stowarzyszeń<sup>6</sup> budujących lokalne programy rozwojowe, produkty lokalne, tworzących nowe miejsca pracy oraz nastawionych na wzrost atrakcyjności turystycznej, gospodarczej czy edukacyjnej małych społeczności.

Obraz Podkarpacia złożony z tych dwóch – badawczej i doradczej – perspektyw jest niejednoznaczny. Z jednej strony rysuje się wizja regionu jako obszaru zapóźnionego cywilizacyjnie i gospodarczo, gdzie młodzi ludzie nie widzą dla siebie specjalnych szans rozwojowych. Z drugiej zaś dostrzega się osoby pełne inicjatyw, bogaty wachlarz pomysłów i przedsięwzięć znaczących w skali ogólnopolskiej.

<sup>1</sup> *Indeks Gotowości Rynkowej – nowy instrument monitorujący szanse na pracę absolwentów ponadgimnazjalnych szkół zawodowych województwa podkarpackiego*, projekt realizowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Działania 2.1 ZPORR, 2005–2007.

<sup>2</sup> *Matryca Kurcmana – nowy instrument rynku pracy*, projekt realizowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Działania 1.1. SPO RZL, 2006–2008.

<sup>3</sup> *Podkarpacki Portal Pracy*, projekt realizowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Poddziałania 6.1.1. PO KL, 2008–2010.

<sup>4</sup> *Program Rozwoju Lokalnego Powiatu Leżajskiego* opracowany na zlecenie Starostwa Powiatowego w Leżajsku.

<sup>5</sup> *Program Rozwoju Lokalnego Powiatu Strzyżowskiego* opracowany na zlecenie Starostwa Powiatowego w Strzyżowie.

<sup>6</sup> *Produkt Lokalny – Bieszczadzka Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Strategia dla Bieszczadzkiej Kolejki Wąskotorowej, Fundacja Procarpatia – badanie producentów produktów lokalnych i regionalnych.*

W badaniach regionalnych zawsze napotykałiśmy na kwestie związane z mobilnością jako znaczącym uwarunkowaniem zachowań edukacyjnych i związanych z rynkiem pracy:

- w „Indeksie Gotowości Rynkowej” – projekcie badającym szanse na pracę absolwentów ponadgimnazjalnych szkół zawodowych – systemowe badania i analizy szkół oraz instytucji rynku pracy, pracodawców i absolwentów wykazały między innymi, że młodzi ludzie mają zróżnicowane szanse na pracę w zależności od miejsca zamieszkania. Często nie widzą dla siebie możliwości na lokalnym rynku pracy;
- w „Martycy Kurcmana” – narzędziu do wstępnej segmentacji bezrobotnych, pozycjonującym klientów powiatowych urzędów pracy według dwóch osi: motywacji do pracy oraz kwalifikacji, stwierdziliśmy wysoki stopień braku motywacji do pracy i niski zasób kwalifikacji uniemożliwiający poszukiwanie zatrudnienia na lokalnym rynku oraz brak ofert lokalnych;
- w „Podkarpackim Portalu Pracy” znamienne było to, że oferty zgłaszane przez instytucje rynku pracy często wykraczały poza granice lokalnych rynków zatrudnienia, a zgłoszenia ofert pracy przez pracodawców dotyczyły w dużej mierze regionu, a nie rynków powiatowych.

Zauważalna była siła przyciągania i aktywności społecznej w skali mikro związana z potencjałem rozwojowym województwa podkarpackiego, umożliwiającą tworzenie nowych miejsc pracy na Podkarpaciu (m.in. podkarpacki produkt regionalny oraz prace przy tworzeniu produktów lokalnych, Strategia Bieszczadzkiej Kolejki Wąskotorowej, prace wspomagające tworzenie sieci partnerstwa na rzecz zatrudnienia) i mobilizująca społeczności lokalne.

Złożony obraz spowodował potrzebę uzyskania dogłębnej i wielowymiarowej analizy mobilności, jej rzeczywistych wymiarów i motywów wśród osób wstępujących na rynek pracy (absolwenci szkół ponadgimnazjalnych) i już na nim będących (pracownicy i bezrobotni).

Obraz z badań przeprowadzonych przez Centrum Doradztwa Strategicznego w ramach Projektu uwarunkowany był kontekstem zewnętrznych analiz i diagnoz sytuujących Podkarpacie wśród województw zaliczanych do Polski Wschodniej, o której jeszcze na początku wieku badacz i ekspert regionalny Grzegorz Gorzelak pisał, że jest to „wschodnia ściana płaczu” ze względu na długoletnie, historycznie uwarunkowane zapóźnienie cywilizacyjne<sup>7</sup>. Co więcej, „zapóźnienie tego regionu jest (...) długotrwałe, i co za tym idzie bardzo trudne do przezwyciężenia w krótkim horyzoncie czasu (...) zarówno w odniesieniu do struktur materialnych, jak i społecznych oraz instytucjonalnych”<sup>8</sup>.

<sup>7</sup> *Wschodnia ściana płaczu*, „Polityka” nr 2 (2383), 11.01.2003.

<sup>8</sup> G. Gorzelak, *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej. Ekspertyza dla potrzeb opracowania „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020”*, Warszawa 2007.

Polska Wschodnia, do której zalicza się Podkarpacie, jest regionem słabo rozwiniętym gospodarczo na tle całego kraju, o czym świadczy niski udział sektora przemysłu, budownictwa i usług rynkowych w tworzeniu PKB. Poziom PKB na mieszkańca w Polsce Wschodniej wynosi od poniżej dwóch trzecich do nieco ponad trzech czwartych średniej krajowej. Obszar ten grupuje relatywnie biedne gminy i, jak wskazują badacze, nie przeszedł przez pełną fazę uprzemysłowienia i urbanizacji. Ośrodki akademickie Polski Wschodniej są relatywnie słabe, a cały ten obszar w nikłym stopniu jest włączony w gospodarkę międzynarodową (widoczny jest natomiast fakt, że na terenie byłego COP zaznacza się znacząca obecność kapitału zagranicznego)<sup>9</sup>. W odróżnieniu od lokalnych i regionalnych diagnoz podkreślających wysoki potencjał turystyczny województwa podkarpackiego<sup>10</sup> ogólne zewnętrzne opinie na temat Polski Wschodniej nie są tak optymistyczne. „Polska Wschodnia ma – ogólnie mówiąc – nikły potencjał turystyczny, tak wyznaczony zasobami przyrodniczymi, jak i materialnym dziedzictwem kulturowym (...) a nawet tam, gdzie jest istotny (...) nie jest wystarczająco wykorzystany”<sup>11</sup>.

Czy na Podkarpaciu można liczyć, że czynnikiem rozwojowym będzie granica (jak w zachodniej Polsce granica z Niemcami)? Odpowiedzi są raczej negatywne. Podkreśla się, że województwo sąsiaduje z regionami wielokrotnie niżej rozwiniętymi i borykającymi się wciąż z efektami zasadniczej transformacji systemowej (Ukraina i po części Słowacja).

Według prognozy demograficznej GUS<sup>12</sup> oraz statystyk Banku Danych Regionalnych rysuje się niekorzystny scenariusz zakładający, że wbrew pierwotnie bardziej optymistycznym przewidywaniom liczba mieszkańców Podkarpacia zmniejszy się do 2035 r. do 1 992 723 mieszkańców (obecnie, na koniec 2009 r. Podkarpacie zamieszkuje ponad 2 100 000 mieszkańców). Przewidywany jest znaczący odpływ ludności z terenów wiejskich i małych miasteczek.

Za jeden z ważnych czynników przy przewidywaniu rozmiarów migracji wewnętrznych po stronie napływowej uznano „(...) dofinansowanie województw ściany wschodniej z funduszy UE, walory przyrodnicze i atrakcyjność turystyczną tych województw – jako czynnik sprzyjający napływowi w dłuższej perspektywie”<sup>13</sup>. O kontrowersjach w aspekcie atrakcyjności turystycznej pisaliśmy już wyżej, natomiast kwestia dofinansowania województw Polski Wschodniej w ramach specjalnych funduszy wykorzystujących środki unijne i ich znaczących efektów rozwojowych nie jest oczywista. Chodzi o sensowne wykorzystanie środków zewnętrznych na cele prorozwojowe i perspektywiczne, a nie socjalne, utrwała-

<sup>9</sup> G. Gorzelak, *ibid.*

<sup>10</sup> *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020*, Rzeszów 2006.

<sup>11</sup> G. Gorzelak, *op. cit.*

<sup>12</sup> GUS, *Prognoza ludności na lata 2008–2035*.

<sup>13</sup> GUS, *ibidem*.

jące dotychczasowe struktury społeczne i gospodarcze<sup>14</sup>. Drugim aspektem podnoszonym przez specjalistów regionalnych i gospodarczych jest obawa przed niezważaniem na czynniki endogenne: „bezw warunkowe dawanie pieniędzy, które miałyby zastąpić własne wysiłki, jest zupełnie nieskuteczne, nie służy rozwojowi i ma znaczenie wyłącznie socjalne, o czym można się przekonać, studiując losy południa Włoch, środkowych Appalachów w USA i wschodnich landów Niemiec”<sup>15</sup>.

Opisane wyżej uwarunkowania obiektywne mogą budzić pesymistyczne nastroje i osłabiać mobilizację decydentów regionalnych oraz lokalnych, wierzących w odrobienie zapóźnień cywilizacyjnych i budowanie atrakcyjnych warunków do rozwoju gospodarczego i społecznego Podkarpacia. Może należy spojrzeć na to z innej strony. W cytowanym wywiadzie L. Balcerowicz wypowiada się tak: „nie należy na siłę tworzyć miejsc pracy tam, gdzie ich nie ma. Faktem jest, iż mnóstwo ludzi dojeżdża do pracy nawet z bardzo dużych odległości. Więc lepiej im umożliwić przeprowadzkę do miejsc, gdzie jest praca lub mogą powstać – bez publicznych subsydiów – nowe miejsca pracy. (...) Wiele różnic występuje nie pomiędzy całymi regionami, a pomiędzy różnymi miejscami w ramach poszczególnych regionów. Jeżeli w danym miejscu jest bardzo trudno stworzyć produktywnie miejsca pracy, trzeba ułatwiać ludziom mobilność do tych miejsc, gdzie łatwiej się je tworzy. Dlatego bariery mobilności są bardzo ważnymi barierami społecznymi. Trzeba bardziej dbać o ludzi niż miejsca na mapie”<sup>16</sup>.

Mieszkańcy Podkarpacia mają doświadczenie i kompetencje w poszukiwaniu pracy poza swoim miejscem zamieszkania. Mamy podstawy sądzić, że w dużej mierze są to doświadczenia wzmacniające ich kapitał społeczny i gospodarczy. Obecnie zwiększająca się globalnie mobilność nowych pokoleń (w tym także mieszkańców Podkarpacia) jest wyzwaniem również dla władz lokalnych i regionalnych w aspekcie potencjalnej możliwości wykorzystania nowych doświadczeń migrujących i reemigrujących obywateli. Z badań Centrum Doradztwa Strategicznego wynika, że około połowa z migrujących za pracą wraca do swoich miejsc zamieszkania<sup>17</sup>. Stworzenie najkorzystniejszych warunków do wykorzystania nabytego kapitału społecznego i gospodarczego jest priorytetowym wyzwaniem dla gospodarzy województwa podkarpackiego.

<sup>14</sup> *Państwo u nas bardzo przeszkadza*, wywiad z Leszkiem Balcerowiczem, „Gazeta Wyborcza” 18 01.2010.

<sup>15</sup> *Wschodnia ściana płaczu*, *op. cit.*

<sup>16</sup> *Państwo u nas bardzo przeszkadza*, *op. cit.*

<sup>17</sup> *Kierunek Dolny Śląsk, Kierunek Małopolska* – CDS 2009 – 2010.

## 2.2 DZIEWIĘĆ OBSZARÓW BADAWCZYCH – METODOLOGIA BADAŃ

Realizacja Projektu „Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego” (TMWP) to wielowymiarowe przedsięwzięcie oparte na działaniach prowadzących do rozwiązania problemu zdefiniowanego jako brak kompleksowej, wielowymiarowej i interaktywnej mapy pokazującej ścieżki migracyjne mieszkańców województwa podkarpackiego wraz z motywami przemieszczeń.

W bieżącym podrozdziale skupiono się na dwóch aspektach – wielowymiarowości i kompleksowości zaproponowanego rozwiązania i zaprezentowano metody oraz techniki, które pozwoliły zdiagnozować ścieżki migracyjne mieszkańców Podkarpacia oraz wyjaśnić ich trajektorie i skalę – przy jednoczesnym odwołaniu do motywów przemieszczeń – w sposób wychodzący naprzeciw zdefiniowanemu problemowi<sup>18</sup>.

Wobec złożoności zjawiska migracji i niemożności jego całkowitego uchwycenia w zglobalizowanym świecie – o których to trudnościach jest niejednokrotnie mowa w niniejszej publikacji – nadrzędnym celem przy projektowaniu badań stało się objęcie nimi jak największego spektrum grup społecznych, w obrębie lub otoczeniu których migracja bądź jest faktem, bądź istnieje duże prawdopodobieństwo jej wystąpienia. Reprezentanci grup nie musieli być przy tym osobami faktycznie lub potencjalnie migrującymi – ich udział w badaniach mógł być usprawiedliwiany pełnionymi funkcjami, które sprawiały, że stawały się ciągłymi obserwatorami omawianego zjawiska.

Na tej zasadzie badaniami objęto **największych podkarpackich pracodawców oraz księży** z parafii zlokalizowanych w regionie. W przypadku pierwszym o rozmowę poproszono po trzech największych przedsiębiorców w każdym powiecie, przy czym kryterium doboru była wielkość zatrudnienia. Ostatecznie w próbie znalazło się 80 rozmówców. Zgodnie z przewidywaniami poczynili oni sporo obserwacji i mieli wiele spostrzeżeń na temat migracji własnych pracowników, ale także odpływu potencjalnych członków załóg. Podobnie księża – wiedza, jaką zdobywają podczas regularnych wizyt duszpasterskich, okazała się nieocenionym źródłem informacji na temat zarówno skali przemieszczeń parafian, jak i konsekwencji – głównie społecznych – ich ruchów wędrownych. W badanie włączono po jednym księdzu proboszczu z każdego powiatu województwa podkarpackiego, dobierając przy tym zarówno przedstawicieli małych parafii o charakterze wiejskim, jak i jednostek zlokalizowanych w największych miastach regionu. W przypadku obu

<sup>18</sup> Trzeciemu aspektowi, a więc interaktywnemu charakterowi odpowiedzi, jaką zaproponowano, poświęcona jest część niniejszej publikacji zatytułowana „Aneks”, gdzie wyjaśniono, jak obsługiwać panel multimedialnej prezentacji zawierającej mapy wizualizujące najciekawsze wyniki zebrane podczas realizacji Projektu. Ponadto świadectwem tego, że opracowany materiał badawczy został przedstawiony w sposób interaktywny, jest sama prezentacja załączona do opracowania.

omawianych grup narzędziem badawczym, jakim się posłużono, był ustrukturyzowany kwestionariusz indywidualnego wywiadu pogłębionego. Z pracodawcami rozmawiano w miesiącach letnich 2009 roku, księża spotkali się z przedstawicielami wykonawcy na przełomie zimy i wiosny 2010 roku.

Jako faktycznych migrantów, czyli osoby, w przypadku których decyzja o zmianie miejsca zamieszkania przełożyła się na faktyczne przemieszczenie, w badaniach uwzględniono dwie grupy – osoby dokonujące rejestracji w wydziałach meldunkowych zlokalizowanych w podkarpackich urzędach miast i gmin oraz **studentów** największych ośrodków akademickich w kraju, pochodzących z województwa podkarpackiego i legitymujących się świadectwem maturalnym jednej z tutejszych szkół ponadgimnazjalnych. W stosunku do tych pierwszych (określanych na potrzeby badań jako **klienci urzędów miast i gmin**), których uznano za dostarczczyeli informacji przede wszystkim o motywach decyzji o zmianie miejsca zamieszkania, posłużono się kwestionariuszem ankiety wypełnianym osobiście tuż po złożeniu dokumentów meldunkowych. Badaniem objęto zarówno osoby wymeldowujące się, jak i meldujące. Zbieranie informacji trwało przez cztery ostatnie miesiące 2009 roku, a o udział w badaniach proszony był każdy klient dokonujący czynności meldunkowej w jednym z 42 wytypowanych urzędów miast lub gmin. Ostatecznie w badaniu wzięło udział 3 895 osób (2 346 – meldujących się i 1 549 – wymeldowujących się). Badania studentów oparto na kwestionariuszu ankiety mailowej. Przedstawiciele tej grupy uczyniono dostarczczyelami wiedzy na temat przeszłej migracji edukacyjnej oraz ewentualnych planów powrotu do województwa. Z ankietą docierano do studentów z ośmiu krajowych ośrodków akademickich – ich wybór był arbitralny i został dokonany przed przystąpieniem do realizacji przedsięwzięcia badawczego. Dobór próby miał charakter dogodnościowy i wspomagano się przy nim metodą kuli śnieżowej oraz wykorzystano portale społecznościowe. Badanie prowadzono około trzech miesięcy na przełomie 2009 i 2010 roku, a liczba jego uczestników wyniosła 862 osoby.

Kryterium doboru grup, wśród których zdecydowano się poszukiwać potencjalnych migrantów, miało charakter zdroworozsądkowy i oparte było na przeświadczeniu, że badania należy prowadzić w obrębie zbiorowości, których sytuacja może determinować poszczególne jednostki do poszukiwania swoich szans poza dotychczasowym miejscem zamieszkania. Uznano za nie **uczniów szkół ponadgimnazjalnych** kończących naukę na dotychczasowym poziomie i motywowanych względami edukacyjnymi oraz zarobkowymi do podejmowania nowych wyzwań oraz **bezrobotnych**, dla których wyjazd może być jedyną szansą na poprawę własnego losu zawodowego. W przypadku uczniów o plany migracyjne pytano zarówno w perspektywie przyszłej pracy, dalszego kształcenia, jak i docelowego miejsca życia. W badaniach bezrobotnych zarobkowy kontekst ewentualnych wyjazdów był oczywisty, podobnie jak w przypadku **klientów sieci EURES**, którym poświęcono osobne badanie, gdyż ich ewentualny wyjazd wiązać się mógł wyłącznie z przemieszczeniem o zasięgu międzynarodowym. Badania wymienionych grup prowadzono

w miejscach, w których ich członkowie skupiali się w sposób naturalny – w przypadku uczniów były to szkolne klasy, w przypadku bezrobotnych i klientów EURES powiatowe urzędy pracy (PUP). Materiał badawczy od uczniów zebrano za pośrednictwem ankiet audytoryjnych, zrealizowanych na wiosnę 2009 roku. Badaniem objęto 6 320 osób ze wszystkich typów szkół ponadgimnazjalnych, przy czym w każdym powiecie zrealizowano przynajmniej 100 ankiet w liceach i 100 w szkołach zawodowych<sup>19</sup>. Dobór do badań miał charakter warstwowo-losowy, a jednostką doboru uczyniono oddział klasowy. Badanie bezrobotnych zrealizowano przy użyciu kwestionariusza wywiadu bezpośredniego. Wywiady przeprowadzono we wszystkich powiatowych urzędach pracy w regionie. Dobór miał charakter losowy. W każdym urzędzie zrealizowano przynajmniej 50 ankiet, co przełożyło się na 1099 przeprowadzonych rozmów. Także w każdym PUP prowadzono badania klientów sieci EURES. Posłużono się kwestionariuszem ankiety wypełnianym osobiście tuż po odbyciu rozmowy z asystentem EURES, a o udział w badaniach proszony był każdy klient jednostki. Realizacja przedsięwzięcia trwała 6 miesięcy, od marca do sierpnia 2009 roku, i objęła 935 osób.

Mimo że przeprowadzenie badań w obrębie siedmiu wymienionych grup pozwala mówić o wielowymiarowości przedsięwzięcia, nie do końca wyczerpuje jednak znamiona kompleksowości. Zagwarantowano ją, przyjmując zupełnie inną perspektywę i analizując migracje w oderwaniu od ich subiektywnie identyfikowanych motywów. W **badaniu uwarunkowań gospodarczych, cywilizacyjnych oraz związanych z rynkiem pracy** wykorzystano ponad sto wskaźników charakteryzujących poziom rozwoju regionu w ujęciu powiatowym. Odpowiednie pogrupowanie wskaźników i ich normalizacja pozwoliły zbudować indeksy opisujące powiaty regionu w każdym z trzech wymiarów – gospodarczym, cywilizacyjnym i rynku pracy. Tak opracowane indeksy potraktowano jako obiektywne uwarunkowania migracji i – wciąż w ujęciu powiatowym – przeprowadzono ich korelację z czterema współczynnikami charakteryzującymi zjawisko: napływem, odpływem, mobilnością i zasiedziałością. Analizę prowadzono przez cały 2009 rok, dane pozyskiwano, a następnie przeliczano i agregowano zarówno ze statystyk publicznych, opracowań zewnętrznych, jak i mediów. Część danych wywołano.

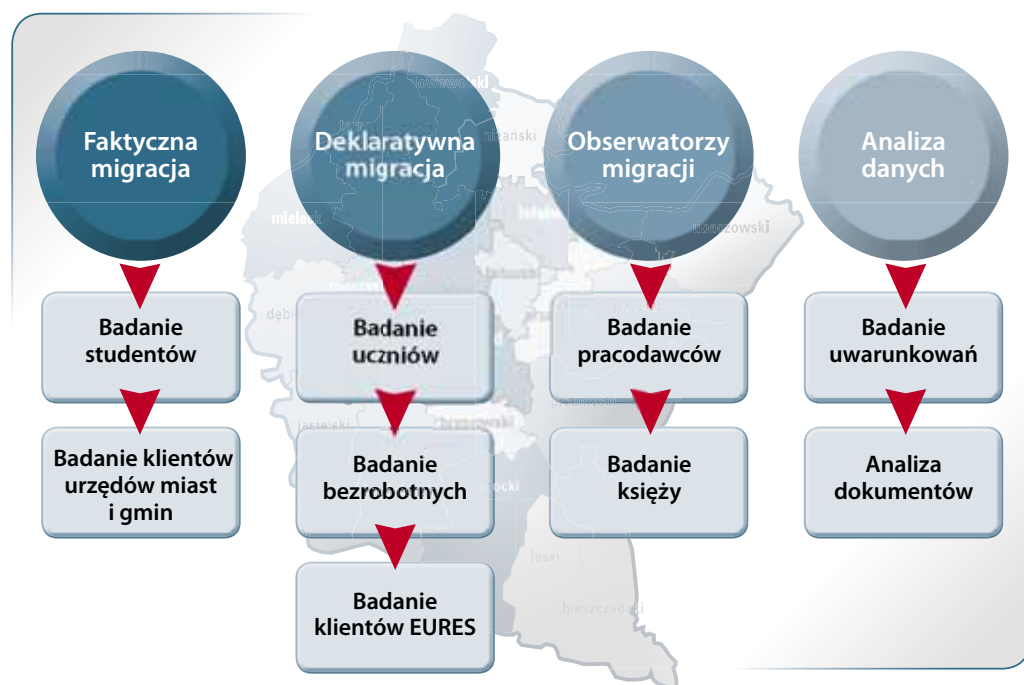
Ostatnim obszarem zainteresowań, który stał się punktem odniesienia do badań świadomościowych i podstawą korelacji z uwarunkowaniami obiektywnymi, uczyniono publiczne statystyki migracyjne. **Analizę dokumentów** Terenowego Banku Danych w Rzeszowie (TBD), podkarpackich agencji zatrudnienia i Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie (WUP) prowadzono na wiosnę 2010 roku, posiłkując się zagregowanymi danymi za 2009 rok ukazującymi skalę oraz charakter oficjalnie rejestrowanego ruchu migracyjnego z i do województwa. Dane meldunkowe z TBD zostały zamówione w Podkarpackim Urzędzie

<sup>19</sup> Wyjątkiem były powiaty bieszczadzki i przemyski ziemski, w których mimo badania we wszystkich kończących oddziałach nie osiągnięto zakładanej wielkości próby.

Wojewódzkim, któremu podlega wspomniana jednostka, i opracowane przez Bank na potrzeby analizy w ramach Projektu, natomiast dane od agencji zatrudnienia dotyczące wyjazdów do pracy za granicę pozyskano w postaci zagregowanej od WUP. Od tej samej instytucji pozyskano dane dotyczące transferu zasiłków z państw Unii Europejskiej.

Katalog badań i analiz przeprowadzonych podczas realizacji Projektu zaprezentowany został na poniższej rycinie.

RYCINA 1. Obszary badawcze i analityczne Projektu TMWP



Każdemu z dziewięciu obszarów badawczych i zebranych w toku realizacji wyników poświęcony jest osobny raport badawczy. Tam też można znaleźć szczegółowe założenia metodologiczne i opis przebiegu poszczególnych przedsięwzięć. Wszystkie opracowania dostępne są na stronie internetowej Wykonawcy [www.cds.krakow.pl](http://www.cds.krakow.pl) oraz w prezentacji multimedialnej będącej integralną częścią niniejszej publikacji. Poszczególne badania mają wiele wątków wspólnych, a ich uzupełniające się wyniki pozwalają budować wnioski o wiele szersze niż w odniesieniu wyłącznie do jednego działania badawczego. Agregowaniu danych poświęcona została ostatnia, syntetyzująca faza Projektu, która zakończyła się latem 2010 roku. Opracowane w jej efekcie schematy migracyjne prezentowane są zarówno jako wizualizacje na dołączonej do wydawnictwa płycie, jak i na kartach niniejszej publikacji, której strukturę omawia następujący podrozdział.



### 2.3 STRUKTURA PUBLIKACJI

Niniejsza publikacja jest próbą syntezy wyników zebranych na podstawie wielowątkowego procesu badawczo-analitycznego. Projekt TMWP umożliwił określenie skali migracji oraz diagnozę ścieżek migracyjnych – przebiegających zarówno wewnątrz województwa, jak i prowadzących do Podkarpacia i z niego wychodzących – na trzech poziomach interpretacji.

- 1) Pierwszy, polegający na wyprowadzeniu osobnych wniosków odnoszących się do poszczególnych grup społecznych i kategorii danych, jakie zostały poddane badaniom i analizom, został zaprezentowany w dziewięciu raportach badawczych i analitycznych. W dokumentach tych, poza danymi dotyczącymi zasięgu i skali przemieszczeń, zawarte są szczegółowe informacje o motywach, jakimi kierowały się takie zbiorowości, jak uczniowie szkół ponadgimnazjalnych czy bezrobotni przy podejmowaniu lub planowaniu decyzji o zmianie miejsca zamieszkania. Znaleźć tam można również wiele opinii różnej kategorii ekspertów na temat współczesnych migracji mieszkańców Podkarpacia oraz dowiedzieć się, w jakim stopniu o migracjach decydują zewnętrzne uwarunkowania, takie jak sytuacja gospodarcza czy sytuacja na rynku pracy.
- 2) Drugi, mający na celu agregację wyników z poszczególnych obszarów, został zwizualizowany w postaci interaktywnej prezentacji, dołączonej do publikacji. Wyszczególniony w niej obszar „Synteza” pozwala prześledzić, jak preferowane ścieżki migracyjne różnią się w zależności od charakteru przemieszczającej się grupy społecznej, a kiedy strumienie te są tożsame, wyznaczając uniwersalne wzorce mobilności. Wizualizacyjna „Synteza” pokazuje też, w jaki sposób odpływ bądź napływ w ramach poszczególnych grup społecznych zależy od obiektywnych uwarunkowań.
- 3) Trzeci poziom interpretacji – idący pod prąd podziałowi materiału badawczego na partie dotyczące poszczególnych obszarów badawczych i analitycznych – skupia się w przeważającej mierze na syntezie motywów przesądzających o decyzjach migracyjnych i różnych konsekwencjach zjawiska.

Właśnie takie ujęcie legło u podstaw powstania niniejszej publikacji. Jej zasadniczą część „Wyniki badań w ujęciu syntetycznym” to cztery osobne artykuły, w których podjęto próbę zdiagnozowania zjawiska migracji, odwołując się do najogólniejszych prawidłowości nim rządzących i z niego wynikających. Poświęcone są one zatem kolejno migracji motywowanej względami edukacyjnymi, migracji zarobkowej, społecznym, ekonomicznym i psychologicznym skutkom ruchów wędrowniczych oraz wpływowi, często nieuświadomianym, warunków egzystencji na skalę odpływu i napływu do poszczególnych powiatów regionu.

W pierwszym z nich znajdziemy informacje dotyczące przede wszystkim wyjazdów na studia – planowanych i faktycznych – zaczerpnięte z badań młodzieży ponadgimnazjalnej i studentów, a także wszystkich osób dopełniających czynności meldunkowych. Syntezy uzupełniają opinie obserwatorów migracji młodych ludzi, a więc księży i pracodawców, tworząc w efekcie studium edukacyjnego schematu migracyjnego. Migracje zarobkowe to temat wywołany lub mimochodem poruszany we wszystkich prowadzonych podczas realizacji Projektu badaniach i analizach. Rozdział syntetyzujący, poświęcony zarobkowemu schematowi migracyjnemu, jest próbą odpowiedzi na pytanie, jak bardzo województwo jest zagrożone utratą siły roboczej na skutek odpływu motywowanego lepiej płacną pracą lub pracą samą w sobie. Rozdział „Konsekwencje migracji” powstał jako efekt konfrontacji opinii księży i największych pracodawców w sprawie już napisanych oraz przyszłych scenariuszy rozwoju regionu zagrożonego odpływem. Ostatni artykuł, poświęcony uwarunkowaniom migracji, spina informacje o wszystkich przeanalizowanych w ramach Projektu obiektywnych, często nieuświadomianych przyczynach przemieszczeń.

Część zasadnicza publikacji poprzedzona została rozdziałem zatytułowanym „Tło badań migracyjnych” wprowadzającym czytelnika w arkana zagadnienia. Zawarto w nim między innymi informacje o subtelnościach terminologicznych, sprawiających, że granica między migracją a mobilnością często nie jest czytelna. Odwołano się do interpretacji poczynionych przez samych rozmówców w trakcie prowadzonych badań. Sięgnięto również do historii, pokazując, jak kształtowały się podkarpackie migracje w ciągu XX wieku. Nawiązując – ale na dużym poziomie ogólności, aby nie uprzedzać informacji zawartych w części zasadniczej – do rezultatów badań, w rozdziale poruszono też kwestię motywów mogących potencjalnie decydować o migracji. W efekcie przedstawiono katalog powodów przesądających o wyjazdach lub katalizujących je, mając przy tym świadomość, że każdy motyw można dzielić w nieskończoność na motywy pośrednie, aż okazuje się, że decyzja o przemieszczeniu jest konstelacją niezliczonych motywacji, odmienną dla każdej jednostki podejmującej wędrownicze wyzwanie. Rozdział „Tło badań migracyjnych” kończy artykuł o współczesnych migracjach na Podkarpaciu, oparty w całości na najbardziej aktualnych statystykach publicznych. Mimo że ich analiza była jednym z dziewięciu głównych obszarów badawczych Projektu, ze względu na niemożność wnikania w motywacje i profile osób stojących za poszczególnymi numerami statystycznymi zdecydowano o potraktowaniu zebranych informacji jako tła dla reszty badań świadomościowych. W ten sposób możliwe jest porównywanie „suchych” informacji, zebranych wyłącznie na podstawie oficjalnych instytucjonalnych wskaźników, z deklaracjami i rzeczywistymi decyzjami migracyjnymi, za którymi stoją konkretne osoby realizujące za pomocą przemieszczeń konkretne cele.

Publikacja kończy się aneksem, w którym zamieszczono między innymi przewodnik po prezentacji multimedialnej. Z jednej strony opisuje on sposób, w jaki projektowano poszczególne wizualizacje i jak połączono dane w ramach obszaru syntezy, z drugiej jest instrukcją ułatwiającą nawigację po aplikacji. Druga część aneksu to migracyjne profile

powiatów stanowiące alternatywny – w stosunku do prezentowanych w poszczególnych raportach badawczych i analitycznych oraz zasadniczej części niniejszej publikacji – sposób agregacji danych zebranych w ramach Projektu. Każdy powiat województwa został tu scharakteryzowany pod względem natężenia migracji, zasięgu odpływu i napływu ludności, często z uwzględnieniem podziału na grupy społeczne biorące udział w poszczególnych badaniach. W profilu przedstawiono wyniki z badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych, bezrobotnych, klientów punktów EURES oraz pracodawców. W każdym z profili powiatowych zaprezentowane zostały również indeksy rozwoju cywilizacyjnego, gospodarczego oraz rynku pracy wraz z pozycją w regionalnym rankingu rozwoju poszczególnych obszarów. Tabela zestawienie migracyjnych profili powiatowych poprzedzono instrukcją zawierającą informacje o tym, jakie dane zostały wykorzystane przy konstrukcji zestawień.

Zapraszając do lektury publikacji, warto na końcu podkreślić, że zawiera ona jedynie wybrane wyniki spośród ogromu materiału badawczego zebranego w ramach przedsięwzięcia TMWP. Zaproponowane w niej syntetyczne spojrzenie jest jednym z wielu możliwych sposobów interpretacji, jaki można przyjąć, diagnozując tak wielowymiarowe zjawisko, jakim jest migracja. Bardziej szczegółowe informacje dotyczące opisywanych tu badań można znaleźć w poszczególnych raportach badawczych i analitycznych zapisanych na płycie dołączonej do opracowania.

#### Uwaga

Ze względu na ciągłe odwołania do wyników badań i analiz zrealizowanych w ramach Projektu TMWP, w niniejszej publikacji przyjęto zasadę niestosowania przypisów do własnych raportów badawczych. Mimo to tam, gdzie uznano, że sytuacja tego wymaga, przypisy takie zastosowano. Z przypisów zrezygnowano głównie w przypadkach, gdy kontekst nie pozostawia wątpliwości, o jakiej partii materiału jest mowa – np. w sytuacjach, gdy poszczególne podrozdziały nawiązują do wyników konkretnych badań własnych, i jest to poprzedzone stosownym wprowadzeniem w tekście.



### III. TŁO BADAŃ MIGRACYJNYCH

#### 3.1 MIGRACJE A MOBILNOŚĆ

Jakub Żywiec

W publikacji traktującej o trajektoriach migracyjnych województwa podkarpackiego nie może zabraknąć fragmentu dotyczącego samego zagadnienia migracji, a także często utożsamianego z nim pojęcia mobilności. Oficjalne definicje opracowane przez Główny Urząd Statystyczny mówią, że za migrację należy uznać przemieszczanie się ludności związane ze zmianą miejsca zamieszkania (pobytu stałego lub czasowego) połączone z przekroczeniem granicy administracyjnej podstawowej jednostki terytorialnej<sup>20</sup>. Oznacza to, że migracją jest zmiana gminy zamieszkania lub – w przypadku zamieszkiwania w gminie miejsko-wiejskiej – przeniesienie się z części wiejskiej do miejskiej lub odwrotnie. Nie wszystkie zmiany miejsca zamieszkania możemy zaliczyć do migracji, ale tylko te, które trwały dłużej niż trzy miesiące oraz nie były wynikiem wielokrotnych przemieszczeń pomiędzy miejscowością zamieszkania a miejscem zatrudnienia czy edukacji. Ruch o charakterze turystycznym/pielgrzymkowym nie jest zaliczany do kategorii ruchu migracyjnego<sup>21</sup>.

Mając jasność w kwestii oficjalnej terminologii wykorzystywanej przez statystyków do opracowywania różnego rodzaju prognoz demograficznych czy ekonomicznych, warto zadać sobie pytanie, czym zatem jest mobilność? O jednoznaczną odpowiedź w tym zakresie niezwykle trudno. Literatura przedmiotu podejmuje powyższą problematykę w różnych ujęciach (społecznym, ekonomicznym, politycznym), często jest ona upraszczana i sprowadzana do pojęcia tożsamego z migracjami. Część autorów nie zgadza się na taką symplifikację, wskazując na istotne różnice pomiędzy omawianymi pojęciami, przede wszystkim na fakt, że mobilność nie wymaga zmiany miejsca zamieszkania w przeciwieństwie do migracji<sup>22</sup>. Zjawisko mobilności można interpretować jako swoistą ruchliwość

<sup>20</sup> Definicja za: M. Mijał: *Migracje stałe i czasowe a rynek pracy w Polsce*, [w:] „Studia i materiały”, Wydział Zarządzania UW, 1/2005, s. 64.

<sup>21</sup> [http://www.stat.gov.pl/gus/definicje\\_PLK\\_HTML.htm?id=POJ-366.htm](http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-366.htm); dostęp 27.08.2010.

<sup>22</sup> P. Kaczmarczyk: *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 18.

społeczną, można również odnieść je do dynamiki zmian pozycji zawodowej, ale także rozpatrywać je jako przemieszczania w przestrzeni skutkujące zmianą miejsca zamieszkania.

Gdzie należy upatrywać przyczyn utożsamiania ze sobą dwóch nakreślonych powyżej pojęć? Wydaje się, że w pewnym stopniu z pomocą może przyjść tutaj refleksja nad zmianą charakteru migracji na przełomie ostatnich kilkudziesięciu lat. Polska często określana jest jako kraj emigrantów, a więc taki, który częściej się opuszcza, niż do niego przyjeżdża. Można przyjąć, że od połowy XIX stulecia na ziemiach etnicznie polskich mieliśmy do czynienia z intensywną emigracją zarobkową, przede wszystkim do Niemiec i za ocean, do Stanów Zjednoczonych oraz Kanady. Również w okresie międzywojennym, a także w konsekwencji działań wojennych należy mówić o znacznej mobilności Polaków. Wówczas wiele osób wyemigrowało za chlebem, skuszonych wizją amerykańskiego marzenia i krótkiej drogi do zostania milionerem. Z kolei wojenna tułaczka sprawiła, że losy tysięcy osób związane zostały z nowymi krajami – zdecydowały one nie wracać do ojczyzny wobec instalacji komunistycznej władzy w Warszawie. Okres PRL-u był czasem, kiedy z przyczyn ideologicznych w skuteczny sposób uniemożliwiano swobodny przepływ ludności, stąd skala migracji była znacznie mniejsza. Trudności z uzyskaniem paszportu, choć stopniowo liberalizowane, sprawiały, że wyjazd zagraniczny w większości skutkował trwałym opuszczeniem Polski i osiedleniem się na stałe głównie w USA, Kanadzie, Australii oraz w krajach Europy Zachodniej.

Sytuacja zmieniała się w końcu lat 80. W wyniku zmian prawnych ułatwiających podróżowanie, a także fatalnej sytuacji ekonomicznej państwa generującej silny opór i niezadowolone społeczeństwo, poziom mobilności zdecydowanie wzrósł. Transformacja systemowa, zapoczątkowana obradami Okrągłego Stołu w 1989 roku, doprowadziła do wielu ważnych zmian w wielu sferach ludzkiego życia, także w sferze zatrudnienia. Dolegliwe konsekwencje przechodzenia od gospodarki centralnie sterowanej do wolnorynkowej wymusiły wzrost ruchliwości społeczeństwa. Była ona możliwa dzięki otwarciu granic (jeszcze nie rynków pracy), co nie tylko umożliwiło wyjazdy, ale także powroty do kraju. Sytuacja ta doprowadziła do zachwiania dotychczasowego charakteru migracji – miejsce długotrwałych, często definitywnych wyjazdów, zajęły pobyty czasowe, sezonowe. Do pomnożenia popularności tego typu wyjazdów przyczyniły się zawierane na początku lat 90. umowy dwustronne, umożliwiające legalne zatrudnienie w określonych branżach i na określony czas polskich obywateli np. w Niemczech. W krótkim czasie doświadczenia zdobyte dzięki takim formom zarobkowania doprowadziły do zmian w świadomości społecznej, wypierając mobilność długoterminową, jako jedyną szansę na poprawę własnego bytu, na rzecz sezonowych wyjazdów, pozwalających na łączenie aktywności zawodowej na zagranicznych i krajowych rynkach pracy.

Stopniowa liberalizacja przepisów dotyczących zatrudnienia Polaków na rynkach europejskich, będąca efektem przystąpienia Polski do UE, spowodowała nie tylko umasowienie

migracji, ale także doprowadziła do stopniowej degradacji historycznych i tradycyjnych kierunków odpływu polskiej społeczności. Ruch migracyjny, dotychczas koncentrujący się na wyprawach na drugą półkulę, został wyparty przez migracje ukierunkowane na otwierające się europejskie systemy zatrudnienia. Niemcy, będące dotychczas mekką polskich „budowlańców” czy pracowników rolnych, wprowadzając rygorystyczne zapisy o pełnej dostępności rynku pracy dla obywateli nowych państw członkowskich UE dopiero od 2011 roku, musiały ustąpić miejsca Wielkiej Brytanii i Irlandii, które, dzięki dynamicznie rozwijającej się polskiej emigracji, stały się głównym miejscem docelowym w poszukiwaniu pracy<sup>23</sup>.

Zmiany, które w ostatnich latach nastąpiły w skali, długości, charakterze oraz zasięgu wyjazdów coraz częściej określane są już nie jako migracje, ale zaczynają funkcjonować w języku potocznym oraz literaturze przedmiotu jako *jeden z etapów w nieustającym procesie mobilności*. Powrót do ojczyzny przy tego typu ruchu migracyjnym traktowany jest jako *tymczasowa faza, powtarzana wielokrotnie, w wieloetapowym procesie migracyjnym*<sup>24</sup>.

Prawidłowości rządzące obecnie ruchem migracyjnym dostrzegli także respondenci uczestniczący w badaniach realizowanych w ramach Projektu TMWP. Dzięki wykorzystaniu wywiadów indywidualnych z pracodawcami i duchownymi z Podkarpacia pogłębiona została podjęta w tym rozdziale tematyka. Badani zauważają zmiany zachodzące w ruchu migracyjnym, dostrzegają, że migracja w przeszłości wiązała się z wielkimi wyrzeczeniami i była postrzegana w kategoriach wydarzenia wielkiej rangi, wyprawy w odległe, często nieznanne regiony świata. Obecnie zjawisko to spowszedniało, globalizacja i integracja struktur państwowych sprawiły, że nie ma większych różnic pomiędzy pracą w Londynie czy pracą w jednym z polskich miast. Możliwość szybkiego przemieszczania się i podejmowania legalnych form zatrudnienia umasowiła zjawisko migracji, przez co w opinii rozmówców jest ono obecnie bardziej tożsame z mobilnością charakterystyczną dla społeczeństw zachodnich.

Duchowni w zjawisku migracji upatrywali długoterminowych wyjazdów lub decyzji o definitywnej emigracji, stąd odnoszenie się w tej kwestii przede wszystkim do zagranicy. Migracje miałyby się ich zdaniem wiązać z opuszczeniem dotychczasowego miejsca zamieszkania i przynajmniej kilkuletniego (o ile nie stałego) pobytu w nowym środowisku. Cechą charakterystyczną zjawiska migracji ma być trwałość decyzji o wyjeździe. Mobilność przestrzenną ma zaś wyróżniać tymczasowość zmiany miejsca zamieszkania. W opinii

<sup>23</sup> P. Kaczmarczyk, J. Tyrowicz: *Współczesne migracje Polaków*, Biuletyn nr 1, listopad 2007, [http://www.bezrobocie.org.pl/files/1bezrobocie.org.pl/public/biuletyny\\_fise/biuletyn\\_fise\\_nr1\\_wspolczesne\\_migracje.pdf](http://www.bezrobocie.org.pl/files/1bezrobocie.org.pl/public/biuletyny_fise/biuletyn_fise_nr1_wspolczesne_migracje.pdf); dostęp 27.08.2010.

<sup>24</sup> M. Lesińska (red.): *Polityka państwa wobec migracji powrotnych własnych obywateli. Teoria i praktyka.*, „CMR Working Papers” 44/102, Ośrodek Badań nad Migracjami, sierpień 2010.

badanych jest to chwilowe przemieszczanie się, najczęściej bezpośrednio związane z dojazdami do pracy lub motywowane względami edukacyjnymi.

Zagadnienie mobilności przestrzennej obejmuje zdaniem respondentów ruch o charakterze zarobkowym, począwszy od najmniejszego poziomu parafii/powiatu, poprzez poziom wojewódzki, aż po przemieszczenia wewnątrz kraju. Wyraźną własnością, która odróżnia mobilność od migracji, jest w mniemaniu respondentów fakt, iż brakuje tutaj decyzji o definitywnym opuszczaniu rodzinnego gniazda. Nawet jeżeli przez jakiś czas przebywa się i pracuje poza miejscem zamieszkania, jest to stan przejściowy. Warto jednak zwrócić uwagę, że obecnie, co zresztą zauważyli niektórzy z duchownych i pracodawców, definiowane terminy zacierają się, stają się coraz bardziej tożsame, a różnice między nimi ulegają zatarciu. Wynika to przede wszystkim ze zmian cywilizacyjnych i uwarunkowań geopolitycznych, które pozwalają polskim obywatelom na swobodne przemieszczanie się poza granicami Polski i w wielu przypadkach podejmowanie legalnych form zatrudnienia. To wszystko sprawia, że decyzja o wyjeździe zagranicznym nie musi oznaczać definitywnego pożegnania z krajem. Wzrost dostępności komunikacyjnej oraz liberalizacja przepisów wizowych pozwalające na częste „wypadki” na europejskie rynki w celu dorobienia nie wiążą się już z koniecznością osiedlenia się poza Polską, jak to było w przeszłości. Stąd pojęcie mobilności przestrzennej zarezerwowane dotychczas przez respondentów jedynie dla przemieszczeń wewnątrz RP, można śmiało rozszerzyć o sezonowe lub kilku-, kilkunastomiesięczne wojaże zagraniczne. Mają one bowiem coraz więcej wspólnego z popularnymi wśród mieszkańców Podkarpacia pracami budowlano-remontowymi podejmowanymi w sezonie w Warszawie i Krakowie niż z tradycyjną migracją tutejszej ludności za ocean, która najczęściej wiązała się z opuszczeniem ojczyzny na zawsze.



### 3.2 DLACZEGO LUDZIE MIGRUJĄ?

Tomasz Kwiatkowski

Kategoryzacja motywów migracji to zadanie karkołomne, ponieważ nie rokuje stworzenia wyczerpującej listy powodów decydujących o przemieszczaniu się ludności. Każdy motyw można dzielić w nieskończoność na motywy pośrednie, aż okazuje się, że decyzja migracyjna jest konstelacją niezliczonych motywacji, odmienną dla każdej jednostki podejmującej wędrownicze wyzwanie. Mimo to próbę typologizacji zjawiska podejmuje wiele osób i instytucji, co ma niewątpliwie wartość porządkującą i stanowi podstawę do projektowania badań i analiz migracyjnych, a w konsekwencji stawiania pytań badawczych.

Podstawowy, opierający się na fakcie występowania motywu migracyjnego lub jego braku podział mówi o migracjach dobrowolnych i przymusowych<sup>25</sup>. Odejście od dychotomii na rzecz stopniowania dobrowolności migracji możliwe jest dzięki umieszczaniu uczestników omawianego zjawiska na continuum ograniczonym dwoma biegunami – migrantem reaktywnym i proaktywnym<sup>26</sup>, przy czym ten ostatni to osoba podejmująca decyzję bez udziału jakiegokolwiek przymusu. Formuła Projektu TMWP i szczegółowa koncepcja badań w ramach przedsięwzięcia abstrahowały jednak od podobnych podziałów – u ich podstaw leżało założenie, że współczesne migracje mieszkańców Podkarpacia są konsekwencją decyzji dobrowolnych. Przy dociekaniu szczegółowych powodów przemieszczeń odwoływano się zatem przede wszystkim do pobudek ekonomicznych. Ich uszczegółowienia, na podstawie czynników wypychających z dotychczasowego miejsca zamieszkania i przyciągających do nowej lokalizacji, dokonał między innymi Bank Światowy, kwalifikując ubóstwo, bezrobocie, niskie płace, wysoki przyrost naturalny, brak podstawowej opieki medycznej oraz braki w systemie edukacji jako tzw. *push factors*<sup>27</sup>. Za *pull factors* uznano natomiast perspektywy wyższych zarobków, poprawy standardu życia oraz rozwój osobisty lub zawodowy.

Wspomniane ekonomiczne czynniki przyciągające stały się pierwowzorem dla trzech motywów migracyjnych, na podstawie których zaprojektowano badania:

- nauka;
- zarobek;
- standard życia.

<sup>25</sup> W. Petersen, *A General Typology of Migration*, „American Sociological Review”, 1958.

<sup>26</sup> A. Górny, P. Kaczmarczyk, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, „Prace Migracyjne”, nr 49, Instytut Studiów Społecznych UW, 2003.

<sup>27</sup> Bank Światowy, *Migration and Remittances. Eastern Europe and the former Soviet Union*, 2006.

Opierając się na każdym z nich, można zbudować schemat migracyjny, bazujący na charakterystycznych cechach osób, którym przyświecają poszczególne powody. W ramach wymienionych motywów dominują ponadto przemieszczenia o określonym zasięgu. Każdemu z nich właściwy jest również szereg motywów współdecydujących o ostatecznej migracji i jej charakterze.

Warto jednak zaznaczyć, że skupienie się w toku realizacji Projektu na tych powodach nie zawsze oznaczało dociekanie, jak ich udział rozkłada się w badanych grupach społecznych. Uczyniono z nich raczej kryterium doboru tych grup do badań, wychodząc z założenia, że materiał badawczy należy zbierać tam, gdzie istnieje potencjalna – choć uwiarygodniona zdroworozsądkowym przekonaniem lub przeszłymi badaniami – potrzeba zmiany miejsca zamieszkania, powodowana którymś z wymienionych wyżej motywów. W ten sposób, jako migrujących w celach edukacyjnych, do badań włączono uczniów szkół ponadgimnazjalnych i studentów, jako poszukujących zatrudnienia poza miejscem zamieszkania wybrano bezrobotnych oraz klientów EURES, natomiast jako poszukujących lepszego miejsca do życia uwzględniono wszystkie osoby migrujące, zgłaszające swoje przemieszczenie w urzędzie meldunkowym.

Przekonanie o motywach dominujących w poszczególnych grupach nie wykluczało przy tym możliwości dopytywania ich członków o inne powody migracji, a w konsekwencji weryfikowania słuszności przyjętych założeń. Dla przykładu, analiza wyników badań pokazała, że zdecydowanych na wyjazd poza województwo w celach edukacyjnych jest 39,4% uczniów kończących podkarpackie szkoły ponadgimnazjalne, podczas gdy niemal taki sam odsetek (36,9%) zamierza opuścić region w celu podjęcia pracy poza jego granicami. Jeszcze ciekawszy wynik przynosi rozkład trzeciego motywu, dotyczącego docelowego miejsca zamieszkania (który można traktować jako odzwierciedlenie nadziei na podniesienie szeroko rozumianego standardu życia). Okazuje się, że to ten powód jest w przypadku młodzieży najważniejszy, gdyż powołując się na niego, deklaracje o wyjeździe z Podkarpacia składa 46,3% uczniów. Przykład ten pokazuje, jak wielowymiarowa może być decyzja migracyjna i na ile oczywisty – jakby się wydawało – kontekst migracyjny może się okazać żłudny.

### **Edukacyjny schemat migracji**

Wprowadzony powyżej w charakterze przykładu motyw migracyjny związany z nauką nie występuje nigdy w czystej „edukacyjnej” postaci. Owszem, niewykluczone, że sama decyzja o przemieszczeniu rodzi się jako konsekwencja chęci poszerzenia własnej wiedzy, natomiast na wybór zasięgu oraz konkretnego kierunku migracji wpływa wiele innych czynników, takich jak spodziewana jakość życia w miejscu docelowym czy możliwość podjęcia pracy pozwalającej się utrzymać z dala od domu rodzinnego. Nie bez znaczenia pozostaje także wpływ czynników pozamerytorycznych, takich jak moda, presja środowiska

albo przeświadczenie o konieczności zdobycia wykształcenia wyższego bez względu na profil czy kierunek dotychczasowej edukacji.

Edukacyjne motywy migracji przyświecają najczęściej ludziom młodym i legitymującym się dyplomami szkół średnich. Oczywiście takiego wniosku potwierdza wynik badania migracyjnego GUS, pokazujący, że spośród osób przebywających w danym miejscu na Podkarpaciu czasowo, 12 miesięcy lub więcej i jednocześnie wskazujących edukację jako przyczynę ostatniej zmiany miejsca zamieszkania, 99,5% jako szczegółowy powód wymienia naukę lub studia<sup>28</sup>. Pojedyncze wskazania na podnoszenie kwalifikacji w formach pozaszkolnych sugerują dobitnie, że pod pojęciem migranta edukacyjnego należy widzieć osobę rozpoczynającą lub kontynuującą studia wyższe w innym niż dotychczasowe miejscu zamieszkania. Badania prowadzone w ramach Projektu na osobach rejestrujących i wyrejestrowujących się w podkarpackich urzędach meldunkowych pokazują ponadto, że motywem edukacyjnym częściej kierują się kobiety.

Badania studentów, które zostały dokładniej zreferowane w dalszej części niniejszego opracowania, pokazują, że ponad jedna czwarta z nich (26,5%) traktuje swą przeszłą decyzję o wyjeździe na studia jako bardziej nieedukacyjną niż edukacyjną, a kolejne 18% stawia znak równości między tymi kategoriami. Najważniejszymi nieedukacyjnymi przesłankami wyboru konkretnego ośrodka akademickiego – a więc migracji, która z uwagi na kontekst, a bez względu na faktyczne motywy, będzie zawsze określana jako edukacyjna – są, w myśl wyników badań, marzenia o studiowaniu w konkretnym mieście, a także prestiż i renoma wybranej uczelni.

Odsyłając po szczegółowe informacje do rozdziału „Migracje edukacyjne”, warto zaznaczyć na koniec, że zasięg migracji motywowanych dalszym kształceniem ogranicza się niemal wyłącznie do obszaru kraju, a wyjazdy na studia za granicę stanowią śladowy odsetek wszystkich przemieszczeń. Schemat ma jeszcze jeden wzorzec – im bardziej ogólne wykształcenie wyniesione ze szkoły średniej, tym szerszy strumień migracji do ośrodków akademickich poza Podkarpaciem. Przeprowadzone w ramach Projektu badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych pokazują, że spośród chcących kontynuować naukę uczniów liceów ogólnokształcących wyjazd poza region deklaruje 50%. W przypadku kończących technika i zasadnicze szkoły zawodowe wartości te wynoszą odpowiednio 24,1% oraz 3,3%.

### **Zarobkowy schemat migracji**

Migracje zarobkowe to zagadnienie szersze niż mogłoby sugerować samo ich określenie. Oczywiście, ostatecznie wiążą się zazwyczaj z podjęciem pracy zarobkowej, ale niekoniecznie, co mogłaby wskazywać nazwa, spodziewany zarobek jest motywem decydującym o przemieszczeniu. Na spektrum szczegółowych motywów naprowadza lista podkategorii

<sup>28</sup> GUS, *Migracje długookresowe ludności w latach 1989–2002 na podstawie Ankiety Migracyjnej 2002*, Warszawa 2004.

migracji powodowanych kwestiami zatrudnieniowymi, zastosowana przez GUS w przywoływany powyżej badaniu migracyjnym<sup>29</sup>. Uszczegółowienie motywów obejmuje:

- ofertę bardziej atrakcyjnej pracy;
- utratę pracy;
- zagrożenie bezrobociem;
- uciążliwe dojazdy do pracy.

Wydaje się zatem, że bardziej fortunnym niż migracja zarobkowa terminem dla migracji będącej konsekwencją zmiany miejsca pracy jest pojęcie migracji zatrudnieniowej, którym posługują się między innymi – mimo zawartego w tytule określenia „migracja zarobkowa” – autorzy opracowania *Analiza społeczno-demograficzna migracji zarobkowej Polaków do państw EOG po 1 maja 2004 roku*<sup>30</sup>. W jego obrębie mieszczą się bowiem motywy abstrahujące od samego zarobku, takie jak warunki pracy, pewność zatrudnienia, dostępność komunikacyjna do miejsca pracy, prestiż miejsca pracy czy perspektywy związane z rozwojem zawodowym.

Można znaleźć również nieograniczoną liczbę motywów pobocznych, które – mimo że kwestie zatrudnieniowe pozostają na pierwszym planie – inspirują lub katalizują ostateczną decyzję o poszukiwaniu pracy poza dotychczasowym miejscem zamieszkania. Badania bezrobotnych prowadzone w Projekcie TMWP pokazały między innymi, że deklarujący chęć wyjazdu w poszukiwaniu pracy z łatwością wskazują powody, które skłoniły ich do myślenia o takim rozwiązaniu. Mimo że spodziewane lepsze zarobki i łatwość znalezienia pracy w nowym miejscu okazują się kluczowe, punktem wyjścia do ostatecznej decyzji o wyjeździe jest również chęć odmiany życiowej czy łatwość znalezienia mieszkania. Ten ostatni motyw zależy od zasięgu planowanych przemieszczeń i pojawia się najczęściej wśród bezrobotnych migrujących w skali wewnątrzwojewódzkiej.

Za pracą podążają przede wszystkim mężczyźni w wieku 27 – 40 lat wskazującym na wyczerpanie ścieżki edukacji i właściwym okresowi związanemu z koniecznością utrzymania rodziny oraz odchowania potomstwa. Są to relatywnie najczęściej osoby z wykształceniem wyższym. Ich migracje przybierają często charakter kanałowy – badania własne pokazują wyraźnie, że planowany zasięg przemieszczeń odpowiada obecności członków rodziny w innych powiatach, województwach bądź państwach. Motyw zatrudnieniowy jest dominujący w przypadku zarówno emigracji, jak i imigracji o charakterze między państwowym. Przy przemieszczeniach między Podkarpaciem i innymi województwami, a także w obrębie województwa ustępuje on wyraźnie edukacji i względom osobistym.

<sup>29</sup> *Ibid.*

<sup>30</sup> M. Duszczyk, J. Wiśniewski, *Analiza społeczno-demograficzna migracji zarobkowej Polaków do państw EOG po 1 maja 2004 roku*, Instytut Spraw Publicznych, 2007.

Schemat migracji zarobkowych ma jeszcze jeden charakterystyczny wyróżnik – relatywnie częściej niż własną decyzją przemieszczenie w poszukiwaniu pracy tłumaczone jest okolicznościami zewnętrznymi. W przeciwieństwie do motywu edukacyjnego bądź związanego ze standardem życia, które są subiektywnie identyfikowane jako autonomiczne, powód zarobkowy okazuje się często wymuszony przez czynniki niezależne. Za taki jest przez migrantów uważany brak pracy, a w konsekwencji brak środków utrzymania. Okoliczności takie, jako wymuszające decyzję o wyjeździe, sprawiają, że – w przeciwieństwie do przemieszczeń motywowanych w inny sposób – migrację zarobkową można sobie wyobrazić jako konsekwencje jednego rozstrzygającego motywu.

### **Schemat migracji związany ze standardem życia**

Chęć podniesienia jakości życia, jako element rozstrzygający o zmianie miejsca zamieszkania, jest wymieniana przede wszystkim wtedy, gdy migracja pozostaje w sferze planów bądź deklaracji. W rzeczywistości przesłanka ta stosunkowo rzadko prowadzi do decyzji o przemieszczeniu. Deklaracje o chęci zamieszkania poza własną miejscowością składa 55,2% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Jednocześnie, tylko 47,4% badanych uważa, że ich miejscowość jest dobrym miejscem do życia, co tłumaczy skalę deklarowanego odpływu. Gdyby prognozy takie spełniały się rokrocznie, odpływ kapitału ludzkiego z województwa podkarpackiego byłby drastyczny i miał poważne reperkusje dla regionalnej gospodarki oraz demografii. Uznając taki scenariusz za mało realny, należy mimo wszystko podkreślić, że jakość życia jest potencjalną determinantą odpływu ludności.

Wśród osób meldujących się na Podkarpaciu w 2009 roku 6,5% jako decydujący powód zmiany miejsca zamieszkania wskazuje warunki życia. W przypadku osób wymeldowujących się analogiczna wartość wynosi 13,3%. Chęć podniesienia standardu życia częściej niż kobiety skłania do zmiany miejsca zamieszkania mężczyzn. Relatywnie najczęściej mają do niego zastrzeżenia osoby starsze i z wykształceniem zawodowym.

Badając osoby migrujące w przeszłości i w konsekwencji zameldowane na Podkarpaciu na stałe, GUS<sup>31</sup> – w odniesieniu do motywu związanego z warunkami życia – posłużył się kategorią „warunków mieszkaniowych”, dzieląc ją między innymi na trudne warunki lokalowe, zbyt wysokie koszty utrzymania mieszkania i eksmisje. Wykazał przy tym, że warunki mieszkaniowe były powodem ostatniej migracji w przypadku aż 38,4% mieszkańców regionu, co było drugim najwyższym odsetkiem w kraju.

Niezadowolający standard życia i chęć jego podniesienia są motywami na tyle trudnymi do uchwycenia, że środkiem do poprawy warunków egzystencji muszą być zazwyczaj bądź to podniesienie własnych kwalifikacji na drodze edukacji, bądź zwiększenie poziomu zarobków. Nawet gdy migracja jest subiektywnie odczuwana przez otoczenie (w tym

<sup>31</sup> GUS, *op. cit.*

instytucje badawcze) jako wynikająca z niezadowolającej jakości życia, może zostać skategoryzowana jako edukacyjna bądź zarobkowa. W tym kontekście wyniki przedstawione przez GUS wydają się o tyle obiektywne, że zrealizowane w perspektywie decyzji przeszłej, a nie bieżącej. Taki dystans pozwala badanym na chłodno ocenić, czemu zdecydowali się zamieszkać w określonym miejscu, ale jednocześnie może powodować zagrożenie reinterpretacji i wypaczenia rzeczywistych motywacji.

\* \* \*

Przedstawione schematy migracyjne odnoszą się tylko do wybranych motywów, przesądających o podjęciu decyzji o zmianie miejsca zamieszkania. Mimo że powszechnie uważane za najbardziej popularne i najczęściej poddawane badaniom i analizom, właściwie nie występują w izolowanej postaci i wchodzi w skład większych konstelacji. W konfiguracjach takich mogą jednak pełnić funkcję dominującą i w takiej perspektywie zostały scharakteryzowane powyżej.

Informacji na temat wielu motywów pobocznych dostarczają wyniki poszczególnych badań zrealizowanych w Projekcie TMWP. Ich popularność w badanych grupach i szczegółowe rozkłady można prześledzić, zapoznając się z odpowiednimi raportami badawczymi. Zapoznanie się z syntezą wyników z wybranych obszarów badawczych, stworzoną wokół najważniejszych motywów, umożliwiała prezentacja multimedialna dołączona do opracowania.

### 3.3 MIGRACJA NA PODKARPACIU W ŚWIETLE STATYSTYK PUBLICZNYCH

*Paulina Betleja, Izabela Kulczycka*

#### 3.3.1 Wprowadzenie

Analizując sytuację migracyjną Podkarpacia w 2009 roku, należy wziąć pod uwagę kilka czynników, które mają zarówno wymierny, jak i niewymierny wpływ na podejmowane przez ludzi decyzje. Zmiana miejsca zamieszkania, zarówno na pobyt czasowy, jak i stały, zawsze pociąga za sobą wiele innych zmian. Dlatego przy dokonywaniu tego rodzaju wyborów ludzie biorą pod uwagę wiele aspektów. Istnieje szerokie spektrum czynników, które motywują bądź przyczyniają się do podejmowania przez ludzi decyzji migracyjnych.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele teorii i koncepcji, których autorzy starają się wyjaśnić powody, przyczyny i skutki migracji. W tym miejscu nie skupiono się jednak na motywach czy czynnikach przyciągających i wypychających ludzi z danego obszaru. W niniejszym rozdziale przedstawione zostały „twarde dane”, ukazujące sytuację województwa podkarpackiego w 2009 roku. Informacje, na podstawie których dokonano analizy, pochodzą przede wszystkim z Terenowego Banku Danych w Rzeszowie (TBD). Obecnie są to najbardziej szczegółowe i aktualne dane. Wprawdzie, tak jak dane pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego, dostarczają informacji o liczbie osób zameldowanych i wymeldowanych z danego obszaru, mają jednak dodatkową zaletę, pokazują bowiem kierunki przemieszczeń migrujących (zarówno napływ do poszczególnych powiatów na Podkarpaciu, jak i odpływ z nich), dzięki czemu można dokonać bardziej szczegółowej i wnikliwej analizy. Ponadto, poza danymi z TBD w niniejszym rozdziale wykorzystano materiały z Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie (WUP) oraz działających na Podkarpaciu niepublicznych agencji zatrudnienia (NAZ), co pozwoliło pokazać problem migracji z różnych perspektyw.

W ramach Projektu „Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego” (TMWP) przeprowadzono wiele badań różnych grup społecznych oraz konsultowano się z ekspertami, tak aby jak najlepiej poznać kierunki oraz uwarunkowania migracji zachodzących na terenie województwa. Wyniki analiz przeprowadzonych na podstawie oficjalnych statystyk stanowią tło i punkt wyjścia do rezultatów badań terenowych, które zostały opisane w dalszej części publikacji.

Wielość obszarów badawczych i dokonanych analiz nie oznacza jednak, że udało się dokładnie zaprezentować badane zjawisko. W tym miejscu trzeba wspomnieć pytanie, które towarzyszy wszystkim badaczom migracji: czy w ogóle jest możliwe dokładne określenie liczby migrantów? Wszystko wskazuje na to, że jest to zadanie trudne, o ile nie niemożliwe do wykonania. Szybkie tempo życia, łatwość przemieszczania się (wynikająca z rozwoju

środków transportu i coraz niższych kosztów korzystania z nich) oraz brak administracyjnej kontroli mobilności powodują, że poznanie losów nieustannie przemieszczających się ludzi stanowi dla badaczy ogromne wyzwanie. Współczesna migracja pozbawiona jest wyraźnego, określonego wzorca, nieustannie pojawiają się nowe jej typy, takie jak migracja sezonowa, sztafetowa czy coraz bardziej popularna migracja czasowa. Upowszechnianie się coraz bardziej zróżnicowanych form przemieszczeń powoduje, że zjawisko to jest bardzo trudne do statystycznego uchwycenia i opisanie.

Analiza ruchów migracyjnych dokonana w niniejszym rozdziale, została przeprowadzona na podstawie danych pochodzących z oficjalnych statystyk publicznych. Mając jednak na uwadze wskazany powyżej problem, należy pamiętać, że rozmiary migracji, chociaż oparte na rzetelnych źródłach, nie ukazują pełni zjawiska, które wymyka się urzędowym rejestracyjnym.

### 3.3.2 Ruchy migracyjne ludności na Podkarpaciu w 2009 roku

Podkarpacie można uznać za region zdecydowanie odpływowy, o czym świadczy utrzymujące się od lat ujemne saldo migracji<sup>32</sup>. Od 1999 roku, czyli od momentu, kiedy przeprowadzono reformę administracyjną i powstało województwo podkarpackie, na całym jego obszarze ogółem oraz w większości powiatów odpływ ludności dominuje nad napływem. Przez 11 lat utrzymywało się ujemne saldo migracji dla całego województwa, przy czym najniższą wartość przyjęło ono w 2006 roku (– 3990), a najwyższą w 1999 roku (– 1579). Na mapie regionu wyjątkiem są wyłącznie dwa powiaty, które niemal przez cały ten okres odznaczały się dodatnią wartością salda migracji. Są to powiat rzeszowski (ujemne saldo migracji tylko w 2007 roku) oraz powiat krośnieński (ujemne saldo tylko w 2009 roku). Ponadto warto dodać, że powiat łańcucki częściej notował większą liczbę zameldowań niż wymeldowań, przy czym w latach, w których saldo migracji na jego obszarze przybierało wartości ujemne, były one stosunkowo niewielkie.

<sup>32</sup> Ilekroć w tekście pojawi się zwrot „saldo migracji”, zawsze dotyczy on salda migracji wewnętrznych i zagranicznych łącznie.



TABELA 1. Saldo migracji (wyrażone liczbą osób) w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego w latach 1999 – 2009

Powiat	Saldo migracji										
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
bieszczadzki	-135	-140	-178	-99	-44	-25	-118	-137	-128	-80	-94
brzozowski	-80	-70	-56	-121	-141	-133	-148	-280	-127	-114	-137
dębicki	-50	-213	-351	-230	-198	-153	-256	-361	-201	-80	-147
jarosławski	-42	-129	-121	-137	-112	-227	-160	-394	-228	-181	-159
jasielski	-124	-142	-201	-151	-178	-159	-176	-288	-302	-178	-150
kolbuszowski	-74	-8	41	-18	-82	-41	-65	-77	-67	-21	-22
krośnieński	159	43	56	40	132	2	111	17	100	17	-13
leski	-	-	-	-47	-70	-52	-59	-82	-67	10	-23
leżajski	-56	-87	-116	-173	-124	-169	-151	-177	-219	-155	-125
lubaczowski	-318	-275	-223	-232	-241	-191	-231	-210	-235	-248	-106
łańcucki	64	109	112	0	75	-16	-2	-8	81	47	37
m. Krosno	-125	-178	-189	-247	-252	-79	-215	-242	-357	-120	-109
m. Przemyśl	-122	22	3	-166	-231	-314	-360	-333	-348	-312	-268
m. Rzeszów	-40	-234	-333	-284	-539	-490	-314	-215	517	-88	-75
m. Tarnobrzeg	-35	-124	-277	-275	-216	-261	-140	-215	-222	-209	-248
mielecki	-310	-222	-298	-277	-181	-242	-279	-353	-162	-154	-110
niżański	-44	-30	-27	-64	21	-23	37	-22	-78	-48	-123
przemyski	-132	-108	-122	-120	-55	68	58	16	23	1	-76
przeworski	-111	-139	-129	-61	-172	-98	-137	-141	-141	-104	-49
ropczycko- sędziszowski	-101	-77	-10	-137	-111	-107	-79	-153	-147	-102	-58
rzeszowski	544	481	568	588	1 114	1 176	923	581	-58	760	887
sanocki	-157	-159	-178	-139	-181	-180	-94	-208	-97	-130	-147
stalowowolski	-178	-148	-248	-420	-563	-281	-431	-504	-521	-506	-430
strzyżowski	-63	-47	-11	-88	-82	-18	42	-115	-31	-158	-55
tarnobrzegi	-49	-105	4	-149	-47	-145	-141	-89	-138	-158	-75
Łącznie	-1579	-1980	-2284	-3007	-2478	-2158	-2385	-3990	-3153	-2311	-1875

Uwaga: Kolorem jasnoniebieskim zaznaczono dodatnie wartości salda migracji

Oczywiste wydaje się przypuszczenie, że zmiana miejsca zamieszkania powinna prowadzić do poprawy (bądź jest motywowana chęcią poprawy) warunków mieszkaniowych, bytowych czy finansowych. Najczęściej jest to prosta jednostkowa kalkulacja, że zyskuje się

więcej niż traci, z tym że zysk niekoniecznie musi mieć wymiar ekonomiczny. Przyglądając się zjawisku migracji, należy stwierdzić, że od czasów uprzemysłowienia ukształtował się jeden dominujący kierunek przemieszczeń ludności – ze wsi i małych peryferyjnych miasteczek do miast, które na poszczególnych obszarach stanowią centra społeczne i gospodarcze. Taka tendencja utrzymała się do dzisiaj, dlatego analizując skalę napływu ludności do poszczególnych powiatów podkarpackich w 2009 roku (wartości bezwzględne), nie dziwi fakt, że na pierwszym miejscu znajduje się miasto Rzeszów – stolica regionu. Równocześnie jesteśmy obecnie świadkami nasilającej się zmiany kierunku przemieszczeń z miasta (zwłaszcza dużego) do położonej w stosunkowo niewielkiej odległości wsi. Coraz częściej przeprowadzka i osiedlanie się pod miastem jest traktowane jako wyznacznik zamożności oraz awansu społecznego. Intensyfikację tego zjawiska potwierdza między innymi wysoka pozycja powiatu rzeszowskiego pod względem liczby nowo zameldowanych mieszkańców. Dokładne dane dotyczące napływu ludności do poszczególnych powiatów, z uwzględnieniem zasięgu migracji, zostały zamieszczone w poniższej tabeli.

**TABELA 2. Skala napływu ludności do poszczególnych powiatów na Podkarpaciu w 2009 roku**

Powiat	Napływ z innych powiatów		Napływ z innych województw		Napływ z zagranicy		Łącznie	
	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
m. Rzeszów	4975	68,0	1718	23,5	618	8,5	7311	100
rzeszowski	1948	73,9	460	17,5	227	8,6	2635	100
jarosławski	1004	62,9	467	29,3	125	7,8	1596	100
m. Przemyśl	948	63,5	304	20,4	241	16,1	1493	100
krośnieński	1015	76,0	259	19,4	62	4,6	1336	100
stalowowolski	611	49,1	505	40,6	129	10,4	1245	100
m. Krosno	716	73,9	217	22,4	36	3,7	969	100
przemyski	631	70,1	201	22,3	68	7,6	900	100
mielecki	305	34,8	392	44,7	179	20,4	876	100
jasielski	375	43,1	399	45,9	96	11,0	870	100
dębicki	343	40,1	372	43,5	140	16,4	855	100
sanocki	530	62,9	290	34,4	23	2,7	843	100
m. Tarnobrzeg	288	35,9	496	61,8	18	2,2	802	100
łańcucki	517	67,8	193	25,3	52	6,8	762	100
niżański	529	69,8	193	25,5	36	4,7	758	100
brzozowski	387	62,8	164	26,6	65	10,6	616	100
przeworski	374	61,2	172	28,2	65	10,6	611	100
leżajski	361	60,4	198	33,1	39	6,5	598	100

Powiat	Napływ z innych powiatów		Napływ z innych województw		Napływ z zagranicy		Łącznie	
	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
ropczycko-sędziszowski	350	65,7	118	22,1	65	12,2	533	100
lubaczowski	126	24,4	344	66,7	46	8,9	516	100
tarnobrzeski	309	61,1	175	34,6	22	4,3	506	100
strzyżowski	350	73,4	105	22,0	22	4,6	477	100
leski	319	70,7	113	25,1	19	4,2	451	100
kolbuszowski	251	65,5	97	25,3	35	9,1	383	100
bieszczadzki	152	48,3	140	44,4	23	7,3	315	100
<b>Łącznie</b>	<b>17714</b>	<b>62,7</b>	<b>8092</b>	<b>28,6</b>	<b>2451</b>	<b>8,7</b>	<b>28257</b>	<b>100</b>

Poddając dalszej analizie kwestię napływu ludności do poszczególnych powiatów, należy zwrócić uwagę na to, skąd pochodziły osoby, które postanowiły na Podkarpacie przybyć. Dzięki pozyskanym z TBD informacjom mamy możliwość dokonania takiej analizy w ujęciu migracji wewnątrzwojewódzkich, krajowych i zagranicznych.

W przypadku przemieszczeń międzypowiatowych najwięcej, bo blisko 5 tys. osób zameldowało się w Rzeszowie. Spośród wszystkich, którzy przybyli do stolicy regionu, najsilniejszą reprezentację stanowili mieszkańcy powiatu rzeszowskiego ziemskiego (901 osób), dużo osób napłynęło również z powiatu przeworskiego (335 osób). Drugim powiatem pod względem liczby nowo zameldowanych był powiat rzeszowski, do którego najczęściej przeprowadzali się rzeszowianie (1019 osób) oraz mieszkańcy powiatu łańcuckiego (125 osób). Dane dotyczące każdego powiatu zostały zamieszczone w tabeli 3.

**TABELA 3. Powiaty, z których pochodziło najwięcej nowo zameldowanych w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego w 2009 roku**

Powiat nowego zameldowania	Dotychczasowy powiat zameldowania (I)	Liczba osób	Dotychczasowy powiat zameldowania (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
m. Rzeszów	rzeszowski	901	przeworski	335	4975
rzeszowski	m. Rzeszów	1019	łańcucki	125	1948
krośnieński	m. Krosno	337	brzozowski	138	1015
jarosławski	lubaczowski	215	przemyski	193	1004
m. Przemysł	przemyski	566	jarosławski	132	948
m. Krosno	krośnieński	392	brzozowski	61	716
przemyski	m. Przemysł	367	jarosławski	71	631
stalowowolski	nizański	278	tarnobrzeski	113	611

Powiat nowego zameldowania	Dotychczasowy powiat zameldowania (I)	Liczba osób	Dotychczasowy powiat zameldowania (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
sanocki	leski	116	brzozowski	114	530
niżański	stalowowolski	362	rzeszowski	44	529
łańcucki	m. Rzeszów	139	przeworski	102	517
brzozowski	sanocki	109	krośnieński	83	387
jasielski	krośnieński	102	dębicki	74	375
przeworski	jarosławski	121	m. Rzeszów	53	374
leżajski	łańcucki	91	niżański	53	361
ropczycko-sędziszowski	dębicki	96	m. Rzeszów	66	350
strzyżowski	m. Rzeszów	81	rzeszowski	56	350
dębicki	ropczycko-sędziszowski	111	mielecki	66	343
leski	sanocki	102	bieszczadzki	78	319
tarnobrzeski	m. Tarnobrzeg	117	stalowowolski	66	309
mielecki	dębicki	70	tarnobrzeski	48	305
m. Tarnobrzeg	tarnobrzeski	139	stalowowolski	36	288
kolbuszowski	mielecki	48	tarnobrzeski	46	251
bieszczadzki	leski	42	sanocki	20	152
lubaczowski	jarosławski	34	m. Rzeszów	17	126
Łącznie					17714

Charakterystyczny w migracjach międzypowiatowych województwa podkarpackiego jest ich zasięg – przemieszczenia odbywają się najczęściej na krótkich odcinkach, z reguły pomiędzy sąsiadującymi ze sobą powiatami.

Przemieszczenia wewnątrzwojewódzkie pokazują jedynie skalę napływu do poszczególnych powiatów, natomiast rzeczywistą liczbę nowo zameldowanych mieszkańców województwa podkarpackiego przedstawiają dane dotyczące napływu z innych województw i z zagranicy – w 2009 roku były to łącznie 10 543 osoby. Spośród 8 092 osób przybyłych na Podkarpacie z innych regionów Polski 1718 osiedliło się w Rzeszowie, z czego najwięcej z Lubelszczyzny (639 osób), a w dalszej kolejności z Małopolski (475 osób) (**tabela 4**). W pozostałych powiatach również dominowały zameldowania z województwa małopolskiego i lubelskiego, ponadto wiele osób przybyło z województwa śląskiego.

**TABELA 4. Województwa, z których pochodziło najwięcej nowo zameldowanych w poszczególnych powiatach Podkarpacia w 2009 roku**

Powiat nowego zameldowania	Dotychczasowe województwo zameldowania (I)	Liczba osób	Dotychczasowe województwo zameldowania (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
m. Rzeszów	lubelskie	639	małopolskie	475	1718
stalowowolski	lubelskie	190	świętokrzyskie	90	505
m. Tarnobrzeg	świętokrzyskie	343	lubelskie	53	496
jarosławski	lubelskie	212	śląskie	65	467
rzeszowski	lubelskie	90	śląskie	86	460
jasielski	małopolskie	232	śląskie	66	399
mielecki	małopolskie	136	mazowieckie	47	392
dębicki	małopolskie	190	śląskie	64	372
lubaczowski	lubelskie	130	śląskie	77	344
m. Przemyśl	małopolskie	57	lubelskie	47	304
sanocki	małopolskie	88	śląskie	41	290
krośnieński	małopolskie	68	śląskie	54	259
m. Krosno	małopolskie	90	śląskie	25	217
przemyski	śląskie	68	małopolskie	32	201
leżajski	lubelskie	80	małopolskie	31	198
łańcucki	małopolskie	64	śląskie	35	193
niżański	lubelskie	91	dolnośląskie	19	193
tarnobrzegi	świętokrzyskie	76	lubelskie	20	175
przeworski	śląskie	31	lubelskie	30	172
brzozowski	śląskie	36	małopolskie	33	164
bieszczadzki	śląskie	32	mazowieckie	19	140
ropczycko-sędziszowski	małopolskie	45	śląskie	19	118
leski	małopolskie	24	śląskie	17	113
strzyżowski	małopolskie	27	śląskie	19	105
kolbuszowski	śląskie	25	małopolskie	14	97
<b>Łącznie</b>					<b>8092</b>

Prawdopodobnie w przypadku migracji wewnątrzwojewódzkich i międzypowiatowych czynnikiem wpływającym na miejsce osiedlania się migrantów była bliskość geograficzna. Tezę tę potwierdza rozmieszczenie osób przybyłych z innych województw w poszczególnych powiatach Podkarpacia. W tych położonych na północy regionu i sąsiadujących

z województwem lubelskim (stalowowolski, lubaczowski, niżański) w większości osiedlają się osoby z Lubelszczyzny, do powiatów zachodnich (jasielski, mielecki, dębicki) najczęściej przyjeżdżają osoby z Małopolski, a do Tarnobrzega i powiatu tarnobrzeskiego przeprowadzają się mieszkańcy województwa świętokrzyskiego.

Rozpatrując skalę napływu ludności z zagranicy, która zameldowała się w 2009 roku na Podkarpaciu, łatwo zauważyć, że była ona dużo niższa niż w przypadku migracji międzypowiatowych i międzywojewódzkich. Dotyczyła bowiem zaledwie 2 451 osób, spośród których najwięcej przybyło do Rzeszowa, Przemyśla i powiatu rzeszowskiego (tabela 5). We wszystkich tych powiatach dominowały zameldowania osób z Ukrainy oraz krajów niewyszczególnionych, określonych zbiorczym terminem „inne”. W pozostałych powiatach regionu duża część osiedlających się osób mieszkała wcześniej w Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych.

**TABELA 5. Kraje, z których pochodziło najwięcej nowo zameldowanych w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego w 2009 roku**

Powiat nowego zameldowania	Dotychczasowy kraj zameldowania (I)	Liczba osób	Dotychczasowy kraj zameldowania (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
m. Rzeszów	Ukraina	350	Inne	174	618
m. Przemyśl	Ukraina	174	Inne	19	241
rzeszowski	Ukraina	96	Inne	40	227
mielecki	Wielka Brytania	55	USA	37	179
dębicki	USA	48	Wielka Brytania	43	140
stalowowolski	Wielka Brytania	34	USA	26	129
jarosławski	Ukraina	46	Wielka Brytania	26	125
jasielski	Wielka Brytania	38	Ukraina/USA	11	96
przemyski	Ukraina	33	Wielka Brytania	13	68
brzozowski	Wielka Brytania	26	Inne	9	65
przeworski	Ukraina	39	Wielka Brytania/USA	5	65
ropczycko-sędziszowski	Wielka Brytania	18	USA	12	65
kośniński	Wielka Brytania	21	USA	9	62
łańcucki	Ukraina	17	Wielka Brytania	11	52
lubaczowski	Ukraina	23	Wielka Brytania	5	46
leżajski	USA	18	Ukraina	9	39
niżański	USA	13	Irlandia	7	36
m. Krosno	Wielka Brytania	8	USA/Włochy	6	36

Powiat nowego zameldowania	Dotychczasowy kraj zameldowania (I)	Liczba osób	Dotychczasowy kraj zameldowania (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
kolbuszowski	USA	16	Ukraina/Wielka Brytania	4	35
bieszczadzki	Ukraina	9	Wielka Brytania	8	23
sanocki	Ukraina/Wielka Brytania	5	Niemcy	4	23
strzyżowski	Wielka Brytania	9	Ukraina	6	22
tarnobrzesci	Wielka Brytania	8	Ukraina	4	22
leski	Wielka Brytania	5	USA	4	19
m. Tarnobrzeg	Hiszpania	5	Wielka Brytania	2	18
łącznie					2451

Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że osoby przybywające z Ukrainy i meldujące się na Podkarpaciu, przyjeżdżają tu w celach zarobkowych lub z chęci kontynuowania nauki. Warunki życia w Polsce, relatywnie wyższe zarobki oraz bliskość geograficzna Podkarpacia to ważne czynniki przyciągające – w 2009 roku na terenie województwa podkarpackiego zameldowało się aż 900 osób z Ukrainy. Z kolei osoby, które przemeldowują się z Wielkiej Brytanii czy z USA to prawdopodobnie w większości Polacy powracający po długotrwałej emigracji w rodzinne strony.

W przypadku wszystkich rodzajów migracji (międzypowiatowej, krajowej oraz zagranicznej) powiatem, do którego przybywa najwięcej osób, jest miasto Rzeszów. W 2009 roku w stolicy regionu zameldowało się łącznie 7 311 nowych mieszkańców. Taki stan rzeczy nie może dziwić, gdy weźmie się pod uwagę, że jest to miasto o największym w regionie potencjale gospodarczym i społecznym. W Rzeszowie zlokalizowane są siedziby prężnie działających firm o zasięgu lokalnym, regionalnym i krajowym, mieszczą się tu najważniejsze dla województwa urzędy i instytucje, przez co sytuacja na rynku pracy jest stosunkowo dobra – na koniec 2009 roku stopa bezrobocia dla województwa podkarpackiego wynosiła 15,5%, a dla Rzeszowa 7,2%<sup>33</sup>. Rzeszów jest też największym w województwie ośrodkiem akademickim i naukowo-badawczym oraz centrum kulturalnym.

Interesujące jest jednak to, że pomimo dużego napływu ludności do Rzeszowa i rozrostu tkanki miejskiej poprzez włączanie kolejnych miejscowości w jego granice<sup>34</sup>, różnica pomiędzy liczbą zameldowań a liczbą wymeldowań jest od ponad 10 lat ujemna. Świadczy to o zaawansowanym procesie suburbanizacji – wspomnianym już wyżej przemierzcz-

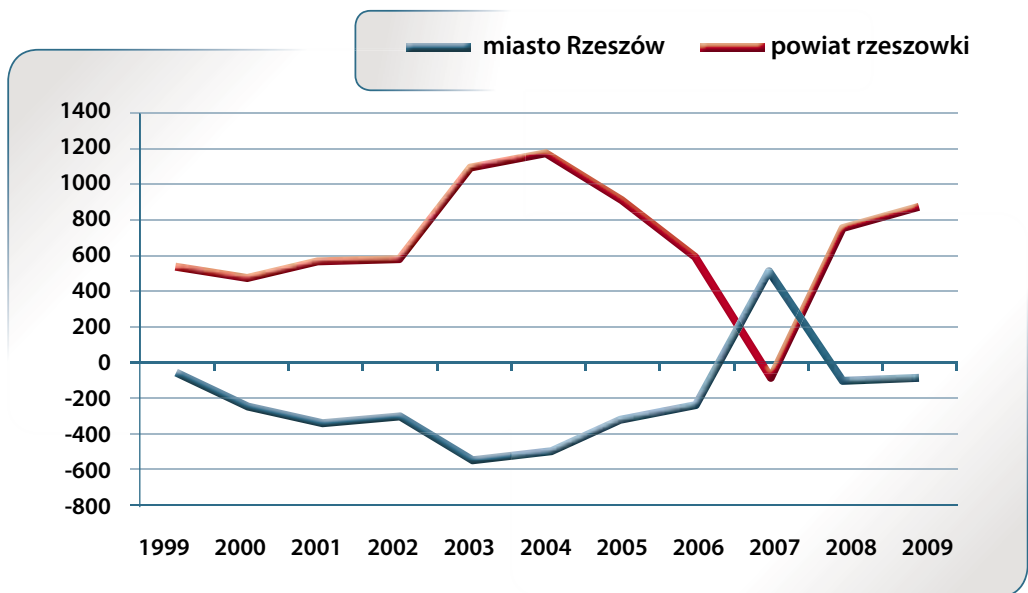
<sup>33</sup> 15,5% i 7,2% to wartości stopy bezrobocia dla województwa podkarpackiego i miasta Rzeszów przedstawione na koniec grudnia 2009 roku, przy czym średnia wyliczona na podstawie wartości miesięcznych wynosi 14,53% dla Podkarpacia oraz 6,9% dla Rzeszowa.

<sup>34</sup> Rokrocznie od 2006 roku Rzeszów decyzją Rady Ministrów zwiększa swoje terytorium.

niu się ludności z centrum na peryferia, który znacznie przewyższa proces urbanizacji, czyli przenoszenia się mieszkańców wsi do miast. Na potwierdzenie tej tezy wystarczy przywołać dane dotyczące salda migracji dla powiatu rzeszowskiego, otaczającego stolicę województwa, które niemal niezmiennie od 1999 roku (z wyjątkiem 2007 roku) jest dodatnie i przyjmuje stosunkowo wysokie wartości.

Pojawia się jednak pytanie, co spowodowało, że w 2007 roku wartości salda migracji dla Rzeszowa i powiatu rzeszowskiego niejako „odwróciły się”. Można domniemywać, że taki stan rzeczy może mieć w pewnym stopniu związek ze zmianami administracyjnymi i poszerzeniem granic stolicy Podkarpacia. W tym okresie włączony został do Rzeszowa fragment wsi Przybyszówka zamieszkiwany przez niecałe 2 tys. mieszkańców. W następnych latach, kiedy do Rzeszowa włączano inne sołectwa, nie zauważa się tak gwałtownych zmian w wartości salda migracji.

WYKRES 1. Saldo migracji w Rzeszowie i powiecie rzeszowskim w latach 1999 – 2009



Należy zwrócić uwagę, że hipoteza o suburbanizacji potwierdza się nie tylko w odniesieniu do miasta Rzeszów, ale również do kolejnych pod względem wielkości miast na Podkarpaciu. W większości przypadków na ich obszarach odnotowano ujemne saldo migracji, podczas gdy na terenach powiatów ziemskich, które je otaczają, saldo przyjmowało wartość dodatnią.



TABELA 6. Saldo migracji dla powiatów grodzkich i otaczających je powiatów ziemskich

Powiat	Saldo migracji										
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
m. Krosno	-125	-178	-189	-247	-252	-79	-215	-242	-357	-120	-109
krośnieński	159	43	56	40	132	2	111	17	100	17	-13
m. Przemyśl	-122	22	3	-166	-231	-314	-360	-333	-348	-312	-268
przemyski	-132	-108	-122	-120	-55	68	58	16	23	1	-76
m. Rzeszów	-40	-234	-333	-284	-539	-490	-314	-215	517	-88	-75
rzeszowski	544	481	568	588	1 114	1 176	923	581	-58	760	887
m. Tarnobrzeg	-35	-124	-277	-275	-216	-261	-140	-215	-222	-209	-248
tarnobrzegi	-49	-105	4	-149	-47	-145	-141	-89	-138	-158	-75

Na podstawie danych zawartych w tabeli możliwe jest dostrzeżenie procesów urbanizacji i suburbanizacji jedynie w odniesieniu do powiatów grodzkich i otaczających je powiatów ziemskich. Należy jednak pamiętać, że procesy te nie odbywają się jedynie na linii miasto – powiat ziemski, ale we wszystkich powiatach województwa. W przypadku powiatów takich jak np. jarosławski i stalowowolski trudno jednoznacznie stwierdzić, czy stosunkowo duży napływ ludności na ich obszar wynika z siły przyciągania samego miasta powiatowego czy też obszaru powiatu w ogóle. Analizowane dane uwzględniają jedynie ogólną liczbę osób nowo zameldowanych na terenie powiatu, bez uwzględnienia ruchów pomiędzy poszczególnymi gminami.

Rok 2009 był dla mieszkańców Podkarpacia okresem szczególnym. W wyniku kryzysu gospodarczego wiele dużych przedsiębiorstw działających na obszarze województwa zmniejszyło produkcję, zwalniało pracowników albo skracало czas pracy. Ponadto nowe roczniki absolwentów szkół ponadgimnazjalnych i uczelni wyższych wchodzące na rynek pracy często bezskutecznie poszukiwały zatrudnienia. Stopa bezrobocia dla całego województwa przez cały rok kształtowała się średnio na poziomie 14,5%, a na koniec grudnia wyniosła 15,5%. Podkarpacie znalazło się tym samym na niechlubnym 12. miejscu w kraju, co oznacza, że tylko cztery inne województwa zakończyły 2009 rok z wyższą stopą bezrobocia. Były to województwa:

- kujawsko-pomorskie – 15,8%,
- lubuskie – 15,9%,
- zachodniopomorskie – 16,5%,
- warmińsko-mazurskie – 20,2%.

Stopa bezrobocia na Podkarpaciu (wyższa od średniej krajowej<sup>35</sup> i wyższa niż w większości innych województw), stosunkowo niski poziom rozwoju gospodarczego Polski Wschodniej, podaż pracy przewyższająca popyt, a co za tym idzie niższe zarobki<sup>36</sup> mogły być jednymi z wielu elementów wypychających w omawianym tu okresie ludność z tego regionu. Możliwe, że także tymi czynnikami uwarunkowane było dość duże zainteresowanie mieszkańców Podkarpacia wyjazdem do innych województw, za granicę lub do powiatów oferujących korzystniejsze warunki zatrudnienia.

W badaniach przeprowadzonych w ramach Projektu TMWP wśród różnych grup społecznych respondenci często deklarowali chęć wyjazdu z Podkarpacia. Spory odsetek badanych rozważał opuszczenie własnej miejscowości zamieszkania, a niewielu spośród tych, którzy wyjechali, chce wracać na Podkarpacie. Podobnie w przypadku osób, które już zmieniły miejsce zamieszkania – więcej było takich, które opuściły granice województwa niż tych, którzy tam przyjechali.

Zbiór meldunkowy, na podstawie którego analizowano faktyczny odpływ ludności z terenu województwa podkarpackiego, nie rejestruje motywów migracji, a jedynie sam fakt zmiany miejsca zameldowania. Trudno więc ze stuprocentową pewnością wnioskować o przyczynach przemieszczeń ludności, można jednak spróbować wykreślić główne ścieżki, po których poruszają się podkarpaccy migranci.

Przyglądając się poszczególnym powiatom województwa oraz liczbie osób, które z nich wyjechały (do innych powiatów w województwie podkarpackim i za granicę), zauważyć można, że najbardziej odpływowym regionem był powiat stalowowolski (na podstawie wartości bezwzględnych). Jak wynika z pozyskanych danych, w 2009 roku powiat ten opuściło blisko 2 tys. osób, z czego prawie 60% zdecydowało się na wyjazd za granicę. Można przypuszczać, że był to efekt kryzysu gospodarczego i kłopotów największego pracodawcy na tym obszarze. Co ważne, w żadnym innym powiecie odsetek osób wyjeżdżających za granicę nie był wyższy od odsetka osób przemieszczających się w obrębie województwa podkarpackiego. W zdecydowanej większości wyjazdy odbywały się na niewielkie odległości, czyli między powiatami.

<sup>35</sup> Stopa bezrobocia dla całego kraju wynosiła w tym okresie 11,9%, przy czym średnia całoroczna kształtowała się na poziomie 13,1%.

<sup>36</sup> Zgodnie z powszechnymi teoriami makroekonomicznymi, jeśli występuje nadwyżka siły roboczej, to i średnie wynagrodzenie jest niższe, ponieważ ludzie godzą się pracować za niższą stawkę, ponieważ wiedzą, że na ich miejsce są kolejni chętni.

TABELA 7. Skala odpływu ludności z poszczególnych powiatów Podkarpacia w 2009 roku

Powiat	Odpływ do innych powiatów		Odpływ za granicę		Łącznie	
	osób	%	osób	%	osób	%
stalowowolski	764	40,2	1138	59,8	1902	100
m. Rzeszów	1717	93,0	130	7,0	1847	100
rzeszowski	1450	93,7	98	6,3	1548	100
przemyski	1159	97,1	35	2,9	1194	100
sanocki	773	73,3	281	26,7	1054	100
krośnieński	991	94,4	59	5,6	1050	100
jarosławski	836	89,8	95	10,2	931	100
przeworski	856	94,6	49	5,4	905	100
mielecki	460	52,7	413	47,3	873	100
jasielski	664	76,1	209	23,9	873	100
dębicki	591	68,2	275	31,8	866	100
brzozowski	828	97,9	18	2,1	846	100
m. Przemysł	664	89,6	77	10,4	741	100
tarnobrzescki	523	71,5	208	28,5	731	100
nizański	597	86,5	93	13,5	690	100
m. Krosno	596	90,7	61	9,3	657	100
łańcucki	601	92,5	49	7,5	650	100
lubaczowski	592	93,1	44	6,9	636	100
strzyżowski	549	95,8	24	4,2	573	100
leżajski	505	88,3	67	11,7	572	100
ropczycko – sędziszowski	463	88,2	62	11,8	525	100
kolbuszowski	485	95,1	25	4,9	510	100
leski	362	88,9	45	11,1	407	100
bieszczadzki	366	93,1	27	6,9	393	100
m. Tarnobrzeg	322	89,9	36	10,1	358	100
Łącznie	17714	83,0	3618	17,0	21332	100

Dane zamieszczone w tabeli 8 obrazują najbardziej popularne kierunki przemieszczeń.

**TABELA 8. Powiaty, do których wyjechało najwięcej osób z poszczególnych powiatów województwa podkarpackiego w 2009 roku**

Powiat zameldowania	Powiat emigracji (I)	Liczba osób	Powiat emigracji (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
m. Rzeszów	rzeszowski	1019	łańcucki	139	1717
rzeszowski	m. Rzeszów	901	łańcucki	78	1450
przemyski	m. Przemyśl	566	jarosławski	193	1159
krośnieński	m. Krosno	392	m. Rzeszów	215	991
przeworski	m. Rzeszów	335	jarosławski	189	856
jarosławski	m. Rzeszów	259	m. Przemyśl	132	836
brzozowski	m. Rzeszów	246	krośnieński	138	828
sanocki	m. Rzeszów	219	krośnieński	136	773
stalowowolski	niżański	362	m. Rzeszów	122	764
m. Przemyśl	przemyski	357	m. Rzeszów	124	664
jasielski	m. Rzeszów	239	krośnieński	126	664
łańcucki	m. Rzeszów	220	rzeszowski	125	601
niżański	stalowowolski	278	m. Rzeszów	132	597
m. Krosno	krośnieński	337	m. Rzeszów	77	596
lubaczowski	m. Rzeszów	229	jarosławski	215	592
dębicki	m. Rzeszów	215	ropczycko-sędziszowski	96	591
strzyżowski	m. Rzeszów	196	rzeszowski	109	549
tarnobrzegi	m. Tarnobrzeg	139	stalowowolski	113	523
leżajski	m. Rzeszów	199	łańcucki	55	505
kolbuszowski	m. Rzeszów	183	rzeszowski	81	485
ropczycko-sędziszowski	m. Rzeszów	163	dębicki	111	463
mielecki	m. Rzeszów	182	dębicki	66	460
bieszczadzki	leski	78	m. Rzeszów	72	366
leski	sanocki	116	m. Rzeszów	72	362
m. Tarnobrzeg	tarnobrzegi	117	m. Rzeszów	85	322
<b>Łącznie</b>					<b>17714</b>

Jak wynika z powyższej tabeli, większość osób opuszczających powiaty dotychczasowego zameldowania udaje się do Rzeszowa lub powiatu bezpośrednio przylegającego do miejsca dotychczasowego zamieszkiwania. W ten sposób tworzy się swego rodzaju wzór przyjmujący kształt gwiazdy, w którym większość ścieżek migracyjnych biegnie w kierunku serca Podkarpacia – Rzeszowa, a dodatkowo powstają pojedyncze połączenia pomiędzy sąsiadującymi ze sobą powiatami.

W przypadku emigracji zagranicznej w 2009 roku wyraźnie odznacza się jeden kierunek – Wielka Brytania. W mniejszym stopniu, choć również często, mieszkańcy Podkarpacia jako nowe miejsce zameldowania wybierali Stany Zjednoczone, sporadycznie Niemcy i inne kraje.

**TABELA 9. Kraje, do których wyjechało najwięcej osób z poszczególnych powiatów województwa podkarpackiego w 2009 roku**

Powiat zameldowania	Kraj emigracji (I)	Liczba osób	Kraj emigracji (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
stalowowolski	Wielka Brytania	333	USA	293	1138
mielecki	Wielka Brytania	135	USA	79	413
sanocki	Wielka Brytania	125	USA	36	281
dębicki	USA	86	Wielka Brytania	74	275
jasielski	Wielka Brytania	71	USA	48	209
tarnobrzesci	Wielka Brytania	100	Irlandia	19	208
m. Rzeszów	USA	38	Wielka Brytania	35	130
rzeszowski	Wielka Brytania	40	USA	16	98
jarosławski	Wielka Brytania	37	USA	20	95
niżański	USA	39	Irlandia	14	93
m. Przemyśl	Wielka Brytania	32	USA	11	77
leżajski	USA	23	Wielka Brytania/ /Niemcy/Francja <sup>37</sup>	10	67
ropczycko – sędziszowski	USA	27	Wielka Brytania	11	62
m. Krosno	Wielka Brytania	23	USA/Włochy	8	61
krośnieński	Wielka Brytania	25	USA	12	59
łańcucki	Wielka Brytania	13	USA	9	49
przeworski	Wielka Brytania	15	USA	10	49

<sup>37</sup> Pojawienie się dwóch lub więcej krajów w jednej komórce oznacza, że zameldowała się tam ta sama liczba osób, a wartości liczbowe i procentowe odnoszą się do każdego kraju z osobna.

Powiat zameldowania	Kraj emigracji (I)	Liczba osób	Kraj emigracji (II)	Liczba osób	Suma w powiecie
leski	Wielka Brytania	17	USA/Niemcy	7	45
lubaczowski	Wielka Brytania	18	Niemcy	9	44
m. Tarnobrzeg	Wielka Brytania	13	Niemcy	7	36
przemyski	Wielka Brytania	21	Niemcy	3	35
bieszczadzki	Wielka Brytania	11	Włochy	6	27
kolbuszowski	USA	8	Kanada	4	25
strzyżowski	Wielka Brytania	8	USA/Irlandia	3	24
brzozowski	Wielka Brytania	6	USA	4	18
<b>Łącznie</b>					<b>3618</b>

Należy pamiętać, że analizowane dane ukazują tylko i wyłącznie rejestrowane wyjazdy odnotowane przez odpowiednie instytucje, a więc dotyczące osób, które opuszczając powiat, w którym były do tej pory zameldowane, zgłosiły to we właściwym urzędzie.

### 3.3.3 Charakterystyka innych dostępnych statystyk

W ramach realizacji Projektu „Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego” poszukiwano innych – poza TBD – publicznych statystyk prezentujących dane na temat migracji w województwie. Udało się w ten sposób dotrzeć do kilku instytucji mających stały kontakt z osobami migrującymi. Na podstawie uzyskanych od tych instytucji materiałów możliwe było przyjrzenie się problemowi wyjazdów zagranicznych w wąskim aspekcie, z uwzględnieniem szczegółowych zdarzeń w życiu osoby migrującej. Takie informacje pozyskano m.in. z Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie. Instytucja ta przyznaje i wypłaca zasiłki osobom bezrobotnym, które legalnie pracowały za granicą, a po powrocie do kraju ubiegały się o przyznanie takiego świadczenia<sup>38</sup>. Dzięki pozyskanym danym możliwe było zatem poznanie liczby osób, które powróciły po okresie legalnego zatrudnienia do Polski i zarejestrowały się jako bezrobotne. Dane o liczbie transferowanych zasiłków dla bezrobotnych ukazują kraje, w których mieszkańcy Podkarpacia legalnie pracowali, a w 2009 roku stosunek pracy został zakończony.

<sup>38</sup> Szczegółowe informacje na temat procedury przyznawania zasiłków są dostępne w raporcie z badania TBD, NAZ, WUP.

**TABELA 10. Transfer zasiłków realizowany przez WUP Rzeszów w roku 2009 (z Unii Europejskiej do Polski)**

Państwo	Ilość transferów UE → PL	
	2009	%
Irlandia	378	85,5
Wielka Brytania	20	4,5
Islandia	11	2,5
Niemcy	10	2,3
Norwegia	6	1,4
Francja	5	1,1
Hiszpania	5	1,1
Gracja	3	0,7
Finlandia	2	0,5
Dania	1	0,2
Szwecja	1	0,2
<b>Łącznie</b>	<b>442</b>	<b>100,0</b>

Najwięcej transferów zasiłków dokonano z Irlandii – 378, co stanowi ponad 85% wszystkich transferów w 2009 roku w województwie podkarpackim. Taki stan rzeczy nie powinien dziwić, gdyż Irlandia to jeden z krajów, do którego Polacy bardzo licznie wyjeżdżali w celu podjęcia zatrudnienia, szczególnie po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Jednak w 2009 roku kraj ten bardzo mocno odczuł skutki kryzysu gospodarczego, czego efektem były masowe zwolnienia pracujących tam, zarówno legalnie, jak i nielegalnie, cudzoziemców.

Kolejnym źródłem informacji o rozmiarach legalnej migracji zarobkowej są dane dotyczące funkcjonowania niepublicznych agencji zatrudnienia (NAZ). Każdego roku instytucje te przygotowują sprawozdanie dotyczące ich pracy. Dzięki takim danym możliwe jest poznanie liczby osób, które wyjeżdżają do pracy za granicą, z uwzględnieniem czasu trwania zatrudnienia, płci osób wyjeżdżających oraz elementarnych grup zawodów.

TABELA 11. Liczba osób, które w 2009 roku znalazła pracę za pośrednictwem agencji zatrudnienia

Państwo docelowe	Do 3 miesięcy	Od 3 do 12 miesięcy	Powyżej 12 miesięcy	Ogółem
Wielka Brytania	452	844	1	1297
Holandia	290	284	—	574
Belgia	406	27	3	436
Norwegia	20	336	—	356
Hiszpania	220	27	—	247
Francja	35	7	—	42
Niemcy	18	10	—	28
Irlandia	—	6	—	6
Łącznie	1441	1541	4	2986

Z zaprezentowanych w powyższej tabeli danych wynika, że mieszkańcy Podkarpacia znajdowali zatrudnienie u zagranicznych pracodawców na stosunkowo krótki okres, najczęściej do 3 miesięcy (48% wszystkich zatrudnionych) lub od 3 do 12 miesięcy (51%). Jednostkowe przypadki dotyczyły pracy trwającej dłużej niż rok (zaledwie 4, co stanowi 0,1% ogółu).

Poprzez analizę materiałów z niepublicznych agencji zatrudnienia możliwe było wskazanie tendencji dotyczących migracji zarobkowej z uwzględnieniem płci. Jest to o tyle istotne, że ukazuje zjawisko, o którym w literaturze mówi się stosunkowo mało, a w ostatnich latach przybiera ono coraz bardziej na sile – mianowicie migrację kobiet. Ma to przede wszystkim związek z redefinicją roli kobiety, kiedy staje się ona odpowiedzialna za zdobycie środków finansowych na utrzymanie domu i rodziny. W momencie, gdy jest to niemożliwe w granicach kraju, coraz więcej kobiet decyduje się na emigrację zarobkową. „Skala emigracji zarobkowej kobiet i jej dynamika są cechą dopiero naszych czasów. Kiedyś do roli kobiety należało prowadzenie domu i wychowywanie dzieci. Taką też rolę pełniły, gdy emigrowały wraz ze swoim mężem”<sup>39</sup>.

Obecnie zmienia się podejście samych kobiet do emigracji, „coraz częściej stają się autonomicznymi podmiotami migracji, podejmują decyzje samodzielnie i nie podążają za mężczyznami jako żony, matki, córki czy narzeczone (osoby zależne); taką sytuację wymusza oferta ponowoczesnego rynku pracy, zwłaszcza jego segmentacja, na którym wyznaczone są miejsca dla kobiet”<sup>40</sup>.

<sup>39</sup> Z. Kawczyńska-Butrym, *MIGRACJE – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, str. 39.

<sup>40</sup> K. Slany, *Migracje kobiet w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 roku*, Wydział Nauk Społecznych Stosowanych AGH, 2009, str. 10.



Jak zwracają uwagę badacze problemu, „coraz większy udział kobiet w strukturze migrantów wynika przede wszystkim ze zmniejszającej się oferty dla mężczyzn, którzy w poprzednich falach migracyjnych stanowili „trzon” migracji, a jednocześnie zwiększającej się dla kobiet oferty pracy w usługach. Wymienia się kilka segmentów, gdzie istnieje zapotrzebowanie na pracę kobiet: sektor usług rodzinnych (opiekunki, sprzątaczkę, nianie), catering, publiczna i prywatna opieka zdrowotna (pielęgniarki), rolnictwo (prace sezonowe), turystyka, przemysł tekstylny, przemysł erotyczno-rozrywkowy”<sup>41</sup>.

**TABELA 12. Kraje i zawody, w których podejmowali pracę mieszkańcy Podkarpacia za pośrednictwem niepublicznych agencji zatrudnienia w 2009 roku**

Państwo	Zawód	Ogółem	W tym kobiety
Hiszpania	robotnicy pomocniczy w rolnictwie	85	60
	magazynierzy i pokrewni	162	125
Ogółem		247	185 (74,9%)
Niemcy	spawacze i pokrewni	10	—
	robotnicy pomocniczy w rolnictwie	17	16
Ogółem		27	16 (59,3%)
Wielka Brytania	robotnicy pomocniczy w rolnictwie	1285	471
Ogółem		1285	471 (36,6%)
Holandia	stolarze i pokrewni	22	—
	spawacze i pokrewni	14	—
	ogrodnicy, producenci warzyw, kwiatów i pokrewni	151	115
	masarze, robotnicy w przetwórstwie ryb i pokrewni	29	2
	robotnicy w produkcji wyrobów mleczarskich	16	—
	robotnicy pomocniczy w rolnictwie i pokrewni	299	182
	robotnicy czyszczący konstrukcje budowlane i pokrewni	32	—
Ogółem		563	299 (53,1%)
Francja	robotnicy pomocniczy w rolnictwie	20	8
	betoniarze	15	0
Ogółem		35	8 (22,8%)

<sup>41</sup> Z. Kawczyńska-Butrym, *op. cit.*, str.42.

Państwo	Zawód	Ogółem	W tym kobiety
Norwegia	blacharze	40	—
	inżynierowie	13	—
	malarze budowlani i pokrewni	38	—
	monterzy instalacji i urządzeń sanitarnych	49	—
	robotnicy przygotowujący i wznoszący konstrukcje metalowe	32	—
	robotnicy pomocniczy w budownictwie ogólnym	60	—
	monterzy izolacji	47	—
	spawacze i pokrewni	19	—
	technicy budownictwa, ochrony środowiska i pokrewni	16	—
	monterzy systemów rurociągowych	29	—
Ogółem		343	—
Belgia	robotnicy pomocniczy w rolnictwie i pokrewni	428	179
Ogółem		428	179 (41,8%)
Łącznie we wszystkich państwach		2928	1158 (39,5%)

*Uwaga: w tabeli nie uwzględniono grup zawodów, w których liczba osób podejmujących pracę była mniejsza niż 10.*

W przypadku Podkarpacia blisko 40% wyjeżdżających do pracy za granicę za pośrednictwem agencji zatrudnienia stanowiły kobiety. Gros z nich podejmowało zatrudnienie w zawodach prostych – najczęściej była to pomoc w rolnictwie i ogrodnictwie oraz pomoc i opieka osobista (**tabela 12**). Taki stan rzeczy potwierdza także literatura – „cechą charakteryzującą zatrudnienie kobiet w trakcie emigracji jest wykonywanie prac znacznie poniżej posiadanych kwalifikacji, zgodnie z zapotrzebowaniem na przyjmującym rynku pracy, przy czym nie wynika to tylko z powodu trudności językowych i nieuznawania dyplomów zawodowych. Bardzo często migrujące kobiety podejmują za granicą prace, do wykonania których wykształcenie nie jest im potrzebne”<sup>42</sup>.

<sup>42</sup> Z. Kawczyńska-Butrym, *ibid.*

### 3.3.4 Podsumowanie

Niniejszy rozdział został poświęcony analizie zjawiska migracji na podstawie dostępnych publicznych danych i statystyk. Wykorzystanie tego rodzaju źródeł miało na celu stworzenie podbudowy i swego rodzaju bazy wyjściowej do dalszej analizy problemu. Na podstawie tych informacji możliwe było określenie skali, rozmiarów, tendencji oraz kierunków przemieszczania się ludności na obszarze województwa podkarpackiego i poza nim.

Wykorzystanie oficjalnych zasobów informacyjnych pozwoliło na określenie rozmiarów migracji na Podkarpaciu w 2009 roku w wymiarze formalnym. Należy mieć świadomość, że publiczne statystyki obrazują jedynie te ruchy i przemieszczenia ludności, które zostały odnotowane w urzędowych bazach i rejestrach. Choć uznawane są za pewne, a na ich podstawie niejednokrotnie opisuje się cały problem migracji, to należy mieć świadomość, że faktyczny zasięg i rozmiary tego zjawiska są o wiele większe.

Podjmując próbę opisanie ruchów ludności, nie wystarczy odwołać się do danych zawartych w oficjalnych rejestrach. Istnieje potrzeba przeprowadzania badań wśród różnych grup społecznych, które umożliwiłyby doprecyzowanie i dopełnienie oficjalnych danych. Wykorzystane w niniejszej analizie publiczne statystyki informują bowiem jedynie o liczbie zameldowanych i wymeldowanych na danym terenie lub o kierunkach napływu i odpływu, nie uwzględniają natomiast motywów podejmowanych decyzji migracyjnych czy nawet struktury społeczno-demograficznej populacji. Te braki uzupełniono w Projekcie TMWP, realizując szereg ankiet wśród osób migrujących oraz przeprowadzając rozmowy ze znawcami tematu spośród lokalnych społeczności. Opis zsyntetyzowanych wyników badań terenowych przeprowadzonych w ramach Projektu TMWP zawarty został w kolejnych rozdziałach publikacji.



## IV. WYNIKI BADAŃ W UJĘCIU SYNTETYCZNYM

### 4.1 MIGRACJE EDUKACYJNE

*Tomasz Kwiatkowski*

#### 4.1.1 Wprowadzenie

Jako przyczynę zmiany ostatniego miejsca zamieszkania 22,1% Polaków przebywających w danym miejscu czasowo, 12 miesięcy lub więcej wskazuje edukację<sup>43</sup>. Wśród badanych na Podkarpaciu odsetek ten jest niemal dwa razy niższy i wynosi 11,6%. Wyniki te pochodzą z największego dotychczas badania migracji w Polsce, przeprowadzonego w ramach Narodowego Spisu Powszechnego (NSP) w 2002 roku. Ze względu na skalę przedsięwzięcia wydaje się, że wartości tych wyników jako próby odpowiedzi na pytanie, jaki odsetek ludzi migruje z powodów edukacyjnych, nie mogą dorównać żadne dane zbierane przez inne instytucje. Przyczyn należy upatrywać także w tym, iż przemieszczenia motywowane chęcią kształcenia się są najrzadziej odnotowywane przez urzędy meldunkowe, a zatem badania prowadzone w tych miejscach nie dają gwarancji zdiagnozowania faktycznej struktury motywów migracji. Wyjazdy na studia, które niewątpliwie generują największą część migracji edukacyjnych, są zazwyczaj domeną ludzi młodych, opuszczających dom rodzinny, przy tym wciąż niepewnych, czy wybór ośrodka akademickiego przełoży się na decyzję o zamieszkanu w nim na dłużej. Niepewność ta prowadzi w wielu sytuacjach do odłożenia decyzji o meldunku w nowym miejscu na późniejszy czas. Mimo to z badań przeprowadzonych w ramach Projektu TMWP wśród osób migrujących<sup>44</sup> i dopełniających z tego względu czynności meldunkowej w podkarpackich urzędach gmin i miast wynika, że potrzebą dalszej edukacji kieruje się co ósma (12,4%) osoba meldująca się w regionie. Rezultat ten odzwierciedla zatem udział migracji edukacyjnych w wojewódzkich migracjach ogółem, jaki odnotowano w NSP.

<sup>43</sup> *Gus, Migracje długookresowe ludności w latach 1989–2002 na podstawie Ankiety Migracyjnej 2002*, Warszawa 2004.

<sup>44</sup> Motywy migracji były badane wyłącznie wśród osób, które dokonały przemeldowania przynajmniej w skali między-powiatowej. Więcej informacji na temat metodologii badań można znaleźć w raporcie badawczym: *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania klientów Urzędów Miast i Urzędów Gmin*.

Tak trudne do uchwycenia i zdiagnozowania zjawisko, jakim są migracje edukacyjne, zostało na potrzeby realizacji Projektu TMWP potraktowane jako jedno z ważniejszych pól analiz, któremu poświęcono, częściowo lub w całości, dwa osobne badania – uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa podkarpackiego (sekcja pytań o migracje edukacyjne) i studentów wywodzących się z Podkarpacia, ale pobierających naukę poza regionem. W pierwszym skupiono się na deklaracjach młodzieży dotyczących przyszłych wyjazdów, w drugim starano się odtworzyć mechanizm podejmowania decyzji migracyjnej. O edukacyjne komponenty decyzji migracyjnej dopytywano też w innych badaniach prowadzonych w ramach Projektu. Na przykład określeniu udziału migrantów edukacyjnych w ogóle napływających i odpływających z województwa służyły badania osób dokonujących czynności meldunkowych w urzędach miast i gmin. O tło i konsekwencje wyjazdów młodzieży pytano natomiast księży i pracodawców. Niniejszy rozdział ma na celu zestawienie najciekawszych wyników dotyczących migracji edukacyjnych na Podkarpaciu i odpowiedzenie na pytania, do których prowokują.

#### 4.1.2 Migracje edukacyjne młodzieży ponadgimnazjalnej<sup>45</sup>

Katalizatorem decyzji o zmianie miejsca zamieszkania są zazwyczaj bądź to szeroko rozumiane zastrzeżenia do dotychczasowego miejsca, bądź oczekiwania związane z nowym miejscem (zgodnie z hipotezą czynników wypychających i przyciągających Everetta Lee z 1966 roku). Te dwa czynniki przeważnie się uzupełniają i nie występują jeden bez drugiego, przy czym pierwszy jest wiele łatwiejszy do zoperacjonalizowania, gdyż pozwala odwołać się do przeszłych doświadczeń.

I tak, uczniowie szkół ponadgimnazjalnych województwa podkarpackiego są podzieleni w ocenie zadowolenia z miejscowości, w których mieszkają. Na pytanie, czy ich miejscowość zamieszkania jest dobrym miejscem do życia, blisko połowa badanych udzieliła odpowiedzi twierdzącej – 47,4% (w tym, 32,7% – raczej tak i 14,7% – zdecydowanie tak). Niezadowolony z miejsca, w którym żyje, jest co trzeci uczeń – 31,4% (odpowiednio 22,0% i 9,4%), a pięciu na dziesięciu badanych nie potrafi udzielić jednoznacznej odpowiedzi (21,2%) (tabela 13).

Porównując te wyniki z wynikami badań Centrum Badania Opinii Społecznej<sup>46</sup> dotyczącymi zadowolenia Polaków z miejsca zamieszkania, można zauważyć, że podkarpacka młodzież jest znacznie mniej zadowolona z miejscowości, w której mieszka (47,4% – suma odpowie-

<sup>45</sup> Wszystkie przywołane w tekście oraz prezentowane w graficznych zestawieniach dane, których źródło nie zostało podane w tekście lub przypisie, pochodzą z badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych zrealizowanego w ramach Projektu TMWP.

<sup>46</sup> CBOS, *Komunikat z badań Polacy o swoim zadowoleniu z życia. Opinie z lat 1994–2008*, Warszawa 2009.

dzi raczej tak i zdecydowanie tak) niż ogół społeczeństwa (76% – suma odpowiedzi raczej zadowolony i bardzo zadowolony). Bardzo niezadowolonych z miejsca zamieszkania jest prawie 10% młodych mieszkańców Podkarpacia, przy zaledwie 2% Polaków (tabela 14). Przy porównywaniu wyników obu badań należy jednak postępować ostrożnie. Badaniem CBOS objęte były bowiem osoby losowane z populacji Polaków, a więc – oprócz młodzieży ze szkół ponadgimnazjalnych także osoby z doświadczeniem rodzicielskim, małżeńskim i zawodowym. Można przypuszczać, że osoby posiadające własny dom, mieszkanie czy pracę są bardziej przywiązane do miejscowości zamieszkania, a co za tym idzie, oceniają ją wyżej niż młodzież, która ma zamiar dopiero się usamodzielić. Tego typu racjonalizacja nie zmienia jednak faktu, że stopień niezadowolenia wśród młodzieży Podkarpacia jest duży – obecne miejsce zamieszkania nie satysfakcjonuje co trzeciego ucznia podkarpackich szkół.

**TABELA 13. Ocena zadowolenia uczniów z miejscowości zamieszkania – badania własne**

Zadowolenie	%
zdecydowanie nie	9,4
raczej nie	22,0
ani tak, ani nie	21,2
raczej tak	32,7
zdecydowanie tak	14,7
Ogółem	100

*Uwaga: nie uwzględniono braków danych.*

**TABELA 14. Ocena zadowolenia Polaków z miejsca zamieszkania – badania CBOS**

Zadowolenie	%
bardzo niezadowolony	2
raczej niezadowolony	6
średnio zadowolony	15
raczej zadowolony	46
bardzo zadowolony	30
Ogółem	100

*Źródło: CBOS, 2009.*

Bez wątpliwości ocena miejsca zamieszkania jest wypadkową opinii na temat szans realizacji różnych potrzeb, celów, na które bardzo często wpływa fakt rezydowania w takim, a nie

innym miejscu. Uczniów poproszono zatem o ocenę czterech kwestii pod względem szans ich realizacji w miejscu zamieszkania:

- znalezienia satysfakcjonującej pracy;
- rozwijania własnych zainteresowań;
- ciekawego spędzania wolnego czasu;
- poznania ciekawych ludzi.

Podkarpacka młodzież prezentuje wobec ocenianych aspektów postawę bardzo pesymistyczną lub umiarkowanie pesymistyczną (tabela 15). Na przykład, ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy w miejscowości zamieszkania nie pozostawia złudzeń – badani nie wierzą, że tam, gdzie aktualnie mieszkają, będą mieli szansę podjąć satysfakcjonujące zatrudnienie. Aż ośmiu na dziesięciu badanych (83,4%) określa tę możliwość jako „bardzo małą” lub „raczej małą”. Optymistów w tym względzie jest zaledwie 2,9% („raczej duża” i „bardzo duża”). Co drugi uczeń nie wierzy również, co wydaje się kluczowe w kontekście ewentualnych migracji edukacyjnych, w możliwość rozwijania własnych zainteresowań w miejscu, w którym obecnie mieszka – takiego zdania jest 58,7% badanych. Nieco lepsze są opinie na temat możliwości ciekawego spędzania wolnego czasu – pesymistami jest tutaj czterech na dziesięciu uczniów (40,7%) – oraz możliwości poznania ciekawych ludzi (36,3%).

TABELA 15. Ocena możliwości związanych z miejscowością zamieszkania

Możliwość	bardzo mała	raczej mała	ani mała, ani duża	raczej duża	bardzo duża	Średnia ocena (skala 1 – 5) <sup>47</sup>
	%					
znalezienia satysfakcjonującej pracy	50,1	33,3	13,7	1,9	1,0	1,7
rozwijania własnych zainteresowań	23,2	35,5	27,8	10,0	3,4	2,35
ciekawego spędzania wolnego czasu	16,9	23,8	29,5	17,8	12,0	2,84
poznania ciekawych ludzi	15,4	20,9	33,1	21,0	9,6	2,89

*Uwaga: nie uwzględniono braków danych.*

Najwyższe oceny na każdym z czterech analizowanych wymiarów (liczone jako wartość średnia na skali 1–5, gdzie 1 oznaczało „bardzo małe”, a 5 „bardzo duże” szanse<sup>48</sup>) przypadły

<sup>47</sup> Aby ułatwić porównanie otrzymanych wyników, dla każdego wymiaru obliczono średnią wartość uzyskanych ocen (skala 1–5, gdzie 1 oznaczało „bardzo mała”, a 5 – „bardzo duża”. W tabeli 3 widać, że żadna wartość średnia nie przekroczyła „progu optymizmu” (wartości środkowej skali), która w tym wypadku wynosi 3.

<sup>48</sup> Aby porównać dużą liczbę kategorii (powiatów) poprzez uwzględnienie wszystkich czterech analizowanych wymiarów i przedstawić uzyskane wyniki w jednej „syntetycznej” tabeli, dane nie zostały zaprezentowane w postaci procentowej, lecz oparto się na wartościach średniej ocen uzyskanych na 5-punktowej skali.

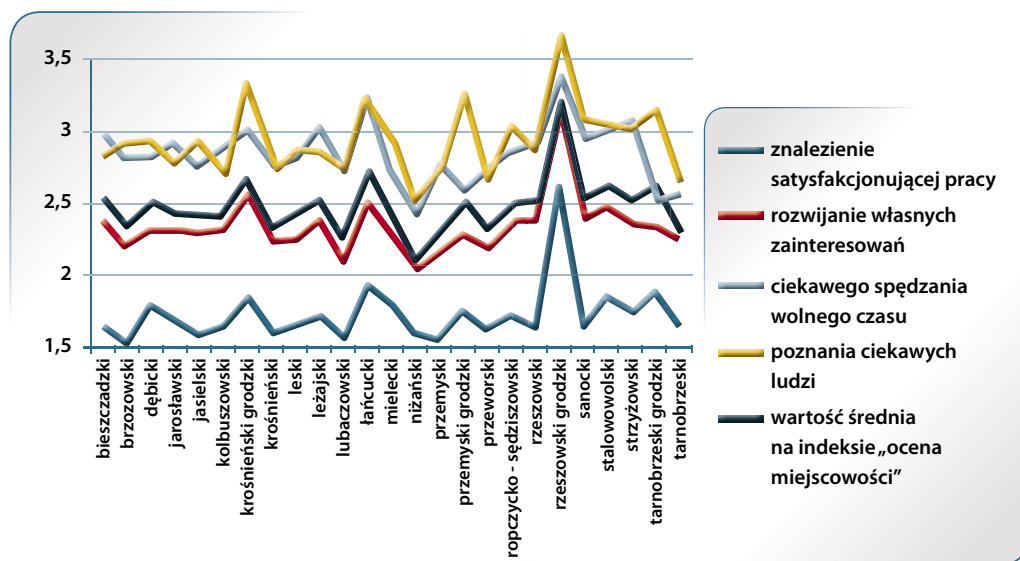


w udziale Rzeszowowi. Zdaniem uczniów pochodzących ze stolicy województwa stosunkowo najłatwiej można znaleźć w ich mieście satysfakcjonującą pracę, rozwijać własne zainteresowania, ciekawie spędzać wolny czas czy poznać ciekawych ludzi (wykres 2). W pierwszej piątce najwyższych ocen (na każdym wymiarze) znalazło się również Krosno oraz Łańcut. Wysokie oceny uzyskały ponadto:

- na wymiarze „satysfakcjonującej pracy” – Tarnobrzeg i powiat stalowowolski;
- na wymiarze „zainteresowań” – powiat stalowowolski i rzeszowski;
- na wymiarze „ciekawego spędzania wolnego czasu” – powiat leżajski i strzyżowski;
- na wymiarze „poznania ciekawych ludzi” – Przemyśl i Tarnobrzeg.

Jak się okazuje, te cztery oceny są ze sobą dodatnio skorelowane – świadczy o tym przyzwoicie wysoka rzetelność indeksu zbudowanego na podstawie analizowanych wymiarów (Alpha Cronbacha = 0,755). Wartość średnia na indeksie „oceny miejscowości<sup>49</sup>” (wykres 2) potwierdza, że możliwość realizowania pewnych życiowych celów dają przede wszystkim duże miasta. Warto jednak zauważyć, że tylko w przypadku uczniów pochodzących z Rzeszowa sumaryczny wynik na indeksie przekroczył wartość środkową 3,0.

WYKRES 2. Ocena możliwości związanych z miejscowością zamieszkania a powiat



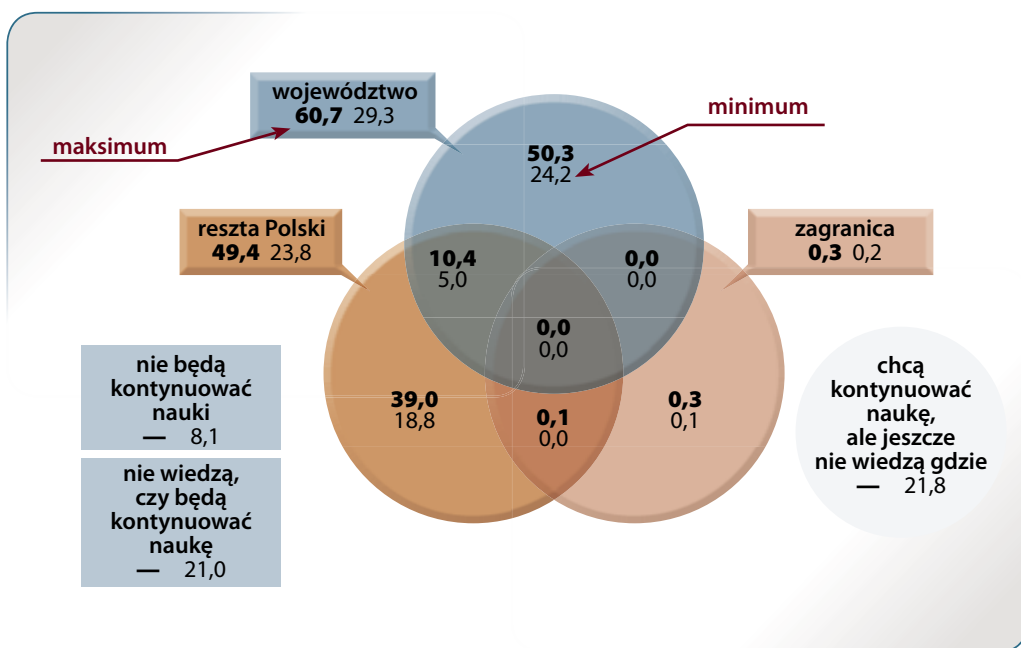
Wobec tak niskiej oceny dotychczasowego miejsca zamieszkania, a szczególnie możliwości rozwijania w nim własnych zainteresowań, w czym pomagają zazwyczaj placówki

<sup>49</sup> Indeks „ocena miejscowości” skonstruowano poprzez zsumowanie wartości uzyskanych na czterech analizowanych zmiennych, a następnie znormalizowano go (w celu łatwiejszej interpretacji wyników), dzieląc uzyskany wynik przez 4, co pozwoliło sprowadzić wartości do wyjściowego zakresu 1–5.

edukacyjne, nie dziwi, że spośród 70,9% uczniów szkół ponadgimnazjalnych, którzy mają zamiar kontynuować naukę po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej, do której uczęszczają, aż 39,4% deklaruje, że swoje plany będzie realizowało poza województwem. Co drugi (50,3%) deklaruje, że będzie to miało miejsce na Podkarpaciu. Kolejnych 10,4% nie ma jeszcze konkretnych planów dotyczących tego, czy przyszłym miejscem kształcenia będzie ich region, czy miejscowość poza nim.

Ogólny schemat deklarowanych ruchów migracyjnych związanych z pożądanym miejscem kształcenia można przedstawić przy pomocy diagramu Venna<sup>50</sup> ukazującego odsetek osób deklarujących określony kierunek migracji (rycina 2)<sup>51</sup>. Większymi, pogrubionymi cyframi zapisano odsetki uczniów mających sprecyzowane wyobrażenie na temat tego czy docelowo pragną pozostać w dotychczasowym miejscu zamieszkania, czy raczej wyjechać kształcić się gdzie indziej. Mniejsze cyfry odnoszą się do odsetków całej próby (obejmującej zarówno osoby mające sprecyzowane plany, jak i niezdecydowane).

RYCINA 2. Kierunki migracji – pożądane miejsce nauki



<sup>50</sup> Diagramy Venna służą ilustrowaniu zależności między poszczególnymi zbiorami – pokazują, jaką część danego zbioru stanowią jednostki należące równocześnie do innych zbiorów.

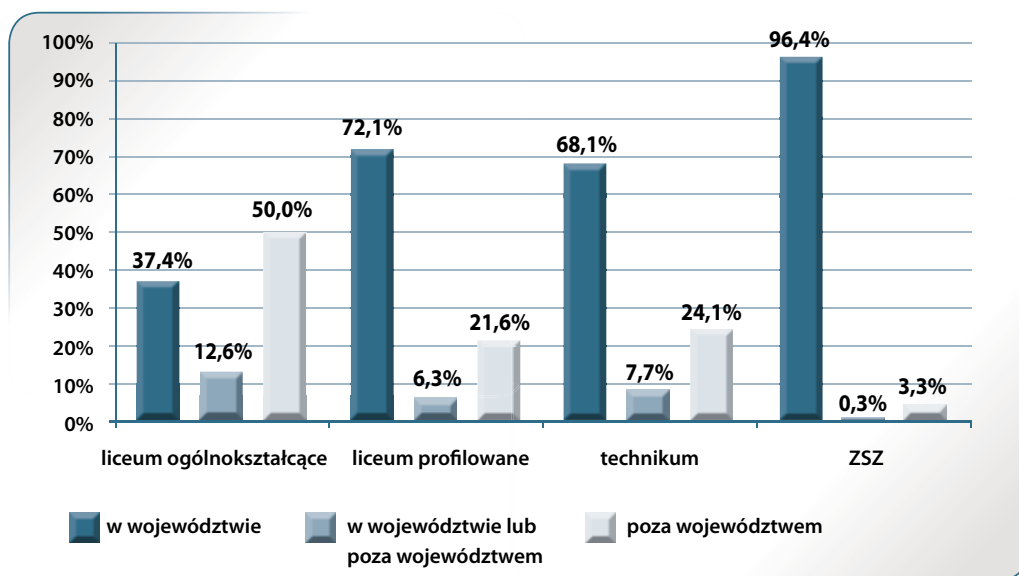
<sup>51</sup> Odsetki przedstawione na wykresach mogą się nieco różnić od wartości przedstawionych w głównych rozdziałach raportu *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, z powodu uwzględnienia wszystkich obserwacji, włącznie z brakami danych.

Główne rezultaty badania zamiarów migracji edukacyjnej można podsumować następująco:

- zaledwie 8,1% uczniów deklaruje chęć zakończenia nauki z obecnym poziomem wykształcenia, zaś kolejne 21% nie zdecydowało jeszcze, czy będzie kontynuować naukę;
- z tych uczniów, którzy zdecydowani są kształcić się dalej, 31,2% nie wie jeszcze, gdzie chciałoby kontynuować naukę (stanowią oni 21,8% ogółu);
- wśród konkretnych lokalizacji ośrodki kształcenia na terenie województwa osiągają nieznaczną przewagę nad resztą kraju; szacowany odsetek chcących uczyć się w granicach województwa mieści się między 24,2% (przy założeniu, że wszyscy, którzy na razie nie zamierzają kontynuować nauki lub nie wiedzą, czy będą ją kontynuować, lub nie wiedzą, gdzie będą ją kontynuować, ostatecznie podejmą kształcenie poza województwem) i 60,7% (przy założeniu, że 10,4% niezdecydowanych, czy kontynuować naukę w województwie, czy poza nim, ostatecznie wybierze Podkarpacie), zaś poza województwem – między 18,8 i 49,4% (przy identycznych założeniach dla kształcenia poza regionem).

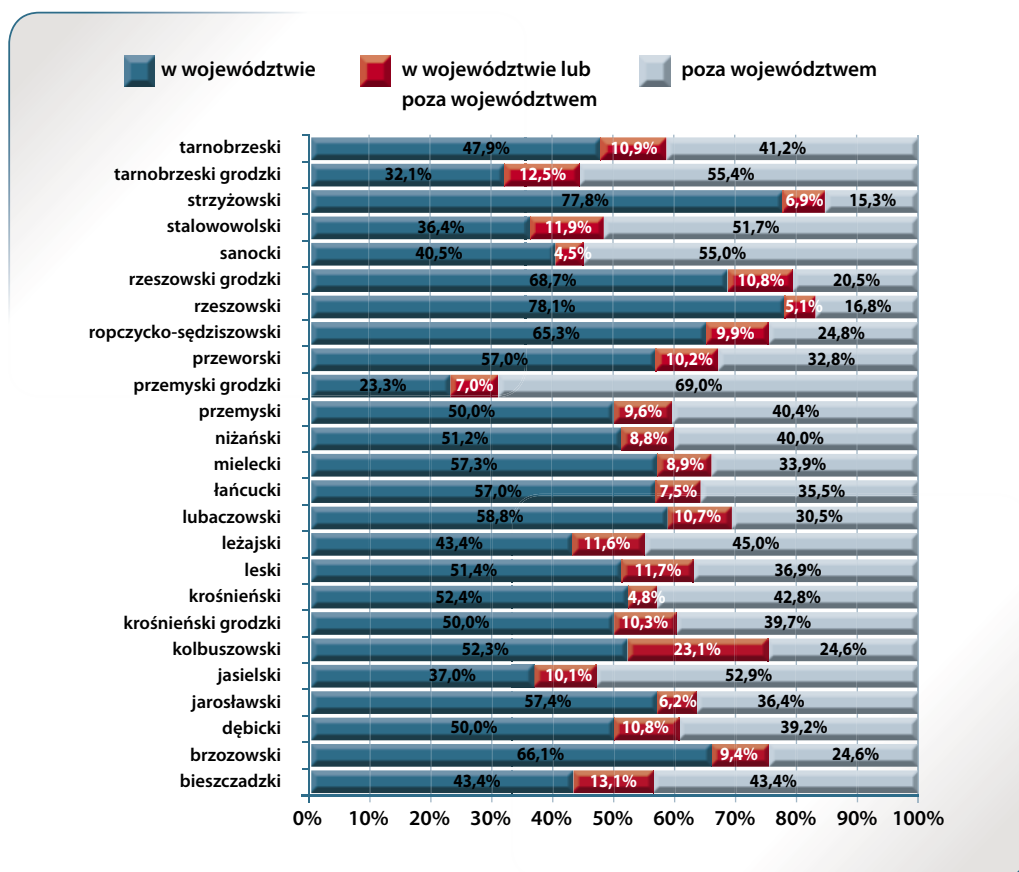
Najwięcej osób niezdecydowanych uczy się w liceach ogólnokształcących – co ósmy wskazał zarówno miejscowość w obrębie województwa podkarpackiego, jak i poza nim (12,6%). Jednak aż połowa badanych z tego typu szkoły wybiera miejscowość (lub miejscowości) przyszłego kształcenia spoza Podkarpacia (50,0%). Ich preferencje znacznie odbiegają od badanych z pozostałych szkół. Tylko co piąty uczeń liceum profilowanego (21,6%) i co czwarty z technikum (24,1%) wskazywał miejscowość (lub miejscowości) spoza województwa. W przypadku uczniów zasadniczych szkół zawodowych było to zaledwie 3,3% (wykres 3).

WYKRES 3. Preferencje dotyczące miejsca przyszłego kształcenia a typ obecnej szkoły



Preferencje uczniów mieszkających w poszczególnych powiatach są zbieżne z ogólną tendencją. Tylko w siedmiu powiatach przedkładają oni możliwość dalszego kształcenia poza województwem podkarpackim nad kontynuowanie nauki w regionie (wykres 4). Są to obszary zlokalizowane stosunkowo daleko od stolicy regionu: powiat bieszczadzki, jasielski, leżajski, przemyski grodzki, sanocki, stalowowolski i tarnobrzezki grodzki. Tymczasem największy odsetek młodzieży chcącej kontynuować edukację w regionie odnotować można w Rzeszowie oraz trzech powiatach położonych w jego pobliżu, co sugeruje, że w przypadku wyeliminowania bariery dużej odległości oraz związanych z nią kosztów wynajmu mieszkania stolica województwa staje się naturalnym wyborem dla absolwentów szkół ponadgimnazjalnych. W przypadku osób mieszkających w dalej zlokalizowanych powiatach kontynuowanie nauki na studiach wiąże się zazwyczaj z koniecznością opłacenia mieszkania bądź akademika. Wtedy Rzeszów, jako miasto docelowe, ma podobne do innych ośrodków akademickich szanse na wybór, a kryterium odległości schodzi przy podejmowaniu decyzji na dalszy plan.

WYKRES 4. Preferencje dotyczące miejsca przyszłego kształcenia a powiat



Uczniowie wybierają różne miejscowości, w których chcieliby kontynuować naukę (tabela 16), chociaż ów wybór w dużej mierze podyktowany jest dostępnością preferowanego typu szkoły w danym miejscu. W badanym regionie jest tylko jeden główny ośrodek akademicki – Rzeszów kształcący na poziomie uniwersyteckim. Są też inne miasta, w których znajdują się instytucje dydaktyczne kształcące na poziomie wyższym, ale nie są to ośrodki tak dynamiczne, jak miasto wojewódzkie. Możemy tu mówić bowiem tylko o prywatnych szkołach wyższych, publicznych wyższych szkołach zawodowych bądź filiach pozawojewódzkich uczelni, które zapewne nie dysponują tak bogatą ofertą, jakiej zyczyliby sobie przyszli studenci. Wybór studiów wyższych w wielu przypadkach determinuje zatem konieczność wyjazdu poza województwo. Dotyczy to głównie młodzieży z liceów, a więc najmocniej zmotywowanej do kontynuowania nauki. Niemniej, najbardziej popularnym miastem (dla ogółu badanych), w którym uczniowie chcieliby się kształcić po ukończeniu szkoły średniej, jest Rzeszów. Stolica Podkarpacia wybierana była przez blisko co drugiego ucznia (46,4%). Bardzo popularny jest również Kraków, wskazywany przez co trzeciego badanego (31,1%). Dużo mniejszym zainteresowaniem cieszą się następane w kolejności – Lublin (8,4%), Warszawa (7,0%) czy Wrocław (4,6%).

TABELA 16. Szczegółowe preferencje dotyczące miejsca przyszłego kształcenia a typ obecnej szkoły

Miejscowość	Typ szkoły				Ogół
	liceum ogólnokształc.	liceum profilowane	technikum	ZSZ	
	%				
Rzeszów	44,6	66,1	59,5	10,5	46,4
Kraków	40,6	13,1	19,5	2,3	31,1
Warszawa	8,8	6,9	3,8	0,8	7,0
Lublin	11,7	5,7	2,3	0,4	8,4
Wrocław	6,0	2,0	2,8	—	4,6
Kielce	1,0	0,4	1,2	—	0,9
Jarosław	0,4	1,6	2,8	12,5	2,0
Stalowa Wola	0,9	1,6	1,0	7,0	1,5
Przemyśl	1,6	3,7	3,0	5,9	2,4
Sanok	0,3	2,4	1,7	3,9	1,0
Tarnów	1,1	0,8	1,5	0,4	1,1
Dębica	0,3	3,3	0,5	3,1	0,8
Krosno	2,1	3,3	6,7	10,9	3,8
Jaśło	0,2	0,4	1,5	2,0	0,6
Mielec	0,4	0,4	0,8	12,1	1,5

Miejscowość	Typ szkoły				Ogół
	liceum ogólnokształc.	liceum profilowane	technikum	ZSZ	
	%				
Tarnobrzeg	1,3	1,2	2,5	7,0	2,0
Łódź	0,6	—	0,5	—	0,5
Poznań	1,9	1,2	1,7	—	1,7
Katowice	1,3	1,2	1,2	—	1,1
Szczecin	0,4	—	0,5	—	0,3
Gdańsk	0,5	—	0,2	—	0,3
Leżajsk	0,2	—	0,3	6,3	0,7
Przeworsk	—	—	—	2,7	0,2
Nowa Dęba	0,1	0,4	—	3,5	0,4
zagranica	0,4	—	0,3	0,4	0,3
inne	2,6	2,4	3,2	11,7	3,4

*Uwaga: ze względu na możliwość wyboru kilku odpowiedzi, procenty nie sumują się do 100.*

*Kolorem jasnoniebieskim zaznaczono 5 najpopularniejszych miejscowości dla uczniów z danego typu szkoły.*

Jeśli chodzi o preferencje uczniów liceów ogólnokształcących dotyczące przyszłego miejsca kształcenia, należy się domyślać, że na stosunkowo najczęstszy wybór uczelni w stolicach wojewódzkich złożyły się dwa czynniki. Po pierwsze – nieco większy poziom ambicji edukacyjnych i zawodowych oraz motywacji do kontynuowania nauki, a po drugie – szersza perspektywa poznawcza wynikająca z wykształcenia ogólnego. Na przykładzie liceów profilowanych i techników widać, że pożądane miejsce kształcenia to najczęściej Rzeszów, ale także – częściej niż w przypadku LO – ośrodki regionalne (Przemyśl, Krosno). W przypadku zasadniczych szkół zawodowych wybór już zdecydowanie najczęściej pada na stolice powiatów, co może sugerować, że zaspokajają one pod względem oferty edukacyjnej ambicje młodzieży kształcącej się w tych placówkach, a ich decyzje determinowane są dostępnością szkół uzupełniających w regionie.

Nieco dalej w określaniu dokładności planowanych ścieżek edukacyjnych młodzieży ponadgimnazjalnej poszła rzeszowska firma BD Center, która pytała uczniów nie tyle o przyszły ośrodek akademicki, ile o konkretną szkołę bądź uczelnię. Z badań przeprowadzonych w 2009 roku wynika<sup>52</sup>, że w przypadku uczniów zasadniczych szkół zawodowych (ZSZ) województwa podkarpackiego najczęściej wskazywaną placówką jest nieokreślone Lokalne CKU (7,6%), w przypadku uczniów techników Politechnika Rzeszowska (21,9%),

<sup>52</sup> Bd Center, *Między migracją a szarą strefą – formy adaptacji zawodowej absolwentów szkół ponadgimnazjalnych. Raport zbiorczy*, Rzeszów 2010.

natomiast w przypadku uczniów liceum *Uniwersytet Rzeszowski* (17,1%) a następnie *AGH w Krakowie* (15%). Ponadto zaledwie 0,9% badanych uczniów ZSZ (próba 1 033) planuje dalszą naukę poza województwem. Adekwatny odsetek uczniów techników (próba 1 662) i liceów (próba 1 009) wynosi odpowiednio 28,9% oraz 62,1%. Wyniki te są bardzo zbliżone do zebranych – prezentowanych na wykresie 3 – w ramach Projektu TMWP.

Warto wsłuchać się także w głosy największych podkarpackich pracodawców, którzy obserwując regionalny i lokalne rynki pracy, mają wiele spostrzeżeń na temat odpływu potencjalnych pracowników w celach edukacyjnych. Przemieszczenia takie – szczególnie gdy dotyczą osób kończących ponadgimnazjalne szkoły zawodowe – są nie na rękę podkarpackim pracodawcom. Panuje wśród nich dosyć zgodna opinia, że odpływy motywowane zarobkowo nie przybierają szerokiej skali i są wiele słabiej widoczne oraz odczuwalne niż wyjazdy młodzieży do krajowych ośrodków akademickich. Co więcej, zdaniem przedstawicieli największych podkarpackich przedsiębiorstw w przeciwieństwie do osób motywowanych czynnikami edukacyjnymi emigranci zagraniczni w przeważającej liczbie powracają w swoje strony rodzinne. Wskazania docelowych miast migracji potencjalnych pracowników mają wyraźną konotację edukacyjną, a w najlepszym przypadku sprowadzają się do twierdzeń pracodawców, że osoba, która wyjeżdża do innego miasta motywowana chęcią kształcenia, najprawdopodobniej w nim pozostanie jako pracownik, aby w końcu stać się jej rezydentem i stałym mieszkańcem<sup>53</sup>.

Mówiąc o migracjach edukacyjnych uczniów, warto na koniec wspomnieć o śladowym odsetku (0,3%) chcących kontynuować naukę za granicą. Podczas gdy 36% uczniów chciałoby podjąć pracę na obczyźnie, a 33,5% wskazuje inne kraje jako preferowane miejsce zamieszkania, kształcenie poza Polską nie wydaje się im atrakcyjne. Diagnozę tę potwierdzają wyniki wspomnianego powyżej badania prowadzonego przez BD Center, w którym spośród kilku tysięcy przebadanych osób zaledwie pojedynczy uczniowie wymieniali zagraniczne placówki jako pożądane miejsca dalszej edukacji. Podobne wyniki przyniosły badania uczniów ostatnich oddziałów szkół zawodowych przeprowadzone przez Zakład Badań Naukowych Polskiego Towarzystwa Naukowego na zlecenie Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej<sup>54</sup>. W roku wejścia Polski do Unii Europejskiej, gdy pojawiało się sporo informacji o możliwościach swobodnego przemieszczania się po Europie, a wybrane państwa otwierały dla Polaków swoje rynki pracy, zaledwie 1% uczniów (spośród 352 przebadanych) wskazał zagranicę jako preferowane miejsce przyszłej edukacji. Niewielką, acz rosnącą, popularność studiów poza granicami kraju potwierdza fakt, iż w ramach najpopularniejszej akademickiej sieci wymiany międzynarodowej Erasmus w roku akademickim 2006/2007 za granicą przebywało zaledwie 0,6% wszystkich polskich studentów, przy czym wartość

<sup>53</sup> Opinie pochodzą z opracowanego w ramach Projektu tmwp raportu: *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania największych pracodawców*.

<sup>54</sup> UKIE, *Migracje zarobkowe polskiej młodzieży, badania i analizy*, Warszawa 2004.

ta była dwukrotnie większa niż w roku 2003 / 2004<sup>55</sup>. W roku akademickim 2007 / 2008 w ramach Erasmusa wyjechało z Podkarpacia 197 studentów. Mniej studentów wysłały w tym czasie za granicę tylko uczelnie z województw warmińsko-mazurskiego, lubuskiego i świętokrzyskiego. Dla porównania, z Małopolski do europejskich ośrodków akademickich udało się 10, a z Mazowsza 15 razy więcej osób<sup>56</sup>.

#### 4.1.3 Studenci – ile „edukacyjności” w migracjach edukacyjnych?<sup>57</sup>

Studenci to grupa uważana powszechnie za jedną z najbardziej mobilnych. Zdaniem największych podkarpackich pracodawców<sup>58</sup> dostrzegany w skali lokalnej proces wyludniania to przede wszystkim efekt wyjazdów osób młodych, motywowanych względami edukacyjnymi. Za taką diagnozą idzie najczęściej przeświadczenie, że osoba, która zasmakowała życia w dużym ośrodku akademickim, raczej „na stare śmieci” nie wraca. Wtórują im podkarpacki księża, twierdząc<sup>59</sup>, że dla wielu miast i wsi w regionie emigracja młodzieży oznacza okres stagnacji – życie lokalnych społeczności bez młodzieży pozbawione jest świeżości, nowych inicjatyw i szans na dogonienie zamożniejszych regionów.

U podstaw perspektywy przyjętej w badaniu studentów, przeprowadzonym w ramach Projektu TMWP, leżało założenie, że migracja, na którą się zdecydowali, wyjeżdżając z Podkarpacia do wybranych ośrodków akademickich w kraju, była motywowana względami edukacyjnymi. Taka hipoteza wymagała weryfikacji, co uczyniono, pytając wprost o stopień edukacyjności decyzji o wyjeździe i prosząc o jego ocenę na 7-punktowej skali, której skrajne bieguny opisano jako: 1 – „decyzja edukacyjna” i 7 – „decyzja nieedukacyjna”.

Decyzja edukacyjna							Decyzja nieedukacyjna	
1	2	3	4	5	6	7		
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>		

Średnia wartość na skali dla ogółu badanych wyniosła 3,21, czyli blisko o jeden punkt poniżej środkowej wartości skali. Poniżej tej wartości znalazło się 55,5% wskazań (wartości 1–3). Kategorię środkową (4), wybrał co piąty badany (18,0%), natomiast większy lub

<sup>55</sup> UKIE, *5 lat Polski w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.

<sup>56</sup> *Erasmus w Polsce w roku akademickim 2007/08* (arkusz Excel), źródło: [www.erasmus.org.pl](http://www.erasmus.org.pl).

<sup>57</sup> Wszystkie przywołane w tekście oraz prezentowane w graficznych zestawieniach dane, których źródło nie zostało podane w tekście lub przypisie, pochodzą z badania studentów zrealizowanego w ramach Projektu TMWP.

<sup>58</sup> Opinie pochodzą z opracowanego w ramach Projektu TMWP raportu: *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania największych pracodawców*.

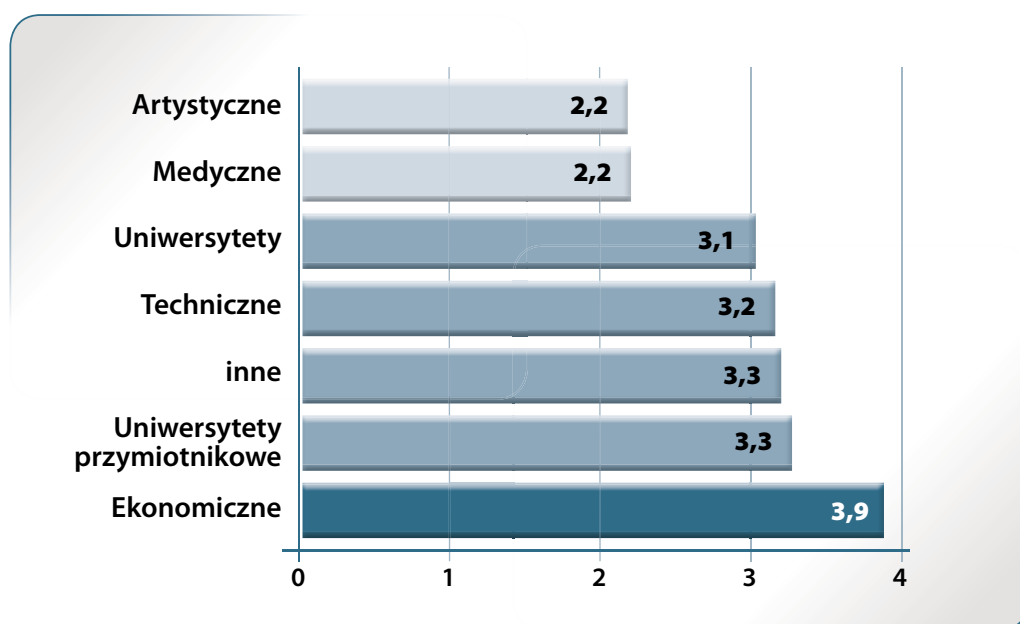
<sup>59</sup> Opinie pochodzą z opracowanego w ramach Projektu TMWP raportu: *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania księży*.



mniejszy brak przesłanek edukacyjnych w swoim wyborze akcentowało 26,5% studentów (wartości 5–7).

Mimo ogólnej wysokiej deklaratywnej edukacyjności decyzji różnice wartości średnich ujawniają się wśród studentów z różnych typów uczelni. Najbardziej edukacyjną decyzję podejmowali studenci szkół artystycznych (2,22) i medycznych (2,24), podobnie ocenili tę kwestię badani z uniwersytetów (3,12), uczelni technicznych (3,25), innych uczelni (3,28) oraz uniwersytetów przymiotnikowych (3,35). Stosunkowo najmniej merytoryczni byli natomiast studenci w uczelniach ekonomicznych (3,86) (**wykres 5**). Taki wynik, w połączeniu z informacją o tym, że studenci „ekonomików” najczęściej (24,3%) nie wiedzieli, czy wojewódzkie szkoły dają im możliwość kształcenia się w wybranym kierunku, tworzą obraz kategorii emigrantów, dla których wyjazd poza województwo jest celem samym w sobie, a edukacyjny komponent decyzji o odpływie gra poślednią rolę.

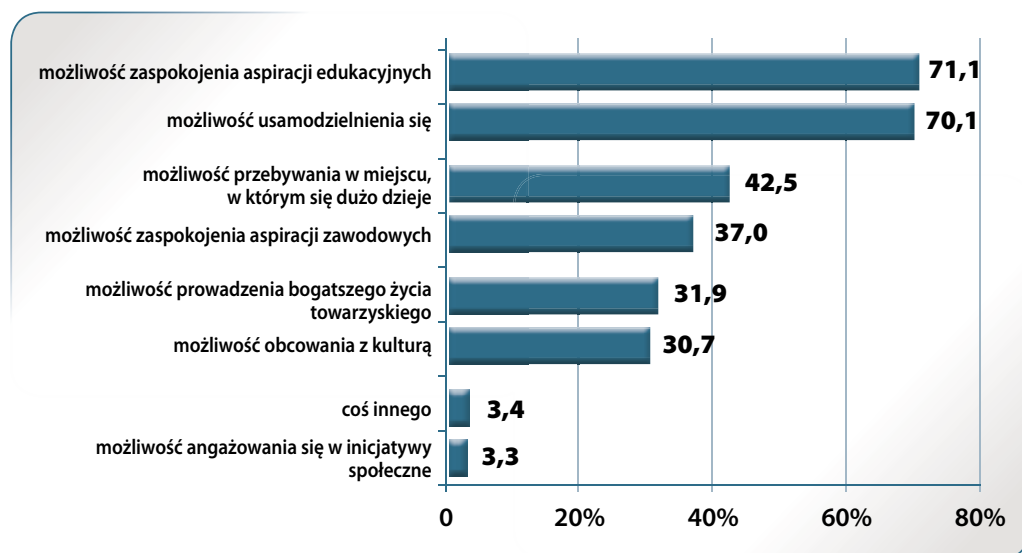
WYKRES 5. „Edukacyjność” decyzji o wyjeździe w zależności od typu uczelni



Wysoka edukacyjność decyzji migracyjnej w przypadku studentów szkół artystycznych i medycznych to efekt niedostępności tego typu placówek na Podkarpaciu – osoby takie, chcąc realizować swoje plany, musiały podjąć decyzję o wyjeździe, a o obecności nieedukacyjnego komponentu ich wyboru mógł decydować czynnik, który wpłynął na wyjazd do konkretnego miasta.

Innym sposobem na zbadanie poziomu edukacyjności decyzji studentów o zmianie miejsca zamieszkania było zapytanie ich o zalety nowego miejsca, które zdecydowały o podjęciu takiego, a nie innego wyboru kierunku migracji. Najwięcej wskazań (71,1%) uzyskała *możliwość zaspokojenia aspiracji edukacyjnych*, jednak niemal taki sam wynik (70,3%) odnotowano dla *możliwości usamodzielnienia się*. Wydaje się zatem, że migracja jako konsekwencja rozpoczęcia edukacji w innym mieście, która niezależnie od faktycznych determinant zawsze będzie traktowana jako edukacyjna, faktycznie ma taki charakter. Jest natomiast katalizowana przez szereg motywów osobnych, których niewystąpienie z pewnością zawężyłoby ścieżki migracyjne młodzieży akademickiej. Do takich powodów zaliczyć należy – poza wspomnianą szansą na usamodzielnienie się – *możliwość przebywania w miejscu, w którym się dużo dzieje* (wskazało tak 42,5% badanych), *możliwość zaspokajania aspiracji zawodowych* (37,0%) oraz *możliwość prowadzenia bogatszego życia towarzyskiego* (31,9%) (wykres 6).

WYKRES 6. Najważniejsze zalety nowego miejsca, które zmotywowały studentów do wyjazdu

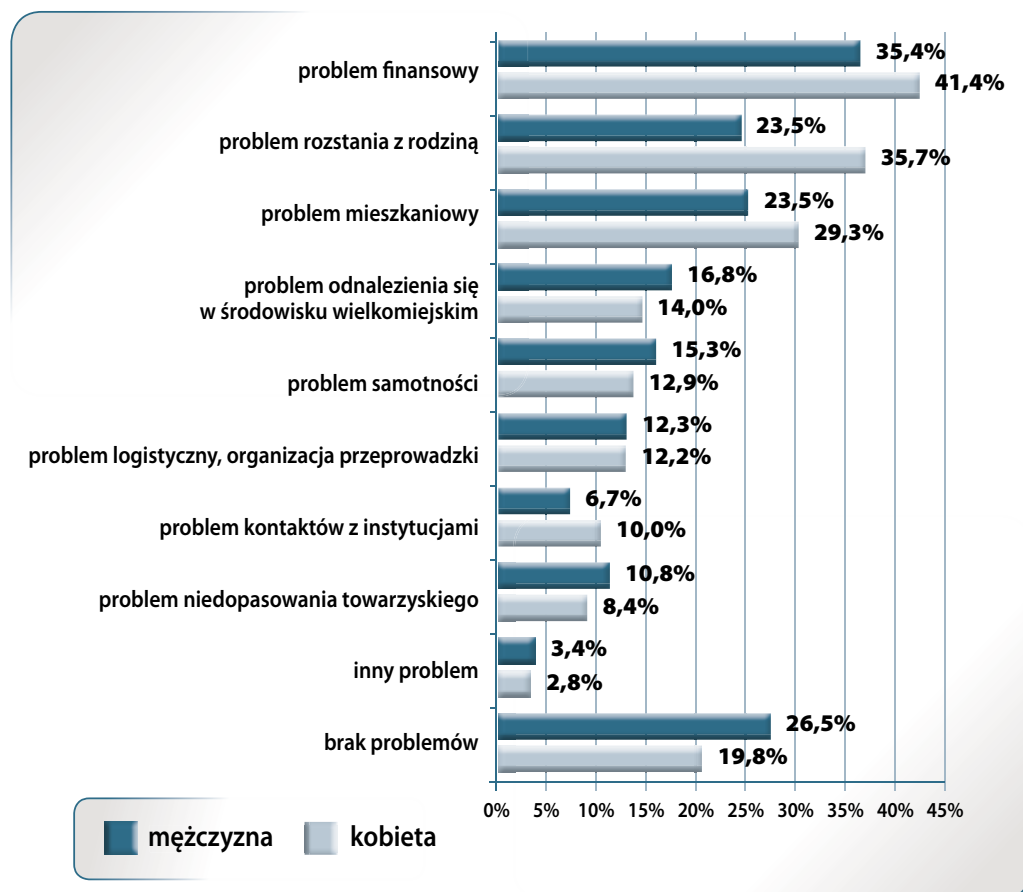


Uwaga: ze względu na możliwość wyboru kilku odpowiedzi procenty nie sumują się do 100.

Wyjazd na studia wiąże się zazwyczaj z koniecznością stawienia czoła wyzwaniom, jakie pojawiają się w nowym miejscu zamieszkania. Ich charakter może być wieloraki, od niedostatku materialnego poprzez komplikacje organizacyjne po poczucie deprivacji społecznej bądź psychicznej. Aby zmierzyć się z zagadnieniem problemów adaptacyjnych, będących konsekwencją decyzji o podjęciu nauki nie tylko poza dotychczasową miejscowością zamieszkania, ale także poza Podkarpaciem, studentów poproszono o wskazanie największych przeszkód, jakie przyszło im pokonywać po przyjeździe do nowego miasta.

Co piąty badany twierdził, że nie miał żadnych kłopotów w nowym miejscu (21,9%). Wśród pozostałych najczęściej pojawiającym się wskazaniem były *problemy finansowe* (39,5%), *rozstanie z rodziną* (31,9%) i *problem mieszkaniowy* (27,6%). Stosunkowo rzadziej podkreślano kwestię związaną z niemożnością *odnalezienia się w środowisku wielkomiejskim* (14,8%), *samotność* (13,6%) oraz *utrudnienia związane z przeprowadzką* (12,2%). Na charakter odczuwanych niedogodności widoczny wpływ miała płeć młodych ludzi. Kobiety stosunkowo częściej niż mężczyźni stawały przed problemem finansowym (odpowiednio 41,4% i 35,4%) oraz gorzej radziły sobie z rozstaniem z rodziną (35,7% i 23,5%). Mężczyźni natomiast relatywnie częściej akcentowali problem samotności (15,3% wobec 12,9% w przypadku kobiet) oraz kłopoty z odnalezieniem się w środowisku wielkomiejskim (16,8% wobec 14,0%) (wykres 7).

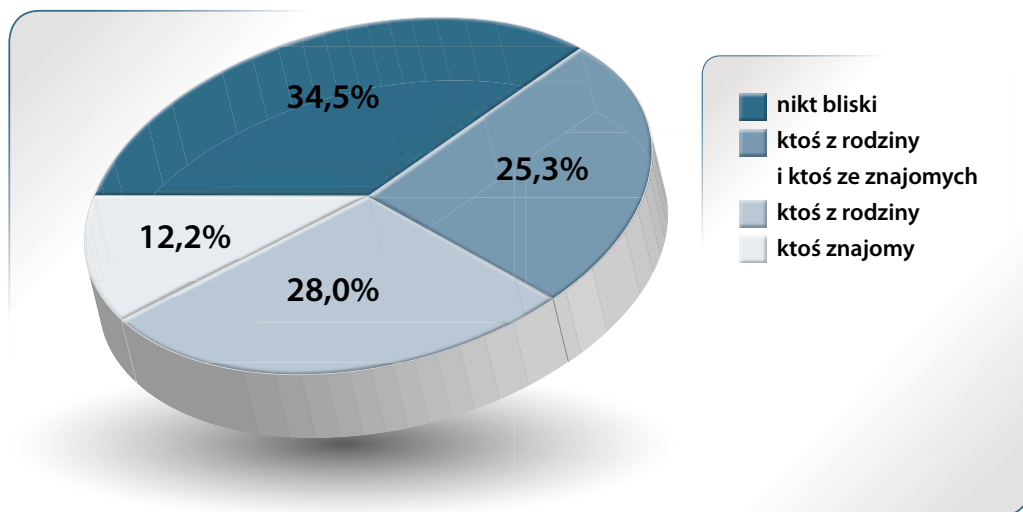
WYKRES 7. Problemy, przed jakimi stawali studenci po przyjeździe na studia



Uwaga: ze względu na możliwość wyboru kilku odpowiedzi procenty nie sumują się do 100.

Tylko co czwarty (25,3%) młody człowiek wyjeżdżający na studia poza Podkarpacie radził sobie ze wspomnianymi przeciwnościami sam (wykres 8). Reszta mogła liczyć na wsparcie bądź to rodziny, bądź przyjaciół i znajomych rezydujących w docelowych miastach migracji edukacyjnej. Badania pokazały jednak, iż kapitał w postaci pomocnych ludzi i ich zasobów materialnych nie powodował, że młodzież wyraźnie rzadziej borykała się z problemami.

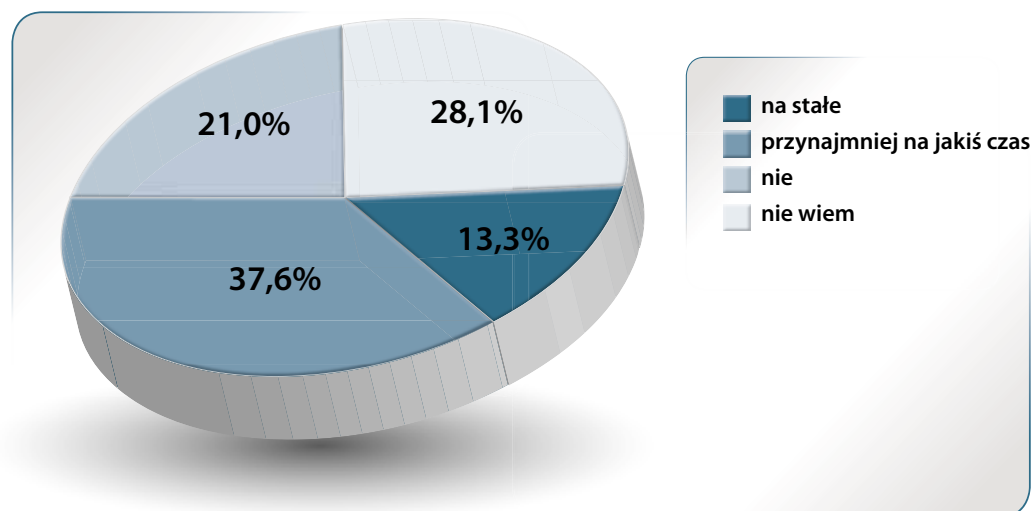
WYKRES 8. Fakt zamieszkiwania rodziny lub znajomych w miejscu studiowania w momencie podjęcia decyzji o wyjeździe na studia



Ocena miejsca kształcenia i postrzeganie możliwości oraz perspektyw, jakie niesie ze sobą fakt zamieszkiwania w nim, może wpływać na decyzje dotyczące przyszłych wyborów. Warto zatem sprawdzić, czy studenci zamierzają pozostać na dłużej w ośrodkach, w których pobierają naukę. Ważne jest także poznanie siły więzi z ośrodkiem kształcenia, implikowanej wieloma czynnikami, jak choćby kontakty towarzyskie, członkostwo w miejscowych instytucjach, przynależność formalna czy emocjonalne przywiązanie do miejsca. Oba zagadnienia – chęć pozostania oraz więź z nowym miastem – zostały poddane analizie i przyniosły interesujące rezultaty.

Spośród badanych studentów 13,4% jest zdecydowanych pozostać na stałe w obecnym miejscu. „Przynajmniej przez jakiś czas” po zakończeniu studiów chce mieszkać w miejscu kształcenia 37,9% badanych (wykres 9). Można jednak założyć, że jeśli te plany zostaną zrealizowane i studenci ci, po ukończeniu studiów pozostaną w dotychczasowym miejscu przez pewien czas, to zapewne będzie to decyzja skutkująca w dłuższej perspektywie pozostaniem w tym miejscu na stałe. Co piąty badany twierdził, że nie nosi się z zamiarem pozostania po studiach w obecnym miejscu (20,9%), zaś 27,8% pytanym nie ma w tej kwestii wyrobionego zdania.

WYKRES 9. Plany dotyczące pozostania po studiach w miejscu kształcenia



Stopień zdecydowania (na pozostanie lub powrót) zmienia się wraz z wiekiem studentów. Im starsi studenci, tym mniej liczna kategoria osób, które „nie wiedzą”, czy pozostaną po ukończeniu studiów w miejscu kształcenia (tabela 17). Starsi studenci są również bardziej zdecydowani na pozostanie w dotychczasowym miejscu w porównaniu ze studentami młodszymi (dotyczy to zarówno studentów, którzy chcą zostać „na stałe”, jak i myślących o takiej decyzji w kategoriach tymczasowości).

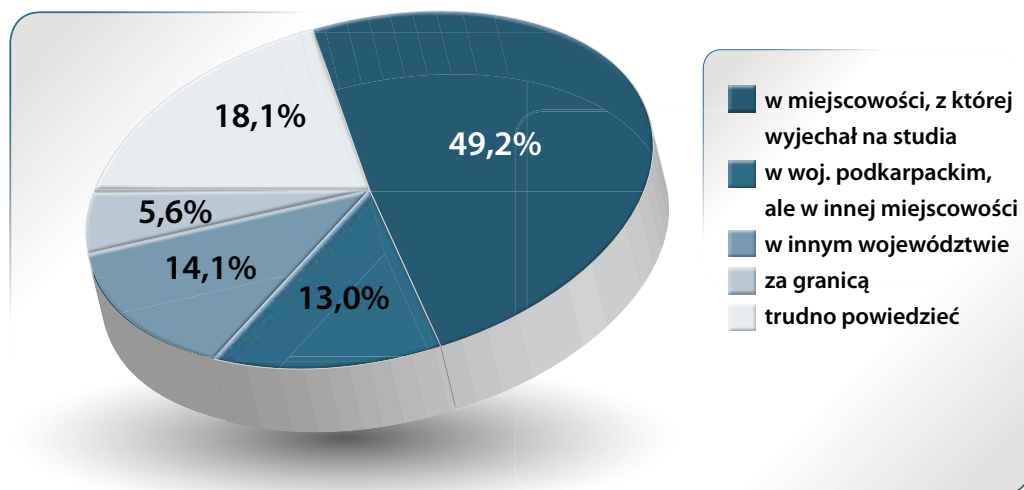
TABELA 17. Plany dotyczące pozostania po studiach w miejscu kształcenia w zależności od wieku studentów

Zamiar pozostania	Wiek					
	20 lat	21 lat	22 lata	23 lata	24 lata	25 i więcej lat
na stałe	7,7%	12,5%	9,8%	16,2%	16,7%	16,4%
przynajmniej na jakiś czas	26,5%	36,0%	34,1%	40,4%	39,9%	49,1%
nie	17,9%	19,9%	21,3%	19,9%	23,2%	23,3%
nie wie	47,9%	31,6%	34,8%	23,5%	20,2%	11,2%
Ogółem	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tych, którzy zamierzają opuścić miejsce studiów, zapytano ponadto, gdzie chcieliby zamieszkać po zakończeniu kształcenia (wykres 10). Połowa z nich deklarowała chęć powrotu

do miejscowości, z której wyjechali (49,2%). Podobny odsetek osób chciałby wrócić na Podkarpacie do innej miejscowości (13,0%) lub zamieszkać w innym województwie (14,1%). Za granicę chciałoby wyjechać pięciu na stu przyszłych absolwentów (5,6%), choć przy niskim odsetku chcących w ogóle wyjeżdżać, wynik ten przekłada się na 3 osoby. Co piąty badany nie wie, jaką podejmie w przyszłości decyzję (18,1%).

WYKRES 10. Deklarowane miejsce zamieszkania po studiach tych studentów, którzy nie chcą pozostać w miejscu kształcenia



W efekcie, biorąc pod uwagę ogół badanych, a więc także tych, którzy zamierzają zostać w miejscu kształcenia lub nie wiedzą jeszcze, gdzie zamierzają mieszkać po studiach, chęć powrotu na Podkarpacie deklaruje jedynie 12,8% studentów. Należy przypuszczać, że dołączyć może do nich jeszcze część spośród wspomnianych niezdecydowanych, którzy – jak pokazano na **wykresie 9** – stanowią 28,1% wszystkich badanych.

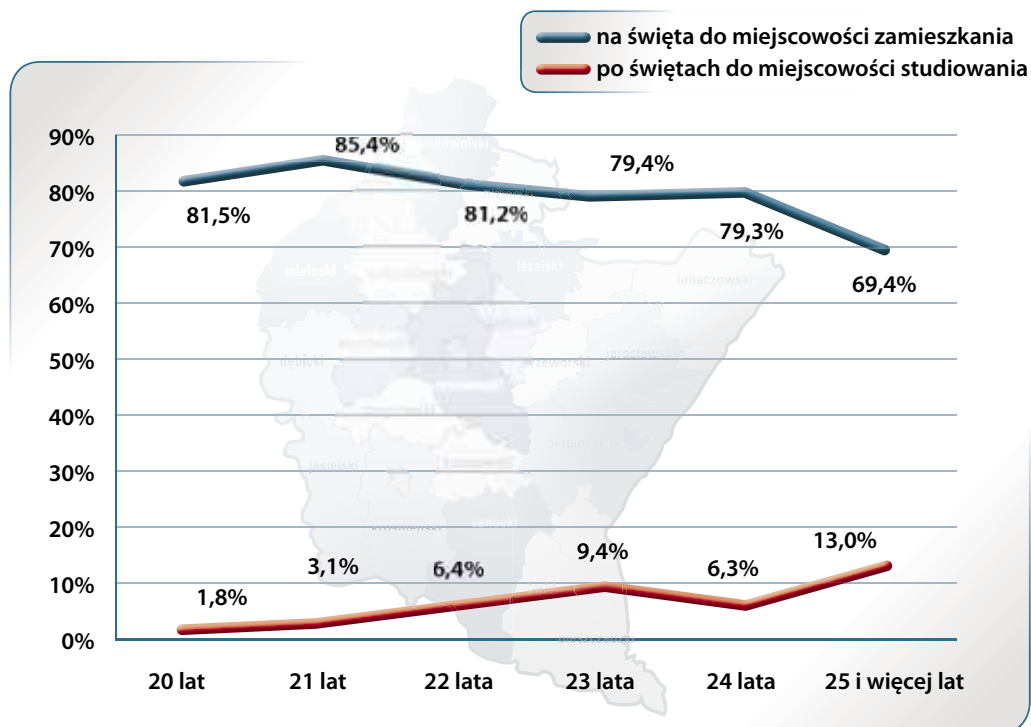
O tym, że wyjazdy motywowane względami edukacyjnymi rzadko przekładają się na powrót po odbytych cyklach kształcenia, są przekonani także księża. Podkreślają, że odpływ młodych ludzi rozpoczyna się coraz wcześniej, bo już w trakcie edukacji na poziomie szkoły średniej. Wskazania głównych miejsc docelowych wyjazdów za nauką są zbieżne z prezentowanymi powyżej wynikami, jakich dostarczają badania uczniów – poza Rzeszowem, który jest głównym beneficjentem odpływów o zasięgu wewnątrzwojewódzkim, najpopularniejszymi ośrodkami realizacji aspiracji edukacyjnych są Kraków i Warszawa, w dalszej kolejności Lublin<sup>60</sup>.

<sup>60</sup> Opinie pochodzą z opracowanego w ramach Projektu TMWP raportu: *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania księży*.

Jako niebezpośredni, ale ważny wskaźnik szans na powrót do miejsca zamieszkania sprzed okresu studiów można uznać sposób, w jaki osoby przebywające poza *domem* określają rodzinne strony. Czy ich dom jest jeszcze w miejscu, z którego wyjeżdżali, aby zdobywać wykształcenie, czy może już tu, gdzie przebywają od jakiegoś czasu i w dużej mierze planują pozostać w przyszłości? Aby sprawdzić, w jakim stopniu wraz z pobytem w dużych ośrodkach akademickich postępuje przekorzenie migrantów edukacyjnych, poproszono ich o wybór sformułowania, które najmocniej kojarzy im się z chwilowym przyjazdem na święta do miejscowości zamieszkania. Zapytano ich także, jak określiliby miejsce nauki, do którego udają się po takim krótkim świątecznym pobycie w rodzinnych stronach.

Jak widać na **wykresie 11**, związki z „domem rodzinnym” ulegają osłabieniu wraz z kolejnymi latami studiów – wyjeżdżając na święta w rodzinne strony, o powrocie „do domu” mówi czterech na pięciu dwudziestolatków i niewiele ponad 2/3 osób w wieku 25 lat oraz starszych. Starsi studenci częściej określają świąteczne przemieszczenia mianem wyjazdów do rodziny. Najmłodszy studenci, wracając do ośrodków akademickich po przerwie świątecznej, sporadycznie (1,8%) deklarują powrót „do domu”, tymczasem ich koledzy z ostatnich lat studiów określenia tego używają zdecydowanie częściej (13%).

WYKRES 11. Odsetek powracających „do domu” w zależności od kierunku przemieszczenia



Zestawiając informacje o malejącej odwrotnie proporcjonalnie do wieku chęci wyjazdu (w tym także powrotu do miejscowości pochodzenia) poza ośrodki akademickie z prezentowanym powyżej, postępującym z czasem, wzmocnieniem więzi z miejscem studiowania, można orzec, że migracja edukacyjna z Podkarpacia nie jest *per saldo* równoważona przez reemigrację po zakończeniu studiów. Do równowagi w napływie i odpływie z regionu młodych ludzi, motywowanych względami edukacyjnymi, prowadzić może raczej strumień absolwentów szkół ponadgimnazjalnych płynących spoza województwa do podkarpackich (głównie rzeszowskich) uczelni wyższych. Aby oni także wiązali się z regionem na dłużej, muszą poza dyplomem dobrej uczelni dostawać od miejsca kształcenia szereg innych zachęt. Spośród nich warto wspomnieć chociażby takie, na których brak narzeka wojewódzka młodzież w wieku ponadgimnazjalnym, a więc realną szansę na znalezienie satysfakcjonującej pracy, ofertę ciekawego spędzania wolnego czasu czy możliwość rozwijania własnych zainteresowań. To właśnie na niską konkurencyjność regionu w tych obszarach, jako kluczową dla ich decyzji o wyjeździe, zwracali uwagę (**wykres 6**) studenci, którzy już go opuścili.

#### 4.1.4 Udział migracji edukacyjnych w ogóle zameldowań<sup>61</sup>

Mimo że w badaniach klientów urzędów gmin i urzędów miast dokonujących czynności meldunkowych edukacyjny charakter migracji nie miał znaczenia pierwszoplanowego, analiza motywów przemieszczeń mieszkańców Podkarpacia umożliwiła określenie udziału migrantów edukacyjnych w ogóle badanych.

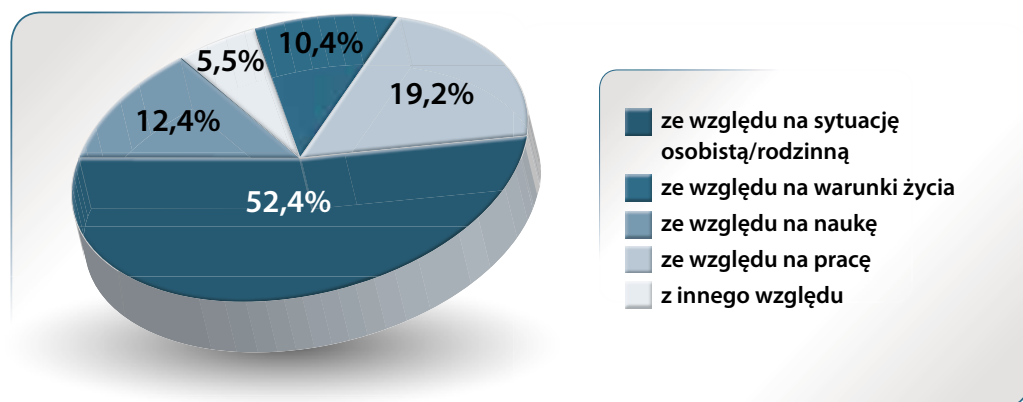
Przytoczona we wstępie do niniejszego rozdziału wartość (12,4%) odwołująca się do osób meldujących się w podkarpackich urzędach gmin i miast, wskazujących przy tym na edukację jako kluczowy motyw swej decyzji, jest zbliżona do wyniku, jaki przyniosły badania NSP 2002. Należy jednak wspomnieć, że rozkład motywów został w tym przypadku zdiagnozowany bez uwzględnienia respondentów z gminy Jarosław, którzy stanowili 23,43% próby. Przypadek ten został opisany i wyjaśniony w raporcie<sup>62</sup>, ale warto w tym miejscu zaznaczyć, że biorąc pod uwagę także badanych z Jarosławia, odsetek osób meldujących się na Podkarpaciu ze względu na naukę rośnie do 39,9% (**wykres 13**).

<sup>61</sup> Wszystkie przywołane w tekście oraz prezentowane w graficznych zestawieniach dane, których źródło nie zostało podane w tekście lub przypisie, pochodzą z badania klientów urzędów miast i urzędów gmin zrealizowanego w ramach Projektu TMWP.

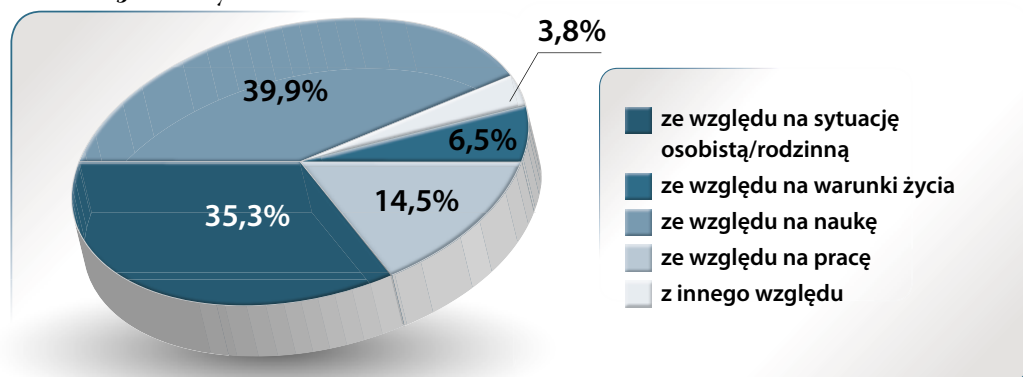
<sup>62</sup> *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania klientów Urzędów Miast i Urzędów Gmin.*



WYKRES 12. Powody zameldowania (bez powiatu jarosławskiego)



WYKRES 13. Powody zameldowania



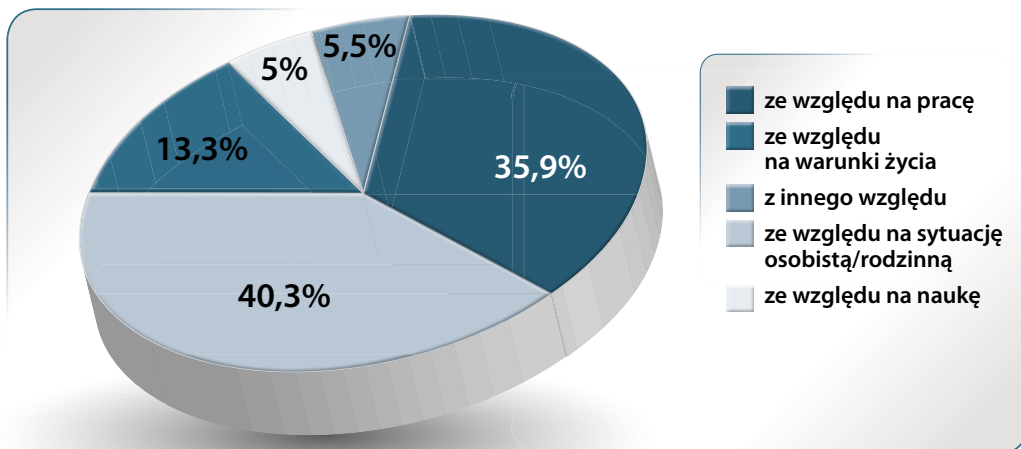
Różnica ta prowokuje jednak pytanie, które dane – uwzględniające Jarosław czy wyłączone go spod analizy – są bliższe sytuacji faktycznej. Na wyjątkowo wysoki odsetek osób meldujących się w Jarosławiu ze względów edukacyjnych (86,5% badanych nie ukończyło 27 roku życia) wpłynęła stosowana przez miejscową pwsz zasada niewykorzystywania książki meldunkowej do rejestrowania studentów zamieszkałych w uczelnianych akademikach lub domach studenckich<sup>63</sup>. Czy gdyby najmłodszy emigranci z innych miast w województwie z uczelniami wyższymi, takich jak Krosno, Jarosław, a przede wszystkim Rzeszów byli zobowiązani do rejestracji swej obecności bezpośrednio w referacie odpowiedzialnym w magistracie za kwestie meldunkowe, udział migracji meldunkowych

<sup>63</sup> Książka meldunkowa służy do meldowania dużej liczby osób przez ich reprezentanta. W ten sposób oszczędzany jest czas zarówno osób rejestrujących bądź wyrejestrowujących się (w tym przypadku studentów), jak i urzędników ewidencjonujących ruch meldunkowy. Książka meldunkowa jest powszechnie wykorzystywana w stosunku do klientów hoteli, domów studenckich czy akademików.

w regionie okazałyby się znacząco wyższy? Z pewnością tak, warto natomiast zaznaczyć, że badania w urzędach miast i gmin były prowadzone przez 4 miesiące obejmujące wrzesień i październik, czyli okres inauguracji roku akademickiego na uczelniach wyższych. Zebrane w ten sposób wyniki nie byłyby zatem reprezentatywne i odbiłyby się na udziale migrantów edukacyjnych w badanej próbie, podnosząc go wydatnie względem udziału, jaki odnotowano by przez okrągły rok. Rozważania te pokazują, ile niuansów może wpływać na właściwe oszacowanie skali omawianego zjawiska i jak trudne do zaprojektowania są badania w tym zakresie.

Podobnych wątpliwości interpretacyjnych nie ma natomiast przy analizie odpowiedzi o powody wymeldowań. Spośród osób, których wymeldowanie oznaczało zmianę miejsca zamieszkania o zasięgu co najmniej międzypowiatowym, dominującym powodem przemieszczenia – wskazywanym przez 4 na 10 badanych – okazała się sytuacja osobista/rodzinna. Ze względu na naukę decyzję taką podejmował co dwudziesty wymeldowujący się (wykres 14).

WYKRES 14. Powody wymeldowania



Tłumaczenie niskiego udziału motywu edukacyjnego w ogóle powodów wyjazdu nie naręcza trudności. Jak zostało wcześniej powiedziane, przemieszczenia takie to domena studentów, a więc osób, które – przynajmniej przed podjęciem kształcenia – wyjazd na studia traktują często jako tymczasowy. Jeśli w ogóle podejmują decyzję o przemeldowaniu, ma ono zazwyczaj charakter czasowy, a więc niewymagający zgłoszenia we właściwej jednostce ewidencji ludności.

O tym, że po naukę do innych powiatów, województw i krajów wyjeżdżają przede wszystkim ludzie młodzi, świadczy poniższe zestawienie (tabela 18). W podobnych celach nie wyjechał żaden respondent, który przekroczył 40 rok życia.

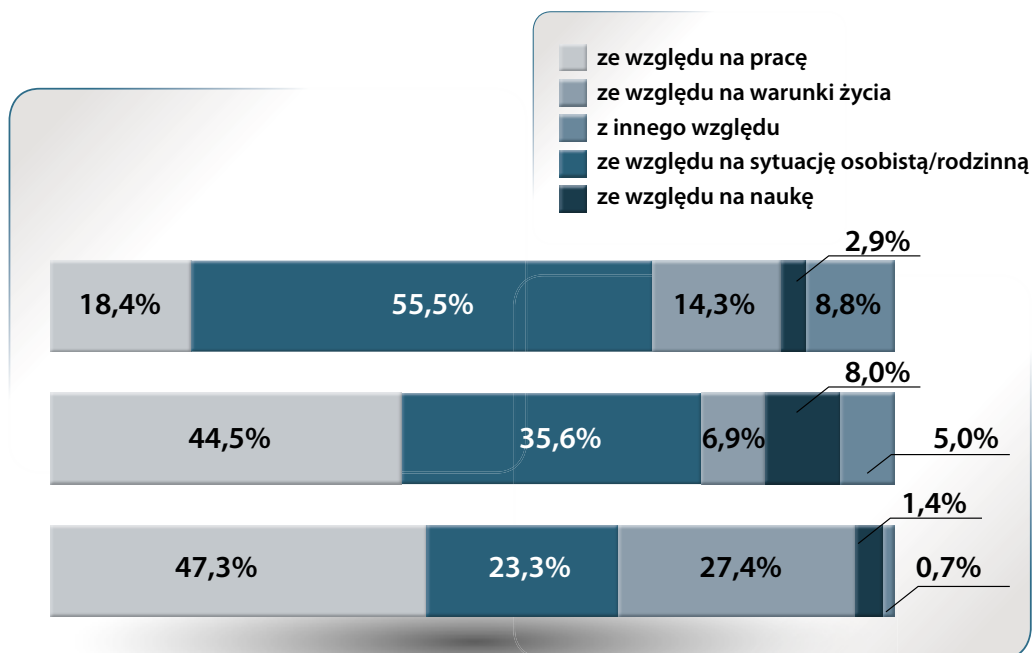
TABELA 18. Powody wymeldowania a wiek

Wiek	Decydujący powód zmiany miejsca zameldowania					ogółem
	ze względu na sytuację osobistą/rodzinną	ze względu na pracę	ze względu na warunki życia	ze względu na naukę	z innego względu	
do 26	48,2%	26,5%	8,4%	13,3%	3,2%	100%
27 do 40	33,3%	45,1%	13,8%	1,3%	6,4%	100%
41 do 65	45,5%	24,5%	20,9%	0%	9,1%	100%
powyżej 65	54,5%	9,1%	36,4%	0%	0%	100%

Uwaga: kolorem szarym zaznaczono najsilniej reprezentowaną grupę dla każdego z powodów wymeldowania.

Rozkład faktycznego zasięgu migracji edukacyjnych (wykres 15) pokazuje natomiast niewielką rozbieżność w stosunku do prognoz uczniów (por. rycina 2). Mniej popularne, niż planowali uczniowie, okazują się studia w innych powiatach województwa, dominują za to wyjazdy edukacyjne poza region (młodzież wybiera najczęściej Małopolskę, Mazowsze i Lubelszczyznę). Potwierdza się przy tym relatywnie najmniejsza popularność edukacyjnych wyjazdów za granicę.

WYKRES 15. Powody wymeldowania a zasięg migracji



Warto na koniec wspomnieć o gospodarczych i społecznych konsekwencjach wyjazdów motywowanych edukacyjnie – a generowanych przeważnie przez młodzież – i odwołać się jeszcze raz do opinii i prognoz największych pracodawców oraz księży.

Ci pierwsi zwracają uwagę<sup>64</sup> przede wszystkim na odpływ osób najzdolniejszych. Uskarżają się przy tym na utratę potencjalnie najbardziej perspektywicznych pracowników i niemożność obsadzenia miejsc pracy na stanowiskach specjalistycznych. Księża podnoszą natomiast problem samotności osób starszych<sup>65</sup>, których potomstwo emigruje za nauką i pracą. Zgodnie ze swoją duszpasterską perspektywą duchowni zwracają także uwagę na wiele problemów społecznych, jakie dotyczą osoby młode, które często bez ukształtowanego jeszcze kręgosłupa moralnego i wykształconego katalogu priorytetów życiowych narażają się, poprzez wyjazd w nieznanne sobie miejsca, na zagrożenia mogące prowadzić je na manowce. Ponieważ problemy te mają zasadniczo charakter uniwersalny, niekoniecznie zależny od motywu migracji, ich opisowi poświęcono osobne miejsce w rozdziale 4.3 „Konsekwencje migracji”.

#### 4.1.5 Podsumowanie

Migracja edukacyjna to zjawisko dotyczące przeważanie osób młodych. Zmiana miejsca zamieszkania wiąże się zazwyczaj z chęcią podjęcia nauki bądź w konkretnym ośrodku akademickim, bądź na wybranej uczelni. Jak jednak pokazują zaprezentowane w niniejszym rozdziale wyniki badania studentów, mimo że komponent edukacyjny przy podejmowaniu decyzji o przemieszczeniu jest decydujący, to istnieje wiele innych uwarunkowań wyjazdu, które mogą zdecydować o jego ostatecznym zasięgu bądź kierunku. Do tego należy jeszcze włączyć kwestie tak ulotne jak moda, powielanie wzorców rodzinnych lub koleżeńskich oraz szereg motywacji nieracjonalnych, które mogą prowadzić do spontanicznie podjętej decyzji o migracji. Mimo złożoności procesu decyzyjnego mobilność przestrzenna wiążąca się z faktem podjęciem nauki zawsze będzie traktowana jako edukacyjna. Ten wspólny mianownik sprawia, że naturalnym środowiskiem do badania zjawiska stają się osoby stojące u progu decyzji o podjęciu nauki na kolejnym szczeblu edukacji lub takie, które ten próg niedawno przekroczyły. W pierwszym przypadku zawsze będziemy jednak mogli mówić tylko o szacunkach opartych na deklaracjach, w drugim natomiast scharakteryzować zjawisko, ale bez informacji, jaką faktycznie miało skalę.

<sup>64</sup> Opinie pochodzą z opracowanego w ramach Projektu TMWP raportu: *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania pracodawców*.

<sup>65</sup> Opinie pochodzą z opracowanego w ramach Projektu TMWP raportu: *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego – raport z badania księży*.

Wobec częstego niedopełniania obowiązku meldunkowego (którego zniesienie jest planowane na rok 2014<sup>66</sup>) poznanie rzeczywistej skali zjawiska wymaga innowacyjnych metod. Jak pokazano powyżej, nawet wyczerpujące badanie w urzędach meldunkowych, biorące poprawkę na osoby nierejestrujące swych przemieszczeń, okazuje się wobec zjawiska migracji edukacyjnej bezradne z powodu instytucji książki meldunkowej, powodującej nieobecność w urzędach części potencjalnych respondentów.

Pomysłem na śledzenie edukacyjnych ścieżek migracyjnych może się okazać badanie losów absolwentów. Aby jednak zebrać wyczerpujące wyniki dla regionu i poszczególnych powiatów, należałoby nim objąć wszystkie szkoły kształcące na szczeblu ponadgimnazjalnym. Tylko kompleksowe dane sprzed momentu podjęcia ostatecznych decyzji o dalszym kształceniu, zweryfikowane informacjami, po ich ewentualnej realizacji mogą zagwarantować pełny obraz skali przepływu młodzieży napędzanego motywacjami edukacyjnymi. O to, na kim powinna spoczywać odpowiedzialność za badanie losów absolwentów, zapytano w 2007<sup>67</sup> roku dyrektorów wszystkich 122 zespołów ponadgimnazjalnych szkół zawodowych na Podkarpaciu. Pytania dotyczyły co prawda losów zawodowych, a nie edukacyjnych, ale rozkład odpowiedzi pokazuje potencjalną gotowość szkół do zaangażowania się w podobne przedsięwzięcie. Własną szkołę, jako instytucję, która powinna prowadzić takie działania, wskazało 86 dyrektorów, na Kuratorium Oświaty w Rzeszowie odnotowano 31 wskazań, natomiast wydział edukacji organu prowadzącego szkołę był wybierany przez 55 pytanym<sup>68</sup>.

<sup>66</sup> *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 sierpnia 2010 r. w sprawie ustawy o ewidencji ludności*; źródło: [senat.gov.pl](http://senat.gov.pl).

<sup>67</sup> W ramach badania na potrzeby projektu „Indeks Gotowości Rynkowej – nowy instrument monitorujący szanse na pracę absolwentów ponadgimnazjalnych szkół zawodowych województwa podkarpackiego (IGR), zrealizowanego przez Centrum Doradztwa Strategicznego.

<sup>68</sup> Centrum Doradztwa Strategicznego, *Poziom dostosowania kształcenia w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych do wymogów rynku pracy – wyniki porównawcze w aspekcie regionalnym*, Kraków 2007.

## 4.2 MIGRACJE ZAROBKOWE

*Marta Adamek*

### 4.2.1 Wprowadzenie

Województwo podkarpackie znajduje się w pierwszej piątce najbardziej odpływowych województw w Polsce. W 2009 roku poza region wymeldowało się 6 246 osób<sup>69</sup>. Są to jednak tylko dane oficjalne, które nie uwzględniają osób niezgłaszających zmiany swojego adresu zameldowania. Istotną część migracji w ogóle stanowią przemieszczenia o charakterze zarobkowym. Przykładowo, przyjmując szacunki Głównego Urzędu Statystycznego, że 80 – 90% osób, które w okresie od maja 2004 r. do końca 2008 r. przebywały za granicą, podejmowały tam pracę lub jej poszukiwały<sup>70</sup>, można pokusić się o stwierdzenie, że w 2009 roku spośród 1040 mieszkańców Podkarpacia wymeldowujących się za granicę, w celach zarobkowych wyjechało od 832 do 936 osób. Dane te ponownie nie uwzględniają osób nie wymeldowujących się, a więc – jak można się domyślać – znaczącej części wszystkich emigrantów.

Grupą, która jest szczególnie skłonna do opuszczenia swojej miejscowości zamieszkania w poszukiwaniu pracy, są bezrobotni. Wyniki badań nad tą grupą społeczną uczyniono podstawą do formułowania wniosków w tym rozdziale. Zgodnie z wynikami badań wśród podkarpackich bezrobotnych, realizowanych w ramach Projektu TMWP, chęć opuszczenia swojej miejscowości w poszukiwaniu pracy wyraził co trzeci bezrobotny, a co piąty nie ma zamiaru wyjeżdżać w najbliższym czasie, ale nie wyklucza takiego rozwiązania w przyszłości.

Dodatkowymi grupami, które będą omawiane w tym rozdziale w kontekście wyjazdów zarobkowych, są klienci urzędów miast i urzędów gmin, zmieniający miejsce zameldowania oraz klienci sieci EURES korzystający z pośrednictwa pracy za granicą. W przypadku tych pierwszych na pracę jako motyw przemeldowania się wskazało 35,9%, w przypadku drugich, co trzecia osoba wyraźnie skłaniała się do wyjazdu. W niniejszym rozdziale istotne będą także odwołania do badania uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych, którzy po ukończeniu szkoły zamierzają podjąć pracę, oraz fragmenty wypowiedzi z indywidualnych wywiadów pogłębionych z największymi pracodawcami<sup>71</sup> województwa podkarpackiego.

<sup>69</sup> Bank Danych Regionalnych 2009.

<sup>70</sup> Gus, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004 – 2008*.

<sup>71</sup> Indywidualne wywiady pogłębione przeprowadzone w ramach projektu tmwp na grupie 80 największych pracodawców (minimum po 3 z każdego powiatu).

#### 4.2.2 Kim jest podkarpacki migrant zarobkowy?

##### Ogólna charakterystyka podkarpackiego migranta

Kim są osoby opuszczające swoją miejscowość zamieszkania w poszukiwaniu pracy? Jakimi cechami demograficzno-społecznymi się charakteryzują? Odpowiedź na te pytania niesie ze sobą niezwykle ważne informacje na temat jakości kapitału ludzkiego, którego utrata następuje w wyniku odpływu ludności z danego obszaru.

Choć na podstawie wyników badań przeprowadzonych w ramach Projektu TMWP (nad bezrobotnymi, uczniami, klientami sieci EURES oraz urzędów miast i gmin) można dokonać pewnych uogólnień cech podkarpackich migrantów zarobkowych, to z uwagi na wielość czynników mających wpływ na decyzje migracyjne oraz różnorodność badanych grup należy zachować ostrożność co do generalizacji występujących wśród nich tendencji.

Zgodnie z wynikami wspomnianych badań należy zaznaczyć, że praca jest kluczową przesłanką przy podejmowaniu decyzji migracyjnej częściej dla mężczyzn niż dla kobiet. Biorąc pod uwagę fakt, że cechy psychologiczne kobiet zwykle decydują o ich silniejszym zakorzenieniu społecznym, mniejsza mobilność tej grupy nie jest niczym zaskakującym. Mobilność pracownicza wyraźnie nasila się także wraz ze wzrostem wykształcenia. Częściowo jest to zapewne efekt działania mechanizmu rynkowego, relatywnie większego zapotrzebowania na specjalistów, wymuszającego ich większą mobilność. Może też być i tak, że pewien podstawowy profil psychologiczny jest przyczyną zarówno motywacji do zdobywania wykształcenia, jak i większej ruchliwości. Nie bez znaczenia jest też to, że zwykle zdobywanie wykształcenia samo w sobie wymusza ruchliwość, tym większą, im bardziej specjalistyczne jest owo wykształcenie, a więc i większa zwykle odległość szkoły od miejsca zamieszkania. Należy też mieć na uwadze, że osoby z wyższym wykształceniem zwykle uchodzą za ambitne – poświęcając swój czas na zdobywanie dodatkowego wykształcenia, oczekują rekompensaty w postaci satysfakcjonującej pracy. Nie powinno zatem dziwić, że znalezienie się tych osób w gronie bezrobotnych jest dla nich na tyle niedogodną sytuacją życiową, że skłaniają się do rychłego podjęcia decyzji o opuszczeniu swojej miejscowości zamieszkania w poszukiwaniu pracy.

Zmienną, dość wyraźnie różnicującą badane grupy migrantów, jest wiek. Najbardziej zrozumiała, jeśli nie wręcz oczywista, wydaje się większa gotowość migracyjna ludzi młodych. Na szczególnie dużą mobilność tej grupy wpływają zarówno czynniki socjologiczne, jak

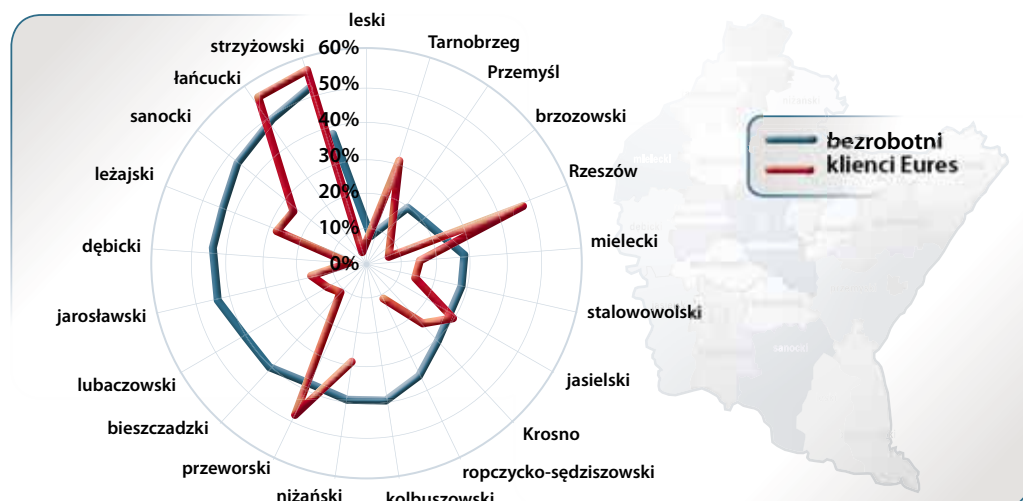
psychologiczne. Potwierdzają to wyniki badań nad uczniami szkół ponadgimnazjalnych. Zaledwie co czwarty uczeń deklarujący chęć podjęcia pracy po ukończeniu szkoły bierze pod uwagę pozostanie w swojej miejscowości. Cała reszta będzie poszukiwała pracy w innych miejscowości województwa podkarpackiego oraz poza regionem. Podobne wnioski można wysnuć z badania bezrobotnych, wśród których najbardziej zdeterminowane do wyjazdu były osoby w wieku 17 – 26 lat, a więc dopiero rozpoczynające swoją przygodę z pracą zarobkową. Spośród zaś klientów urzędów miast i gmin na powód zarobkowy decyzji o przemeldowaniu się najczęściej wskazywali przedstawiciele grupy wiekowej 27 – 40.

Ważną informację na temat kondycji kapitału ludzkiego w województwie przynosi powiatowa analiza odpływu ludności. Biorąc pod uwagę bezrobotnych, którzy odpowiedzieli twierdząco na pytanie o chęć wyjazdu, najliczniej pod tym względem reprezentowane były powiaty strzyżowski (52,9%), łańcucki (50,0%), sanocki (46,9%) i leżajski (44,9%). Najmniej osób składających deklaracje związane z zamiarem wyjazdu w poszukiwaniu pracy pochodzi z powiatu leskiego (7,4%), tarnobrzeskiego<sup>72</sup> (14,6%), przemyskiego (20,4%) oraz brzozowskiego (20,8%). Ciekawe spostrzeżenia przynosi porównanie powyższych danych z wynikami zebranymi w badaniu klientów EURES (**wykres 16**). Zapytano ich między innymi o to, w jakim stopniu są zdecydowani na wyjazd zagraniczny. Najwyższy odsetek osób zdeterminowanych do wyjazdu odnotowano w powiecie strzyżowskim, a następnie łańcuckim. Kolejność ta jest analogiczna do tej, w jakiej uszeregowane są powiaty z największą liczbą bezrobotnych zdecydowanych opuścić swą miejscowość w poszukiwaniu zatrudnienia. Jeśli zaś chodzi o spód zestawień powiatów o najwyższej determinacji do wyjazdu, to w obu badaniach – bezrobotnych oraz klientów EURES – powiat leski jawi się jako potencjalnie najmniej odpływowy. Mieszkający tam klienci EURES najczęściej „zaledwie” rozważają zagraniczny wyjazd zarobkowy, zaś lescy bezrobotni najliczniej deklarują, że w poszukiwaniu pracy nie zamierzają się wcale przemieszczać.

<sup>72</sup> Badania bezrobotnych oraz klientów sieci EURES przeprowadzone były w Powiatowych Urzędach Pracy. W powiatach grodzkich i ziemskich, takich jak: 1) krośnieński grodzki i krośnieński ziemski, 2) rzeszowski grodzki i rzeszowski ziemski, 3) przemyski grodzki i przemyski ziemski oraz 4) tarnobrzeski grodzki i tarnobrzeski ziemski mieszkańcy danego powiatu grodzkiego i ziemskiego korzystają z usług tego samego Powiatowego Urzędu Pracy. Dlatego dane dla każdej pary: powiat grodzki – powiat ziemski prezentowane są pod szyldem powiatu ziemskiego.



WYKRES 16. Odsetek bezrobotnych oraz klientów Eures<sup>73</sup> zdecydowanych na opuszczenie swojej miejscowości w poszukiwaniu pracy<sup>74</sup>



### Charakterystyka migranta zagranicznego

Ważnym czynnikiem różnicującym migrantów zarobkowych jest zasięg migracji. W wielu opracowaniach na temat migracji można się doszukać próby zobrazowania pewnych prawidłowości między zasięgiem migracji a cechami objerających ją osób. Na przykład w 2007 roku Ministerstwo Gospodarki dokonało charakterystyki typowego Polaka opuszczającego nasz kraj w celach zarobkowych. Z opisu tego wyniku, że typowy emigrant to<sup>75</sup>:

- najczęściej osoba w młodym wieku (18 – 34 / 37 lat);
- raczej mężczyzna;
- pochodząca z obszarów mniej zurbanizowanych<sup>76</sup>;
- przenosząca się zarówno do dużych miast, jak i na tereny peryferyjne krajów;
- skłonna do korzystania z ukształtowanych już sieci migracyjnych, związków historycznych czy kulturowych;
- wykonująca prace niewymagające wysokich kwalifikacji lub zawody specjalistyczne (dentysta, anestezjolog);
- przekazująca znaczną część swoich zarobków do kraju.

<sup>73</sup> Wykres przedstawia dwie grupy badanych: bezrobotnych, którzy na pytanie: czy zamierza Pan/Pani opuścić swoją miejscowość w poszukiwaniu pracy, udzielili odpowiedzi twierdzącej, oraz klientów sieci Eures, którzy na pytanie: na ile jesteś zdecydowany/a na wyjazd zagranicę, odpowiedzieli: „podjąłem(ęłam) już decyzję o wyjeździe”.

<sup>74</sup> Ze względu na niską liczebność próby klientów sieci Eures w przypadku powiatu kolbuszowskiego występuje brak danych.

<sup>75</sup> Ministerstwo Gospodarki, *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Departament Analiz i Prognoz, Warszawa luty 2007.

<sup>76</sup> Wymieniono tu m.in. województwo podlaskie, małopolskie i podkarpackie.

Dokonując przeglądu tych cech nasuwa się pytanie: jak na tle podobnych analiz kształtuje się postać podkarpackiego emigranta? Ogólny obraz mieszkańca Podkarpacia, który opuszcza swoją miejscowość w poszukiwaniu pracy za granicę, jaki wyłania się z wyników badań przeprowadzonych w ramach Projektu, w większości pokrywa się z typologią przedstawioną przez Ministerstwo Gospodarki. Chęć wyjazdu za granicę zdecydowanie częściej deklarują mężczyźni niż kobiety. W przypadku grupy osób nastawionej stricte na zagraniczny wyjazd zarobkowy – zarówno wśród klientów sieci EURES jak i bezrobotnych – najwięcej osób deklarujących chęć wyjazdu legitymowało się wykształceniem podstawowym lub zawodowym, a stosunkowo najmniej wykształceniem wyższym, czyli inaczej niż było to w przypadku ogólnej charakterystyki migrantów. Sytuację tę potwierdzają wyniki badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych, wśród których chęć wyjazdu za granicę najczęściej wyrażali uczniowie zasadniczych szkół zawodowych.

Jeśli zaś mowa o wyjazdach zagranicznych w kontekście osób z wyższym wykształceniem, to wydaje się, że dla studentów i absolwentów charakterystyczna jest emigracja sezonowa lub okresowa – na czas zarobienia odpowiedniej sumy pieniędzy. Ponadto wyjeżdżają osoby, którym na Podkarpaciu nie udało się rozpocząć kariery zawodowej, w związku z czym decydują się na zdobycie nowych doświadczeń za granicą, by potem wrócić do kraju i ponownie podjąć wyzwania na polskim rynku pracy.

Pewnym odstępstwem od modelu stworzonego przez Ministerstwo Gospodarki, pojawiającym się w wynikach badań przeprowadzonych w ramach Projektu, jest kategoria wiekowa emigrantów. Zestawienie wyników dotyczących emigracji poszczególnych grup wiekowych z badania klientów sieci EURES oraz bezrobotnych pokazuje, że najchętniej za granicę pracy szukaliby starsi respondenci (powyżej 40. roku życia). Zdecydowanie mniejsze zainteresowanie wyjazdem do innego kraju przejawiali przedstawiciele niższych grup wiekowych. Można się więc domyślać, że za granicę – inaczej niż jest to w przypadku sylwetki prezentowanej przez ministerstwo – wybierają się osoby posiadające na utrzymaniu rodzinę lub kierujące się chęcią podniesienia jej statusu materialnego. Najczęściej emigracje osób starszych są sezonowe, lecz cykliczne. Przykładem może być klasyczna dla tego regionu sztafetowa emigracja kobiet do Włoch – wyjazd na 3 miesiące, zarobienie pewnej kwoty i powrót, a za jakiś czas kolejny wyjazd. Ponadto różny stopień determinacji w poszczególnych kategoriach wiekowych może zależeć od sytuacji na rynku pracy, w jakiej znajdują się osoby zasilające poszczególne grupy. Dla osób młodych – wśród których znalazło się zapewne sporo uczniów lub studentów kończących edukację – wyjazd do pracy za granicę jest tylko jedną z rozważanych alternatyw przyszłej aktywności zawodowej, do której te osoby dopiero się przygotowują.

O ile zatem wśród ogółu badanych w ramach Projektu bardziej zdeterminowane do wyjazdu w poszukiwaniu pracy są osoby młodsze i lepiej wykształcone, o tyle wśród potencjalnych emigrantów zagranicznych większą determinacją odznaczają się osoby starsze i gorzej

wykształcone. Jest to prawdopodobnie skutek relatywnie długiego okresu doświadczania bezrobocia. Osoby starsze, pozostające bez zatrudnienia stosunkowo najdłużej, szukają szansy za granicą (bądź taki wyjazd traktują jako jedyny skuteczny środek do zdobycia pracy), gdy tymczasem większy odsetek młodszych i lepiej wykształconych respondentów ufa, że uda im się znaleźć zatrudnienie bliżej miejsca zamieszkania.

### **Charakterystyka migranta wewnętrznego**

Jak wynika z badań uczniów szkół ponadgimnazjalnych, bezrobotnych oraz pracodawców, migracja wewnątrz kraju – do innych województw – dotyczy raczej ludzi młodych, jeszcze nie w pełni ustabilizowanych, w podobnym stopniu mężczyzn, co kobiet. Wydaje się, że częstszą niż motyw zarobkowy determinantą wyjazdów do innych województw jest czynnik edukacyjny, a więc chęć kształcenia się – najczęściej na poziomie wyższym. Ponadto, według badanych pracodawców, do innych regionów zwykle kierują się pracownicy kontraktowi, najczęściej reprezentujący branżę budowlaną.

Jeśli zaś chodzi o ruchy o zasięgu międzypowiatowym, to bardziej niż o migracjach należałoby tu mówić o codziennych dojazdach do pracy, charakterystycznych dla ludzi w średnim wieku. Jednak sam fakt posiadania pracy poza własną miejscowością zamieszkania nie wydaje się być wystarczającym argumentem do zmiany miejsca zamieszkania. Z badania największych pracodawców województwa podkarpackiego wynika, że pracownicy coraz częściej organizują się w większe grupy i wspólnie dojeżdżają do pracy, dzieląc koszty przejazdu. Rzadko zdarza się, by ktoś przeprowadzał się lub wynajmował mieszkanie ze względu na kilkudziesięciokilometrową odległość od miejsca pracy.

#### **4.2.3 Kierunki migracji zarobkowej**

Podkarpacie dotyka problem znacznej utraty kapitału ludzkiego. Pojawia się zatem pytanie, gdzie ten kapitał wędruje? Analizując wyniki badań realizowanych w ramach Projektu, można stwierdzić, że najczęściej wybieranym kierunkiem migracji zarobkowych jest zagranica, która kusi przede wszystkim wysokimi zarobkami. Do wyjazdu zagranicznego zdeterminowanych było 6/10 bezrobotnych mieszkańców Podkarpacia, deklarujących chęć opuszczenia swojej miejscowości, i co trzeci uczeń skłonny podjąć pracę po ukończeniu szkoły. Wśród klientów EURES na wyjazd zdecydowana była tylko co piąta osoba. Biorąc pod uwagę fakt, że do punktów EURES przychodzi się właśnie po to, by wyjechać do pracy za granicę, tak niski wynik jest zastanawiający.

Mniej popularne wśród badanych grup były wyjazdy zarobkowe do innych województw. Kierunek ten obrałby co piąty bezrobotny i co szósty uczeń. W przypadku uczniów dość dużym zainteresowaniem cieszy się praca w innej miejscowości w ramach własnego powiatu (29%). Dla bezrobotnych zaś jest to najmniej atrakcyjny kierunek (6,3%).

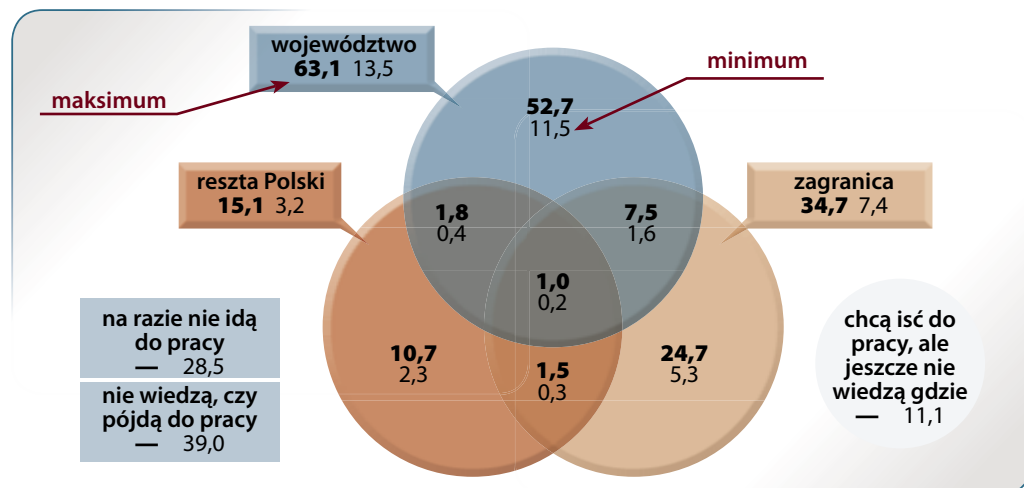
Wydaje się, że region jest szczególnie zagrożony odpływem młodego kapitału ludzkiego, czyli uczniów. Analizując ponownie dane zebrane podczas badania uczniów pod kątem osób niezdecydowanych do podjęcia pracy i tych, którzy nie zamierzają jeszcze pracy podjąć, a następnie rozkładając je w ramach trzech możliwych zasięgów migracji proporcjonalnie do tych, którzy mają sprecyzowane plany, otrzymujemy rozkład zaprezentowany na poniższym diagramie Venna<sup>77</sup>.

Większymi, pogrubionymi cyframi zapisano odsetki uczniów mających sprecyzowane wyobrażenie, czy docelowo pragną poszukiwać pracy w dotychczasowym miejscu zamieszkania, czy raczej gdzie indziej. Mniejsze cyfry odnoszą się do odsetków całej próby.

Główne rezultaty badania zamiarów migracji zarobkowej można podsumować następująco:

- z tych, którzy zdecydowani są podjąć pracę zarobkową, 28,5% na razie nie chce iść do pracy, 39,0% jeszcze nie wie, czy pójdzie do pracy, a 11,1% chce pójść do pracy, ale nie potrafi jeszcze powiedzieć gdzie;
- szacowany odsetek chcących podjąć pracę w granicach województwa mieści się między 11,5% (przy założeniu, że wszyscy, którzy na razie nie zamierzają podjąć pracy lub nie wiedzą, czy ją podejmą, lub nie wiedzą, gdzie ją podejmą, ostatecznie podejmą pracę poza województwem) i 63,1% (przy założeniu, że 10,3% niezdecydowanych, czy podjąć pracę w województwie, czy poza nim, ostatecznie wybierze Podkarpacie), zaś poza województwem – między 2,3% a 15,1%, natomiast za granicą – między 5,3% a 34,7% (przy identycznych założeniach jak poprzednio).

RYCINA 3. Kierunki migracji – pożądane miejsce pracy



<sup>77</sup> Diagramy Venna służą ilustrowaniu zależności między poszczególnymi zbiorami – pokazują, jaką część danego zbioru stanowią jednostki należące równocześnie do innych zbiorów.

### Kierunek → inny kraj

W przypadku badania bezrobotnych, wśród tych osób, które były zdecydowane na opuszczenie swojej miejscowości zamieszkania w celu poszukiwania pracy, wyjazd zagraniczny był najpopularniejszym wyborem (dominantą) wśród mieszkańców wszystkich powiatów. Największy odsetek osób wskazujących ten zasięg migracji pochodził z Przemyśla, powiatu mieleckiego i leskiego. Najmniej skłonni do opuszczenia kraju byli natomiast bezrobotni z powiatu ropczycko-sędziszowskiego, łańcuckiego i jasielskiego. Jeśli zaś chodzi o uczniów, którzy jako kierunek docelowy wybierają zagranicę, to za pracą najchętniej wyjechaliby mieszkańcy powiatu niżańskiego, leskiego, kolbuszowskiego. Najrzadziej za granicę wybiera się młodzież z powiatów łańcuckiego, rzeszowskiego i stalowowolskiego.

Jeśli chodzi o konkretne kierunki migracji, to badani (we wszystkich wymienionych wcześniej grupach) poszukujący pracy poza granicami Polski najczęściej wyrażali chęć udania się na Wyspy Brytyjskie (tabela 19). Rysuje się tu wyraźna przewaga tej grupy nad kolejnym wskazywanym kierunkiem, a więc krajami niemieckojęzycznymi. Trzecim pod względem popularności miejscem docelowym były kraje basenu Morza Śródziemnego. Dane wskazują także – co również znajduje potwierdzenie w wynikach przeprowadzonych w ramach Projektu TMWP badań największych pracodawców województwa – na zmierzch epoki, mocno zakorzenionych w tradycji południowo-wschodniej Polski, wyjazdów do Stanów Zjednoczonych.

TABELA 19. Najpopularniejsze kierunki emigracji wśród badanych grup

Kierunek	Grupa poddana badaniu <sup>78</sup>			
	Uczniowie	Klienci EURES <sup>a</sup>	Bezrobotni	Pracodawcy
Wyspy Brytyjskie	38,3%	54,8%	37,5%	68
Kraje niemieckojęzyczne	23,1%	36,3%	24,3%	31
Kraje basenu Morza Śródziemnego	20,7%	33,8%	23,7%	63
Kraje Beneluksu	12,9%	22,5%	11,8%	8
Kraje skandynawskie	10,1%	30,3%	9,9%	11
Kraje Ameryki Północnej	9,9%	—	4,3%	15

<sup>a</sup> Biura EURES posiadają oferty pracy tylko z krajów UE, stąd brak danych dla Krajów Ameryki Północnej.

Uwaga: Dane nie sumują się do 100%, gdyż można było wskazać więcej niż jeden kierunek docelowy.

Najpopularniejszym krajem wskazywanym przez respondentów była Anglia, potem Niemcy. Na trzecim miejscu pojawiały się – w zależności od badanych grup – zamiennie

<sup>78</sup> W przypadku badania uczniów wartość odnosi się do osób, które zadeklarowały chęć podjęcia pracy po ukończeniu szkoły oraz wyjazd za granicę. Jeśli zaś chodzi o bezrobotnych, to wartość w tabeli odnosi się do tych klientów urzędów pracy, którzy zadeklarowali chęć opuszczenia swojego miejsca zamieszkania i wskazali zagranicę jako docelowy kierunek migracji. W przypadku klientów sieci Eures procent w tabeli daje informację o tych badanych, którzy wskazali konkretny kraj emigracji. Liczba w kolumnie „pracodawcy” jest efektem analizy treści 80 wywiadów pogłębionych i oznacza liczbę wskazań konkretnych kierunków emigracji.

Norwegia, Włochy i Szwajcaria. Kierunki te pokrywają się z ogólnopolskimi trendami migracji przedstawionymi chociażby przez Eurostat. Biorąc pod uwagę analizy Głównego Urzędu Statystycznego mówiące, że osoby, które wyjechały w okresie od maja 2004 r. do końca 2008 r., w 80 – 90% przypadków przebywały za granicą, podejmując pracę lub jej poszukując<sup>79</sup>, ponownie wydaje się, że dokonanie zestawienia statystyk dotyczących migracji ogółem z analizami odnoszącymi się do migracji zarobkowej nie będzie błędem. Zgodnie więc z wynikami badań przeprowadzonymi przez Eurostat najwięcej naszych rodaków przebywa w Niemczech (413 000 osób), gdzie tuż po Turkach i Włochach stanowią oni trzecią pod względem liczebności grupę mniejszości narodowych (5,7%)<sup>80</sup>. Tak duża liczba Polaków w Niemczech jest wynikiem wieloletnich migracji, które mocno zaznaczyły się już w pierwszych latach po II wojnie światowej, kiedy to w wyniku wysokiego tempa wzrostu oraz niedoboru robotników przemysłowych napłynęła do tego kraju siła robocza z wielu państw europejskich, w tym z Polski. Pozwoliło to na wykształcenie się pewnych stałych, drożnych do dzisiaj kanałów emigracji zarobkowej. Ogromna liczba polskich emigrantów mieszka także w Wielkiej Brytanii<sup>81</sup>. Według Eurostatu wyjechało tam już 392 800 Polaków, co plasuje nasz naród na pierwszej pozycji pod względem udziału mniejszości narodowych w ogóle populacji tego kraju (9,9%)<sup>82</sup>.

Kierunki migracji zagranicznej nie są przypadkowe i zwykle pokrywają się z subiektywną oceną na temat szans znalezienia pracy w danym kraju. Potwierdzają to dane z badania bezrobotnych zapytanych o kraj, w którym ich zdaniem najłatwiej znaleźć pracę. Najczęściej wskazywano Anglię, na drugim miejscu uplasowały się Niemcy, a na trzecim Włochy. Opinie te odzwierciedlają sygnalizowane wcześniej preferowane kierunki wyjazdów zagranicznych. Na wybór takiego, a nie innego kierunku migracji międzynarodowej duży wpływ mają także cechy strukturalne gospodarki światowej<sup>83</sup>. Bardzo ważne znaczenie wydaje się mieć popyt na pracę w krajach docelowych. Gdyby w krajach emigracji mieszkańców Podkarpacia zbadać stopę bezrobocia, można by dojść do wniosku, że migranci obierają za cel kraje o najkorzystniejszej sytuacji na rynku pracy. Oba najczęściej wybierane kierunki docelowe – Wielka Brytania i Niemcy – można bowiem zaliczyć do krajów europejskich o najniższej stopie bezrobocia. Jak podaje Eurostat<sup>84</sup> jest to odpowiednio 7,8% i 7,0%<sup>85</sup>, przy średniej dla krajów Unii Europejskiej utrzymującej się na poziomie 10%.

<sup>79</sup> Gus, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004 – 2008*.

<sup>80</sup> Eurostat, „Population and social conditions, 94/2009.

<sup>81</sup> Bazy Eurostatu prezentują kategorię „Wielka Brytania”, niemożliwe jest więc pokazanie danych dla samej Anglii.

<sup>82</sup> Eurostat, *Population and social conditions, 94/2009*.

<sup>83</sup> K. Iglicka, O. Olszewska, A. Stachurski, J. Żurawska, *Dylematy polityki migracyjnej Polski*, Instytut Studiów Społecznych, Seria „Prace migracyjne” nr 58.

<sup>84</sup> Metodologia badania stopy bezrobocia przez Eurostat różni się od tej, jaka została przyjęta przez Główny Urząd Statystyczny w Polsce. Według metodologii instytucji europejskiej stopa bezrobocia w Polsce w czerwcu 2010 r. wynosiła 9,5%, natomiast według GUS – 11,6%.

<sup>85</sup> Eurostat, *Harmonised unemployment rate by gender*, June 2010.

**Kierunek → inne województwo**

Wyjazdy do innego województwa, choć bardziej charakterystyczne dla motywu edukacyjnego, zauważalne są także w przypadku migracji pracowniczych. Przemieszczanie się ludności z regionów biedniejszych do bogatszych w poszukiwaniu lepszych warunków życia jest bowiem zjawiskiem powszechnym. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Eugeniusza Kwiatkowskiego, Leszka Kucharskiego oraz Tomasza Tokarskiego niezwykle duży wpływ na wzrost ludności w konkretnym województwie ma regionalne zróżnicowanie PKB *per capita*<sup>86</sup>. Występowanie takiej zależności w przypadku migracji z województwa podkarpackiego wydaje się szczególnie prawdopodobne, jeśli weźmie się pod uwagę, że wartość PKB *per capita* jest tam najniższa w Polsce i wynosi zaledwie 67,5% średniej krajowej<sup>87</sup> (2007 r.). Nie powinien więc zaskakiwać fakt, że mieszkańcy Podkarpacia większe szanse na znalezienie pracy często widzą wszędzie, tylko nie w swoim województwie.

Przypomnijmy, że do innego województwa uda się blisko co piąty bezrobotny zdecydowany na opuszczenie swojej miejscowości zamieszkania i co szósty uczeń planujący podjąć pracę po ukończeniu edukacji. W ramach motywu zarobkowego wyjazdów z regionu respondenci wymienili pomniejsze powody swojej migracji. Według co trzeciego badanego w innym województwie po prostu łatwiej znaleźć pracę, zaś co piąty badany chciał wyjechać ze względu na studia. Wydaje się więc, że znaczna część uczniów planuje wyjazd do innego regionu by studiować i jednocześnie na te studia zarabiać.

Zarówno uczniowie, jak i bezrobotni najchętniej szukaliby pracy w województwach małopolskim i mazowieckim. Są to regiony, które bezrobotni ocenili też najwyżej pod względem szansy na znalezienie satysfakcjonującej pracy. Kraków jest miastem szczególnie modnym wśród ludzi młodych, Warszawa zaś, ze względu na wysokie koszty utrzymania, jest bardziej popularna wśród budowlańców pracujących na kontrakty niż wśród osób imigrujących do miasta na dłużej.

Trzeba zaznaczyć, że proces migracji międzywojewódzkiej jest samonapędzającym się mechanizmem. Duży odpływ ludności prowadzi do utraty kapitału ludzkiego przez region wysyłający oraz do jego stagnacji. To zaś ponownie uruchamia maszynę wyjazdów. Ponadto okazuje się, że choć migracja do innego województwa może być sukcesem indywidualnym jednostki, to niekoniecznie musi być pożyteczna dla regionu wychodźstwa. Dokonujący się między regionami transfer środków może bowiem doprowadzić do redukcji czynnika zmiany, jakim jest brak miejsc pracy oraz niedobór środków finansowych. Wynika więc

<sup>86</sup> E. Kwiatkowski, L. Kucharski, T. Tokarski, *Determinanty migracji międzywojewódzkich w Polsce, [w:] Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, red. D. Kopycińska, Szczecin 2005.

<sup>87</sup> GUS, *Produkt krajowy brutto – rachunki regionalne w 2007 roku*, Katowice 2009.

z tego, że może dojść do sytuacji, w której długofalowe koszty migracji przewyższą jej krótkoterminowe korzyści<sup>88</sup>.

### **Kierunek → województwo podkarpackie**

Migracja związana z osiedlaniem się w innych powiatach występuje dość rzadko i najczęściej powodowana jest specyficzną sytuacją życiową jednostki – odziedziczenie majątku, przeprowadzka ze względu na współmałżonka. Patrząc na statystyki popularności migracji międzypowiatowej wśród badanych grup, wydaje się, że jeszcze trudniej mówić tu o migracji powodowanej względami zarobkowymi. Tych uczniów, którzy wybraliby inny powiat jako docelowe miejsce poszukiwania pracy, było zaledwie 14%, a inną miejscowość w powiecie – 29%. Bezrobotnych zdecydowanych na przeprowadzenie się do innego powiatu i innej miejscowości w tym samym powiecie jest jeszcze mniej, odpowiednio 10,6% oraz 6,3%.

Aby odsetek osób zainteresowanych podjęciem pracy we własnym regionie był wyższy, musiałyby zaistnieć odpowiednie warunki finansowe, które mogłyby te migracje międzypowiatowe stymulować, a tym samym zapotrzebowanie na pracowników w jakimś ośrodku miejskim musiałyby wzrosnąć. Choć obecnie na Podkarpaciu największym ośrodkiem jest Rzeszów, tutaj też jest największe przyciąganie, nie jest on jeszcze na tyle silnym miastem, aby spowodować nadzwyczaj dużą falę migracji z powiatów ościennych, niemniej ogromny potencjał jaki drzemie w tym mieście zapewne czyni taki scenariusz tylko kwestią czasu.

Ogólne preferencje uczniów i bezrobotnych dotyczące docelowego miejsca wyjazdu zarobkowego w ramach województwa pokrywają się. Jak już wspomniano, w perspektywie regionalnej największą siłę przyciągania ma Rzeszów, natomiast w kontekście bardziej lokalnym większe ośrodki miejskie, w szczególności Mielec, Stalowa Wola, Krosno.

Na podstawie odpowiedzi badanych uczniów mieszkających w różnych powiatach, dają się zauważyć pewne różnice, jeśli chodzi o plany migracji zarobkowej. Po pierwsze, badani z Rzeszowa, Krosna, Przemyśla i Tarnobrzega – w większym stopniu niż ich koledzy z innych regionów Podkarpacia – deklarowali chęć podjęcia pracy w swoim miejscu zamieszkania. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że duże ośrodki miejskie – głównie powiaty grodzkie – dają większe możliwości i szanse zatrudnienia dla młodych ludzi. Znaczenie powiatów grodzkich Podkarpacia znajduje również odzwierciedlenie w preferencjach dotyczących miejsca pracy uczniów z odpowiednich powiatów ziemskich (rzeszowskiego, krośnieńskiego, przemyskiego i tarnobrzęskiego), którzy duże szanse na znalezienie pracy widzą w sąsiadujących ośrodkach miejskich.

Występujący między powiatami pracowniczy ruch migracyjny ma raczej charakter codziennych wahań dojazdów do zakładów pracy i odbywa się na linii wieś – miasto.

<sup>88</sup> K. Iglicka, O. Olszewska, A. Stachurski, J. Żurawska, *op. cit.*



W ocenie samych pracodawców mieszkańcy Podkarpacia są niechętni zmianom miejsca zamieszkania. Ich opinie potwierdza ogólnopolski trend – ponad połowa Polaków jest skłonna dojeżdżać do pracy do innej miejscowości, ale tylko nieco ponad jedna czwarta zdecydowałaby się na przeprowadzkę<sup>89</sup>. Na podstawie zestawień miejsc zamieszkania pracowników, uzyskanych od największych pracodawców województwa podkarpackiego biorących udział w badaniu, możliwe było stworzenie obrazu rozkładu kierunków, z których do przebadanych przedsiębiorstw dojeżdżają pracownicy (tabela 20)<sup>90</sup>.

Z zebranych danych wynika, że najbardziej napływowymi powiatami pod względem dojazdów pracowników są cztery jednostki grodzkie: Krosno, Przemyśl, Rzeszów, Tarnobrzeg. To w nich odsetki osób zamieszkujących powiat, w którym zlokalizowana jest firma, wśród ogółu zatrudnionych są najniższe i przyjmują następujące wartości: Krosno – 17,6%, Przemyśl – 35,5%, Rzeszów – 41,9% oraz Tarnobrzeg – 50,0%. Sytuacja taka nie powinna zaskakiwać, gdyż są to centra subregionalne województwa, skupiające szereg instytucji publicznych oraz koncentrujące na swym terenie zakłady przemysłowe. Wymienione miasta zaspokajają także ponadlokalne potrzeby mieszkańców w sferze dostępu do rynku usług.

Przygotowane zestawienie pokazuje, że zwykle kolejnym pod względem liczby osób dojeżdżających do pracy powiatem będzie powiat sąsiedni – wyjątek stanowi powiat lubaczowski, gdzie kolejnym podkarpackim powiatem, z którego pochodzą zatrudnieni w tamtejszych firmach jest powiat nizański. Tutaj jednak należy dostrzec, że odsetek dojazdów spoza województwa jest ponad dziesięciokrotnie wyższy w porównaniu z jednostką administracyjną ze stolicą w Nisku. W kontekście położenia powiatu lubaczowskiego przy granicy z województwem lubelskim można również przyjąć, że w przypadku tego powiatu pracownicy będą dojeżdżać właściwie „za miedzy”.

Dane pozyskane od podkarpackich pracodawców pokazują, że nieco ponad 70% zatrudnionych mieszka w powiecie, w którym zlokalizowana jest jedna z przebadanych firm. W skali województwa blisko 4% pracowników pochodzi spoza granic regionu, a ponad jedna czwarta zatrudnionych musi przemieszczać się pomiędzy powiatami w obrębie Podkarpacia, by dotrzeć do miejsca pracy.

<sup>89</sup> CBOS, *Mobilność i preferencje migracyjne Polaków*, Warszawa marzec 2010.

<sup>90</sup> Opracowane dane obejmują niespełna 30 000 podkarpackich pracowników z 25 powiatów. Części spisów otrzymanych od pracodawców nie można było wykorzystać przy tworzeniu zestawienia, gdyż reprezentowali oni firmy stale poszerzające pole swego działania, mające bogatą sieć oddziałów w różnych powiatach czy nawet województwach, a Wykonawca nie był w stanie przyporządkować pracownika do poszczególnych placówek. W zestawieniu nie uwzględniono również danych pochodzących od firm, które realizują projekty inwestycyjne poza Polską – otrzymywane dane nie wskazywały bowiem w tym przypadku miejsc, z których pracownicy na co dzień dojeżdżają do siedziby firmy. Ponadto zdarzały się przypadki powiatów, w których tylko jeden lub dwóch spośród przebadanych pracodawców zgodził się na przekazanie danych koniecznych do sporządzenia prezentowanego zestawienia. Przez to otrzymane wyniki, na podstawie analizy tak znikomą próby, z pewnością nie są w pełni adekwatne do stanu rzeczywistego, ale pomimo to mają swoistą wartość informacyjną.

**TABELA 20. Rozkład jednostek terytorialnych, z których dojeżdżają pracownicy do firm w poszczególnych powiatach**

Powiat	Zatrudnieni ogółem w przebadanych firmach	Zatrudnieni ogółem w firmach, które przekazały zestawienia o miejscu zamieszkania swych pracowników	powiat lokalizacji firmy [%]
bieszczadzki	423	356	94,38
dębicki	1287	430	79,53
jarosławski	2132	2132	86,68
jasielski	1255	1255	90,76
leski	535	535	76,07
kolbuszowski	870	180	96,11
krośnieński	956	956	75,73
leżajski	1720	1720	85,93
lubaczowski	994	994	94,37
łańcucki	1689	789	87,20
m. Krosno	1034	552	17,57
m. Rzeszów	6263	4017	41,94
m. Przemyśl	1992	1592	35,49
m. Tarnobrzeg	1102	1102	50,00
mielecki	1967	507	85,40
niżański	335	335	64,48
przemyski	188	188	76,60
przeworski	1208	1002	93,71
ropczycko-sędziszowski	984	893	94,29
rzeszowski	1164	816	65,69
brzozowski	1143	1143	91,43
sanocki	1277	1277	75,49
stalowowolski	4288	4288	69,87
strzyżowski	804	804	94,40
tarnobrzegi	1409	1409	64,73
<b>suma</b>	<b>37019</b>	<b>29272</b>	<b>70,78</b>

Skąd do zakładu pracy dojeżdżają pracownicy						
	pierwszy kolejny powiat	%	drugi kolejny powiat	%	pozostałe powiaty [%]	spoza woj. podkarpackiego [%]
	leski	3,65	sanocki	1,12	0,84	0,00
	ropczycko-sędziszowski	15,58	mielecki	2,56	1,63	0,70
	przeworski	9,10	przemyski	1,17	1,78	1,27
	dębicki	1,27	krośnieński	1,04	1,35	5,58
	sanocki	14,39	krośnieński	5,79	3,55	0,19
	rzeszowski	2,22	ropczycko-sędziszowski	0,56	1,11	0,00
	jasielski	8,47	m. Krosno	5,65	6,28	3,87
	przeworski	2,27	niżański	1,80	5,17	4,83
	niżański	0,40	jarosławski	0,30	0,30	4,63
	m. Rzeszów	5,07	przeworski	2,66	4,18	0,89
	krośnieński	32,79	sanocki	10,51	32,79	6,34
	rzeszowski	24,18	łańcucki	7,01	24,18	2,68
	przemyski	20,04	m. Rzeszów	6,41	30,78	7,29
	tarnobrzeski	20,42	mielecki	2,27	2,36	24,95
	tarnobrzeski	8,48	dębicki	2,56	3,35	0,20
	stalowowolski	26,87	tarnobrzeski	0,90	2,39	5,37
	m. Przemyśl	16,49	jarosławski	4,79	2,13	0,00
	jarosławski	2,59	łańcucki	1,40	1,90	0,40
	dębicki	2,58	m. Rzeszów	1,14	1,79	0,22
	strzyżowski	15,93	m. Rzeszów	9,93	8,09	0,37
	sanocki	3,67	krośnieński	1,75	2,54	0,61
	brzozowski	19,26	krośnieński	3,21	1,88	0,16
	niżański	18,82	tarnobrzeski	2,99	3,47	4,85
	krośnieński	0,87	m. Rzeszów	0,87	3,61	0,25
	kolbuszowski	21,79	m. Tarnobrzeg	8,09	3,62	1,77
		13,40		3,70	8,35	3,76

W 2006 roku próbę ilościowego oszacowania wiążących się z przekroczeniem granicy powiatu dojazdów do pracy podjął także Główny Urząd Statystyczny<sup>91</sup> (tabela 21). Mimo że zaprezentowane zestawienie posługuje się innym niż przyjęte na potrzeby badania pracodawców podejściem do obliczeń, widoczne są pewne wspólne tendencje. Przede wszystkim zwraca uwagę najwyższe dodatnie saldo dojazdów w powiatach grodzkich, a więc tych, w których w świetle zestawień pozyskanych od pracodawców pracuje najmniej odsetek pracowników miejscowych. Na najsilniejsze z nich urasta Krosno, w którym zagęszczenie ludności zwiększa się w godzinach pracy na skutek przebywających w nim pracowników przyjezdnych o 30%. Poza powiatami grodzkimi dodatnim saldem dojazdów pracowniczych mogą się pochwalić jedynie trzy powiaty: stalowowolski, sanocki i przeworski, a nieznacznie na minusie jest powiat mielecki.

Jak wynika z przywoływanych badań GUS, w ujęciu wojewódzkim Podkarpacie charakteryzuje się największym udziałem mieszkańców dojeżdżających do pracy w ogólnej liczbie pracowników. Co trzecia zatrudniona jako pracownik najemny osoba z regionu przekracza w tym celu przynajmniej granicę własnej gminy. Tak dużą mobilność mieszkańców można interpretować na wiele sposobów – od niesymetryczności struktury kształcenia i zapotrzebowania pracodawców na poszczególne kwalifikacje poprzez niewielką liczbę i duże rozproszenie silnych ośrodków miejskich, w których zazwyczaj lokują się najwięksi pracodawcy, po niskie zagęszczenie ludności idące w parze z koniecznością dojazdów do miejsc pracy. Ostatni powód daje się we znaki przede wszystkim w podregionie krosnieńskim, w którym udział mieszkańców dojeżdżających do pracy w ogólnej liczbie pracowników najemnych przekracza 40%, co plasuje go w skali kraju w pierwszej piątce podregionów o najwyższej wartości tego wskaźnika.

TABELA 21. Wyjazdy i przyjazdy do pracy w powiatach podkarpackich

Powiat	Liczba osób wyjeżdżających do pracy	Liczba osób przyjeżdżających do pracy	Saldo przyjazdów i wyjazdów na 1000 mieszkańców
m. Krosno	1 813	16 158	300,59
m. Rzeszów	4 078	34 746	187,56
m. Przemyśl	1 641	5 033	50,53
m. Tarnobrzeg	2 118	3 425	26,12
stalowowolski	5 775	8 569	25,67
sanocki	8 120	8 801	7,19
przeworski	725	1 156	5,48
mielecki	8 954	8 948	-0,05

<sup>91</sup> Jako osoby dojeżdżające zakwalifikowani zostali zamieszkali w gminach różnych od gmin miejsca pracy oraz wykazujący z powodu dojazdu podwyższony koszt uzyskania przychodu.

Powiat	Liczba osób wyjeżdżających do pracy	Liczba osób przyjeżdżających do pracy	Saldo przyjazdów i wyjazdów na 1000 mieszkańców
dębicki	11 203	10 231	-7,34
leski	1 770	1 526	-9,18
bieszczadzki	1 301	1 072	-10,32
lubaczowski	3 234	2 283	-16,68
jasielski	11 379	9 454	-16,74
leżajski	6 175	4 564	-23,28
jarosławski	8 603	5 644	-24,24
kolbuszowski	4 983	3 431	-25,28
tarnobrzeski	4 148	2 547	-29,81
niżański	5 466	2 838	-39,17
ropczycko-sędziszowski	7 907	4 866	-42,67
przemyski	5 786	2 248	-49,76
łańcucki	10 051	5 473	-58,87
brzozowski	7 318	3 430	-59,61
strzyżowski	6 671	2 760	-63,18
rzeszowski	22 173	8 594	-79,85
krośnieński	18 656	5 243	-122,22

*Źródło: Bank Danych Regionalnych.*

#### 4.2.4 Szczegółowe powody migracji zarobkowej

Motywy zarobkowy opuszczenia swojej miejscowości zamieszkania można podzielić na pomniejsze kategorie powodów, które kierują ludźmi przy podejmowaniu decyzji migracyjnych. Choć ogólne pobudki kierujące osobami przemieszczającymi się za pracą zazwyczaj koncentrują się wokół czynników finansowych, związanych z warunkami zatrudnieniami w miejscach docelowych lub względami rodzinnymi, to można wyróżnić także pewne czynniki obiektywne, takie jak sytuacja na lokalnych rynkach pracy, oraz czynniki subiektywne, jak chociażby ocena własnych szans na znalezienie pracy. Ponadto powody wyjazdów zarobkowych dość wyraźnie różnicuje kierunek, w jakim udają się migranci.

#### Ocena własnych szans na znalezienie pracy

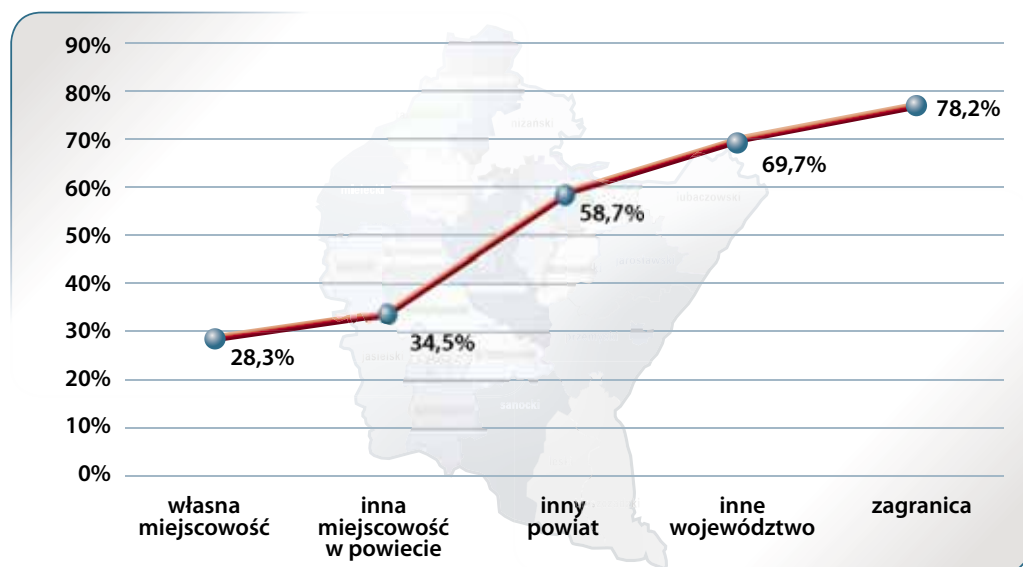
W ogólnym ujęciu możliwość znalezienia zatrudnienia zależy od trzech różnych czynników: (1) obiektywnych uwarunkowań niezależnych od bezrobotnego, powiązanych z sytuacją na rynku pracy, (2) czynników związanych z szeroko rozumianymi umiejętnościami

i kwalifikacjami oraz (3) predyspozycji psychologicznych i postawy wobec braku pracy. Trzeci czynnik koresponduje również z subiektywną oceną szans na znalezienie pracy.

Własne doświadczenie w badaniach nad migracjami prowadzi do spostrzeżenia, iż szanse znalezienia pracy rosną liniowo wraz z odległością od miejsca zamieszkania. Oceny te mają charakter czysto subiektywny, bowiem osoby z regionu **A** uważają, że szanse zatrudnienia są większe w sąsiednim regionie **B**, a jeszcze większe w bardziej oddalonym **C**, podczas gdy w tym samym czasie mieszkańcy regionu **C** twierdzą, że w ich regionie znalezienie pracy jest prawie niemożliwe, w **B** łatwiejsze, a w **A** – najłatwiejsze.

Podobnie jest w przypadku badanych w ramach Projektu bezrobotnych i uczniów. Ogólna ocena szans na znalezienie satysfakcjonującej pracy w regionie wystawiana przez badanych jest bardzo niska. Zdecydowana większość podkarpackich bezrobotnych upatrywała przyczyn własnego bezrobocia także w braku miejsc pracy na lokalnych rynkach zatrudnienia. Osoby borykające się z problemami zatrudnieniowymi są przekonane, że im dalej od miejsca zamieszkania, tym większe są szanse na znalezienie dobrze płatnej i satysfakcjonującej pracy. Potwierdzają to wyniki badań nad bezrobotnymi. Jeśli chodzi o procentową ocenę tych szans w skali od 0 do 100% wśród klientów Powiatowych Urzędów Pracy, to respondenci najniżej oceniali swoją miejscowość zamieszkania, przy czym aż jedna czwarta ankietowanych wybrała radykalną odpowiedź 0%. Szanse zatrudnienia w innej miejscowości tego samego powiatu oraz w innym powiecie tego samego województwa są zdaniem respondentów nieco wyższe. Najbardziej atrakcyjne dla bezrobotnych były inne województwa oraz kraje (wykres 17).

WYKRES 17. Postrzegane szanse zatrudnienia



Okazuje się, że subiektywna ocena mieszkańców Podkarpacia pokrywa się z sytuacją poszczególnych powiatów pod względem wskaźników gospodarczych. Otóż Podkarpacie jest regionem o jednym z najwyższych wskaźników bezrobocia w Polsce i najniższym przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniu osób aktywnych zawodowo. W pierwszym kwartale 2010 roku bezrobocie na Podkarpaciu wyniosło 13,1%. Więcej osób zdolnych do pracy, ale bezrobotnych, odnotowano jedynie w województwach zachodniopomorskim (14,1%) i świętokrzyskim (13,2%). W tym samym czasie przeciętne miesięczne wynagrodzenie w województwie podkarpackim było równe 2826,83 zł, niższe tylko w województwie warmińsko-mazurskim (2823,23 zł). Co więcej, te dwie wielkości są ze sobą dość mocno skorelowane. Im wyższe bezrobocie w regionie, tym niższe wynagrodzenie za pracę ( $r$  Pearsona =  $-0,6$  dla  $p < 0,05$ )<sup>92</sup>. Wydaje się więc, że negatywna ocena własnego miejsca zamieszkania jest pochodną sytuacji na lokalnych rynkach pracy, a wszystko to ma przełożenie na samą decyzję o wyjeździe.

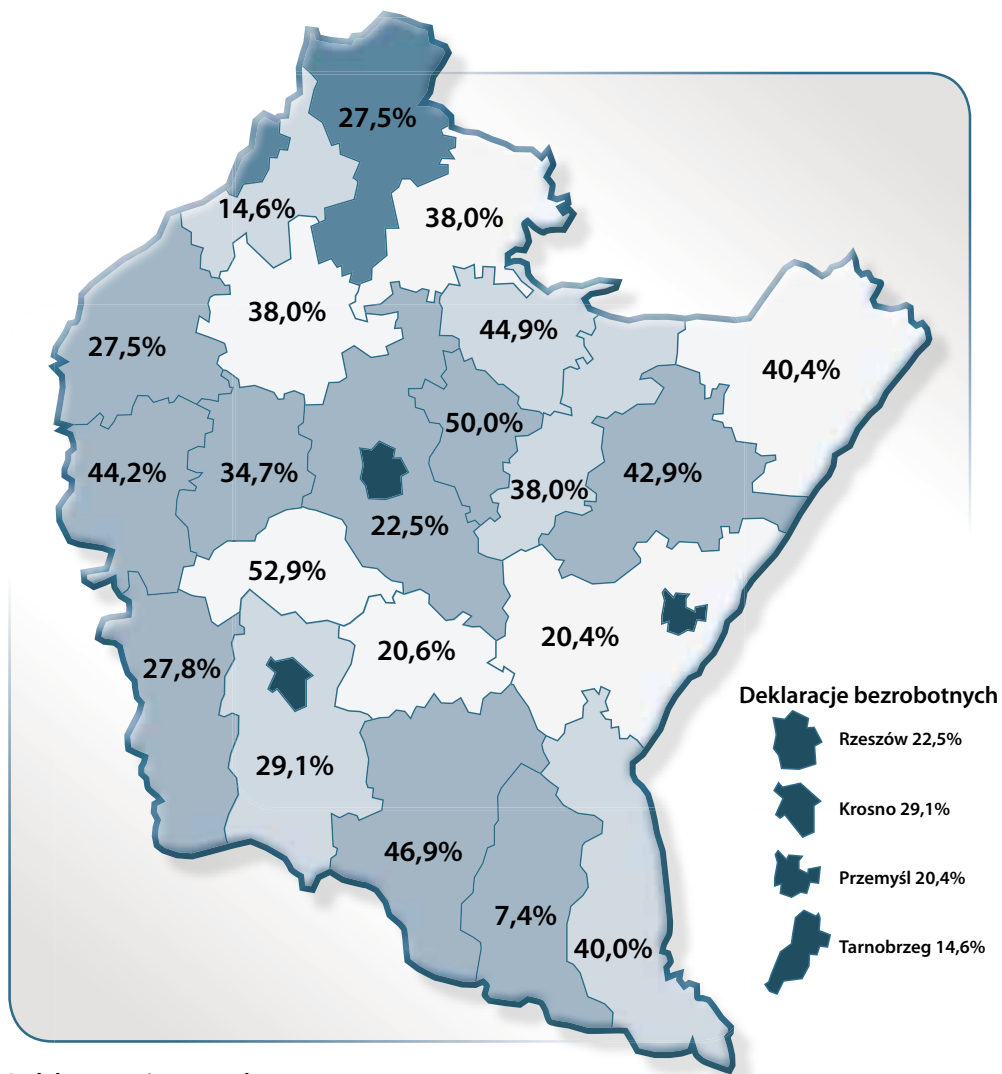
Zależność między rozwojem gospodarczym powiatów a odsetkiem osób chcących opuścić swoją miejscowość w poszukiwaniu pracy prezentuje rycina poniżej (rycina 4). Za pomocą kolorów przedstawiony został poziom indeksu rozwoju gospodarczego<sup>93</sup> (im wyższy tym lepiej), zaś wartości na poszczególnych powiatach to deklaracje bezrobotnych dotyczące chęci opuszczenia swojej miejscowości w poszukiwaniu pracy<sup>94</sup>. W większości przypadków niski rozwój gospodarczy idzie w parze z wysokim odsetkiem osób chętnych do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania w poszukiwaniu pracy. Doskonałym przykładem mogą być powiaty lubaczowski i strzyżowski – charakteryzujące się jednym z najniższych poziomów rozwoju gospodarczego w regionie i zarazem jednym z najwyższych odsetkiem bezrobotnych deklarujących chęć opuszczenia swojej miejscowości w poszukiwaniu pracy. W wyjątkowej sytuacji jest powiat łańcucki, który cechuje jednocześnie nie najgorszy poziom rozwoju gospodarczego i wysoki odsetek chcących wyjechać. W tym przypadku wydaje się, że tak duża chęć opuszczenia swojej miejscowości bardziej powiązana jest z bliskością dużego ośrodka miejskiego, w którym można realizować swoje aspiracje zawodowe, niż z samą sytuacją gospodarczą powiatu.

<sup>92</sup> Gdyby z rankingu usunąć województwo mazowieckie, które bardzo wyraźnie odstaje od pozostałych województw pod względem przeciętnego wynagrodzenia (a przez to wpływa na liniowość związku), korelacja wrosłaby jeszcze bardziej do poziomu  $r = -0,684$ .

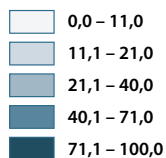
<sup>93</sup> Na indeks rozwoju gospodarczego składają się następujące wskaźniki: wskaźnik zatrudnienia w sektorach ekonomicznych, wskaźnik monofunkcyjności gospodarki, wskaźniki dostępności komunikacyjnej oraz usług finansowych, wskaźnik zaawansowania technologicznego i innowacyjności, wskaźnik przedsiębiorczości.

<sup>94</sup> W powiatach grodzkich i ziemskich, takich jak: 1) krośnieński grodzki i krośnieński ziemski, 2) rzeszowski grodzki i rzeszowski ziemski, 3) przemyski grodzki i przemyski ziemski oraz 4) tarnobrzeski grodzki i tarnobrzeski ziemski ich mieszkańcy korzystają z usług tego samego Powiatowego Urzędu Pracy. Dlatego dane dla każdej pary powiat grodzki – powiat ziemski przyjmują takie same wartości.

RYCINA 4. Rozwój gospodarczy a chęć opuszczenia miejscowości zamieszkania przez bezrobotnych



Indeks rozwoju gospodarczego





Można się domyślać, że ocena szansy na odnalezienie się na lokalnym rynku pracy ma szczególne znaczenie na początku drogi zawodowej. Stąd istotne jest zbadanie opinii o lokalnym rynku pracy osób, które dopiero rozpoczynają swoją przygodę zawodową. Biorąc pod uwagę to, jak uczniowie podkarpackich szkół ponadgimnazjalnych oceniają swoje powiaty pod względem szans znalezienia satysfakcjonującego zatrudnienia, wydaje się, że region powinien przygotować się na duży odpływ kapitału ludzkiego. Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy w miejscowości zamieszkania w przeważającej liczbie przypadków nie pozostawia złudzeń – badani nie wierzą, że tam, gdzie aktualnie mieszkają, będą mieli szansę podjąć satysfakcjonujące zatrudnienie. Aż ośmiu na dziesięciu badanych określa tę możliwość jako „bardzo małą” lub „raczej małą”. Optymistów w tym względzie jest zaledwie 2,9%. Przez najmłodszych mieszkańców najniżej ocenione zostały powiaty brzozowski, przemyski, lubaczowski, najwyżej zaś powiaty grodzkie oraz Łańcut.

Powstaje zatem pytanie, które powiaty Podkarpacia, inne województwa oraz kraje są zdaniem bezrobotnych na tyle atrakcyjne pod względem zarobkowym, by opłacało się do nich wyjechać za pracę? W przypadku Podkarpacia nie było wątpliwości, właściwie jedynym ośrodkiem, do którego według bezrobotnych warto się udać, jest Rzeszów, inne powiaty pozostały daleko w tyle. Wielokrotnie mniejsze szanse bezrobotni widzieli dla siebie w Krośnie oraz powiatach sanockim i stalowowolskim. Tymczasem, choć Rzeszów rzeczywiście jest liderem przy wskaźniku bezrobocia wynoszącym 7,8% (I kwartał 2010 r.), również niedoceniane Krosno ma taki sam, a nawet minimalnie (7,2%) niższy poziom bezrobocia<sup>95</sup>.

Jeśli zaś chodzi o województwa, w których najłatwiej bezrobotnym znaleźć pracę, to bezkonkurencyjne okazuje się Mazowsze (tabela 22). Wskazał je co drugi bezrobotny z Podkarpacia. Na drugim miejscu znalazła się Małopolska. Inne województwa pojawiały się relatywnie rzadko. Ocena bezrobotnych pokrywa się z preferowanymi przez badanych kierunkami migracji. I choć bezrobotni zdecydowanie wyżej ocenili Mazowsze niż Małopolskę, to oba regiony znalazły się *ex aequo* na pierwszym miejscu wśród preferowanych kierunków docelowych. Zapewne takie powodzenie Małopolski jest wynikiem tendencji migracyjnych utrzymujących się na Podkarpaciu od lat 90. XX wieku<sup>96</sup>.

<sup>95</sup> GUS, *Bezrobocie rejestrowane. I kwartał 2010 r.*, Warszawa 2010.

<sup>96</sup> Gazeta.pl, *Co roku znika Bilgoraj*, [http://wyborcza.pl/1,76842,8305369,Co\\_roku\\_znika\\_Bilgoraj.html](http://wyborcza.pl/1,76842,8305369,Co_roku_znika_Bilgoraj.html), dostęp w dniu 30.08.2010 r.

**TABELA 22. Województwa najwyżej oceniane przez bezrobotnych pod kątem szans na znalezienie pracy a preferowane kierunki migracji**

Ocena szansy na znalezienie pracy		Preferowany kierunek migracji	
województwo	%	województwo	%
mazowieckie	54,4	mazowieckie	35,6
małopolskie	27,1	małopolskie	35,6
dolnośląskie	4,7	lubelskie	13,3
śląskie	3,8	dolnośląskie	7,8
wielkopolskie	2,4	śląskie	4,4

W przypadku oceny szans znalezienia pracy za granicą bezrobotni uznali, że najłatwiej zatrudnienie można znaleźć w Anglii oraz w Niemczech. Biorąc pod uwagę przytoczone we wcześniejszych rozdziałach dane na temat najpopularniejszych kierunków migracji, można zauważyć, że ocena szans znalezienia pracy ponownie ma przełożenie na wybór kierunków, w jakich bezrobotni rzeczywiście udają się w poszukiwaniu pracy (tabela 23).

**TABELA 23. Kraje najwyżej oceniane przez bezrobotnych pod kątem szans na znalezienie pracy a preferowane kierunki migracji**

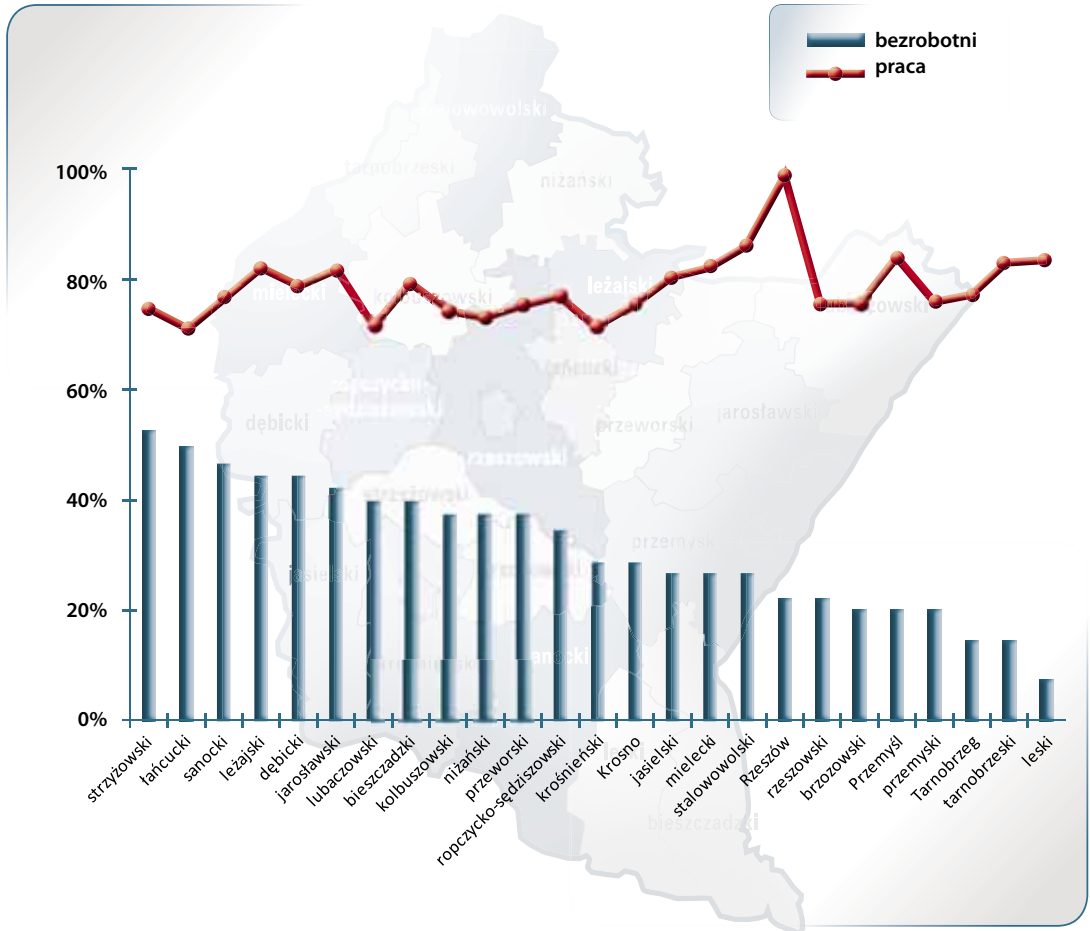
Zagranica			
Ocena szansy na znalezienie pracy		Preferowany kierunek migracji	
Kraj	%	Kraj	%
Anglia	36,5	Anglia	31,6
Niemcy	19,6	Niemcy	21,7
Włochy	9,4	Włochy	10,2
Holandia	5,0	Holandia	8,6
Francja	5,0	Francja	6,6

#### 4.2.5 Powody migracji a jej kierunek

W przypadku emigracji zarobkowej powody opuszczenia kraju są właściwie oczywiste – dominują względy finansowe. Zarówno klienci sieci EURES, bezrobotni, jak i uczniowie w kraju docelowym spodziewają się przede wszystkim lepszych zarobków. Nie dziwi to, jeśli przypomnimy, że województwo podkarpackie cechuje się najniższym wynagrodzeniem w Polsce. Wydawać by się mogło więc, że z powiatów, gdzie płaca jest niska, powinien następować większy odpływ ludności. Tymczasem wykres poniżej, prezentujący powiatowe odsetki bezrobotnych zdecydowanych na opuszczenie swojej miejscowości zamieszkania w poszukiwaniu pracy oraz płacę w poszczególnych powiatach w relacji do

średniej krajowej, nie ujawnia takiej zależności. Ponownie więc znajduje potwierdzenie, że decyzja migracyjna nie jest prostą wypadkową czynników gospodarczych, ale składa się na nią szereg czynników zarówno subiektywnych, jak i obiektywnych.

**WYKRES 18. Bezrobotni zdecydowani na opuszczenie miejsca zamieszkania a płaca (w relacji do średniej krajowej)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych oraz opracowań GUS.

<sup>a</sup> Z uwagi na to, że bezrobotni z powiatów ziemskich przy powiatach grodzkich korzystają z Powiatowego Urzędu Pracy w powiecie grodzkim, dane dla par powiatów ziemski – grodzki przyjmują takie same wartości.

Innym niż względy finansowe, ale nadal powszechnym powodem wyjazdu za granicę była łatwość znalezienia pracy w kraju docelowym (czasem definiowana jako trudność

znalezienia satysfakcjonującej pracy w swojej miejscowości). Motywacja ta pojawiła się na drugim miejscu zarówno wśród bezrobotnych, jak i klientów punktów EURES, zaś na trzecim miejscu, zaraz po względach rodzinnych, wśród uczniów. Ta nieco odmienna kolejność motywów wyjazdów dla ostatniej z wymienionych grup jest charakterystyczna właśnie dla ludzi młodych. Wydaje się, że w przypadku przebywania na obczyźnie możliwość bycia bliżej rodziny pozytywnie wpływa na psychikę młodego człowieka, który niejednokrotnie dopiero rozpoczyna swoją przygodę z migracją.

Motywy wyjazdu do innego województwa osób bezrobotnych i uczniów właściwie pokrywają się z tymi, którymi kierują się migranci obierający kierunek zagraniczny. Osoby niepracujące zwykle udają się do innego województwa, by szukać lepiej płatnej pracy, ponadto wierzą, że w innym regionie łatwiej będzie im znaleźć zatrudnienie.

O ile w przypadku wyjazdu zagranicznego oraz wyjazdu do innego województwa – wśród bezrobotnych – najważniejszym czynnikiem motywującym jest oczekiwanie wyższych zarobków, o tyle w przypadku przemieszczeń do powiatu i innej miejscowości w powiecie najczęściej wymieniano łatwość zatrudnienia w tym właśnie miejscu.

Nieco inaczej na obszar województwa podkarpackiego i swój powiat spoglądają uczniowie. Dla tych, którzy wyrażają chęć podjęcia pracy w ramach własnego powiatu (czy to w innej, czy własnej miejscowości), najważniejsza jest niewielka odległość między miejscem zamieszkania a pracą. Młodzi ludzie są mocno związani z rodziną i nie chcą oddalać się od domu rodzinnego. Można więc powiedzieć, że głównym czynnikiem takiego wyboru miejsca przyszłej pracy jest bliskość fizyczna (odległość od miejsca pracy i związane z tym koszty) lub psychologiczna (przywiązanie do rodziny i swoisty „patriotyzm lokalny”). Jeśli zaś chodzi o wyjazd do innych powiatów województwa podkarpackiego, to tutaj znowu największe znaczenie mają czynniki finansowe i łatwość znalezienia pracy.

#### 4.2.6 Bariery migracji zarobkowej

Nie każdy, kto chciałby wyjechać w poszukiwaniu dobrze płatnej pracy, ma możliwość realizacji swoich planów. Często na drodze do upragnionej, lepiej płatnej pracy i podniesienia statusu społecznego stoją różnego rodzaju bariery. Choć czasem nie są one wystarczająco silne, by odwieść zdeterminowanego migranta od swoich planów, to niejednokrotnie mogą mieć duży wpływ na wybór kierunku lub długość trwania migracji.

Według wyników badań CBOS (na próbie 252 osób) najczęstszymi barierami migracji wewnętrznej (krajowej) są względy mieszkaniowe oraz rodzinne. Aż 39% Polaków za największą przeszkodę w zmianie miejsca zamieszkania uznaje wysokie koszty wynajmu, zakupu lub budowy własnego domu. Niewiele mniej, bo 35% Polaków wskazywało na

względy rodzinne<sup>97</sup>. Tak kształtuje się sytuacja wśród ogółu migrantów, a jak pokazują wyniki badań nad bezrobotnymi mieszkańcami Podkarpacia, deklaracje migrantów zarobkowych niewiele różnią się od ogólnych tendencji.

Bezrobotnych biorących udział w badaniu zapytano o główne bariery, jakie ich zdaniem mogą stać na drodze innych bezrobotnych do podjęcia migracji zarobkowej. W opinii klientów Powiatowych Urzędów Pracy decydujące znaczenie mają tu zobowiązania rodzinne (**tabela 24, kolumna „inni”**). Ponadto, według co trzeciego respondenta, wielu osobom po prostu brakuje zaradności życiowej, by zdecydować się na poszukiwanie pracy poza swoją miejscowością zamieszkania. Ważny jest także sentyment do miejsca zamieszkania oraz posiadanie nieruchomości. Biorąc pod uwagę fakt, że według badań CBOS największą barierą w migracji są wysokie koszty mieszkaniowe, szczególnie w dużych ośrodkach miejskich, posiadanie własnego lokum rzeczywiście może być ważnym argumentem trzymającym ludność na miejscu. Nawet w przypadku decyzji o spieniężeniu nieruchomości zwykle kwota uzyskana ze sprzedaży nie wystarcza na zakup mieszkania w dużym mieście czy za granicą.

Badanych bezrobotnych zapytano również o trzy najważniejsze powody powstrzymujące ich samych przed wyjazdem (**tabela 24, kolumna „Ja”**). Posłużono się taką samą kafeterią odpowiedzi, jak w przypadku ogólnego pytania o bariery powstrzymujące ludzi przed wyjazdami zarobkowymi. Uczyniono to, aby sprawdzić, czy pojawiają się różnice sugerujące możliwość idealizowania i „wybielania” przez respondentów obrazu siebie, i w których obszarach to się odbywa. Gdyby wszyscy respondenci równie obiektywnie oceniali siebie samych co innych, należałoby oczekiwać takich samych rozkładów odpowiedzi na oba pytania. Różnice wskazują na obszary, w których obiektywizm ocen jest niższy.

Najbardziej zwracający uwagę rozdźwięk między odpowiedziami uwidacznia się w przypadku braku odwagi i zaradności życiowej. Zaledwie 3% respondentów uważa, że braki w tym zakresie dotyczą ich samych. Zarazem aż 35,8% dostrzega działanie tego czynnika u innych. Jest to objaw dość dużego zniekształcenia poznawczego. Można założyć, że bezrobotni sami często czują się zbyt mało zaradni i odważni, by podjąć decyzję o wyjeździe, ale zaprzeczają temu ze względu na spory koszt psychologiczny takiego stwierdzenia. Duże różnice pojawiały się także w przypadku przywiązania do miejsca zamieszkania spowodowanego posiadaniem nieruchomości.

Badani bezrobotni, mówiąc o sobie, zdecydowanie rzadziej niż w przypadku odnoszenia się do ogółu bezrobotnych przyznawali się do braku środków na zorganizowanie wyjazdu oraz posiadania możliwości dorobienia na boku. Pierwszy argument zapewne padał rzadziej ze względu na niechęć prezentowania siebie jako osoby biednej, drugi zaś z uwagi na

<sup>97</sup> CBOS, *Mobilność i preferencje migracyjne Polaków*, Warszawa, marzec 2010.

(nieuzasadnioną) obawę, że ankieta, choć anonimowa i przeprowadzana przez niezależnych od PUP ankieterów, może trafić do urzędników, a przyznanie się do dorywczej – często nieformalnej pracy – spowoduje odebranie świadczeń socjalnych.

**TABELA 24. Najważniejsze czynniki mogące powstrzymać bezrobotnych – skłonnych do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania w poszukiwaniu pracy – przed wyjazdem**

Czynniki powstrzymujące przed wyjazdem	Inni	Ja
zobowiązania rodzinne	79,1%	55,3%
brak odwagi i zaradności życiowej	35,8%	3,0%
sentyment do miejsca zamieszkania	28,5%	22,9%
posiadanie nieruchomości	27,1%	12,7%
brak środków na zorganizowanie wyjazdu	23,9%	13,0%
kontakty towarzyskie	20,5%	23,9%
możliwość dorywczego dorobienia na boku	11,7%	5,2%
perspektywa szybkiego zdobycia pracy na miejscu	6,3%	3,9%
coś innego	3,5%	18,5%

*Uwaga: ze względu na możliwość wyboru kilku odpowiedzi procenty nie sumują się do 100.*

#### 4.2.7 Podsumowanie

Z punktu widzenia analizy zjawiska migracji znaczący i warty ponownego podkreślenia jest fakt, że Podkarpacie znajduje się w pierwszej piątce najbardziej odpływowych województw w Polsce<sup>98</sup>. Duży procent osób migrujących stanowią ci, którzy poszukują pracy. W przypadku Podkarpacia w tym celu swoją miejscowość chcą opuścić przede wszystkim ludzie młodzi i stosunkowo dobrze wykształceni, czyli ci mający i tak duże szanse zatrudnienia w miejscu zamieszkania. Natomiast bezrobotni, zwłaszcza starsi, są mniej skłonni do migracji.

Mieszkańców Podkarpacia do opuszczenia swojej miejscowości motywuje przede wszystkim przekonanie o wyższych zarobkach i łatwości znalezienia pracy w miejscu docelowym. Dodatkowych argumentów do wyjazdu dostarcza sytuacja na lokalnych rynkach pracy w województwie podkarpackim – niskie płace i wysokie bezrobocie. Dlatego mieszkańcy Podkarpacia nie oceniają wysoko własnych szans na znalezienie satysfakcjonującej pracy w swojej miejscowości. Mając na uwadze to, że zwykle odpływają ludzie młodzi i aktywni, należy obawiać się obniżenia potencjału rozwojowego regionu, a w konsekwencji

<sup>98</sup> Bank Danych Regionalnych 2009.

utrwalenia – a nawet pogłębienia – międzyregionalnych nierówności rozwojowych<sup>99</sup>. Ponadto w świadomości mieszkańców regionu funkcjonuje przeświadczenie, że im dalej wyjedzie się od miejsca zamieszkania, tym większe będą szanse na znalezienie dobrze płatnej pracy. Dlatego, decydując się na opuszczenie swojej miejscowości i wyjazd za granicę, mieszkańcy Podkarpacia najczęściej wybierają kraje o dobrze prosperujących rynkach pracy: Wyspy Brytyjskie, kraje niemieckojęzyczne oraz kraje basenu Morza Śródziemnego. W przypadku wyjazdów krajowych mieszkańcy regionu udają się do rozwiniętych ośrodków miejskich, takich jak Kraków czy Warszawa, zaś w województwie podkarpackim jedynym silnie przyciągającym pracowników miastem jest Rzeszów. Same przemieszczenia w skali międzypowiatowej charakteryzują się raczej dojazdami do pracy niż zmianą miejsca zamieszkania. Wśród barier, jakie stają na drodze do migracji zarobkowej, badani najczęściej wymieniali względy rodzinne, brak odwagi i zaradności życiowej, sentyment do miejsca zamieszkania oraz posiadanie nieruchomości.

Podobnie jak w przypadku wielu zjawisk społecznych, tak i w odniesieniu do migracji zarobkowej dają się zauważyć konsekwencje tego zjawiska o charakterze pozytywnym i negatywnym<sup>100</sup>. Do pozytywów należy zaliczyć niewątpliwie przede wszystkim transfery pieniężne mające oddziaływanie na gospodarkę krajową i regionalną oraz na wzrost konsumpcji prywatnej<sup>101</sup>. Do negatywów zaś zjawisko ogromnego odpływu wykwalifikowanej i doświadczonej siły roboczej, drenażu umiejętności, młodzieży i redukcji kapitału ludzkiego oraz starzenie się społeczeństwa. Mając to na uwadze, a także biorąc pod uwagę przedstawione w tym rozdziale dane, wydaje się, że kwestia migracji zarobkowych poza swoje miejsce zamieszkania staje się dla województwa podkarpackiego ważnym problemem pod względem gospodarczym i społecznym. Oby więc proroctwem dla regionu nie stały się słowa jednego z księży biorących udział w badaniu realizowanym w ramach Projektu:

*Młodzi są teraz wykształceni, chcą żyć na wyższym poziomie niż ich rodzice. Jeśli ktoś pojechał za granicę czy do większego miasta na studia, to zobaczył, że można więcej zarabiać [...] Wtedy ciężko wrócić do domu i żyć jak dawniej. Dlatego młodzi wyjeżdżają i w świecie szukają szczęścia.*

*(duchowny z powiatu bieszczadzkiego)*

<sup>99</sup> Konfederacja Pracodawców Polskich, *Raport o pracy*, Warszawa 2007.

<sup>100</sup> Szerzej o konsekwencjach migracji piszemy w rozdziale 4.3.

<sup>101</sup> Ministerstwo Gospodarki, *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Departament Analiz i Prognoz, Warszawa luty 2007.

### 4.3 KONSEKWENCJE MIGRACJI

*Jakub Żywiec*

#### 4.3.1 Wprowadzenie

Badania jakościowe były ważnym elementem realizacji Projektu badawczego „Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego”. Wykonawca postanowił wykorzystać ogromny i często niedostrzegany kapitał informacji o ruchu migracyjnym wynikający z doświadczeń zawodowych największych pracodawców na Podkarpaciu, a także z dorobku pracy duszpasterskiej podkarpackich księży. Wiedza o zjawisku migracji została również w dużym stopniu pogłębiona i uporządkowana dzięki opiniom ekspertów pozyskanych w trakcie specjalnie zorganizowanego panelu. Obraz ruchu migracyjnego, jaki udało się nakreślić dzięki relacjom badanych w trakcie realizacji poszczególnych etapów Projektu, w dużym stopniu przyczynił się do zrozumienia skutków decyzji migracyjnych mieszkańców Podkarpacia. Pogłębiona analiza zjawiska migracji uświadomiła, że niesie ono ze sobą odczuwalne skutki dla lokalnych społeczności w sferze gospodarczej, społecznej oraz życia publicznego, a nawet religijnego.

W natłoku doniesień medialnych o różnym wydźwięku, wypowiedzi ekspertów czy osób żywo zainteresowanych problemem migracji – zjawiska społecznego, od lat głęboko zakorzenionego w świadomości polskiego społeczeństwa, oraz skutków w skali makro i mikro, jakie niesie ze sobą to zjawisko – przeciętny odbiorca może czasami się gubić. Badania jakościowe wykonane w trakcie realizacji Projektu TMWP miały, oprócz wielu istotnych zagadnień dotyczących kierunków, skali oraz motywów ruchu migracyjnego, ukazać konsekwencje, jakie za sobą niesie decyzja o opuszczeniu dotychczasowego miejsca zamieszkania. Skutki takich decyzji analizowali najwięksi podkarpacki pracodawcy, żywo zainteresowani sytuacją na rynku pracy oraz rozwojem gospodarczym regionu. Jako zarządzający przedsiębiorstwami zatrudniającymi w sumie ponad 30 tys. osób, mieli zdaniem Wykonawcy na tyle pokaźny bagaż doświadczeń związanych z migrantami, by ich refleksje dotyczące tego zagadnienia uwzględnić w poniższym opracowaniu jako jego ważny element ułatwiający interpretację skutków przemieszczeń mieszkańców województwa podkarpackiego. O równie pokaźnej skarbnicy wiedzy o omawianym zjawisku można mówić w przypadku księży. Jako duszpasterze towarzyszący na co dzień członkom własnych wspólnot parafialnych stali się uważnymi obserwatorami procesów migracji i ich konsekwencji na wielu płaszczyznach życia społecznego. Równie cenne wydają się opinie zebrane od ekspertów zajmujących się profesjonalnie sferą społeczno-gospodarczą oraz rynkiem pracy na Podkarpaciu.



Na podstawie zebranego materiału trudno jednoznacznie stwierdzić, w jakich kategoriach należy interpretować zjawisko migracji. Jest ono wielowymiarowe, przez co w zakresie konsekwencji ruchu migracyjnego należy wyraźnie rozróżnić pozytywne i negatywne skutki odpływu mieszkańców Podkarpacia – a więc także potencjalnych pracowników i wiernych. Warto zwrócić uwagę, że respondenci starali się zazwyczaj dostrzec zarówno jasne, jak i ciemne strony badanego fenomenu.

#### 4.3.2 Konsekwencje migracji dla gospodarki

Na pierwszy plan wysuwają się konsekwencje ruchu migracyjnego dla gospodarki regionu oraz sytuacji na wojewódzkim rynku pracy. Warto zadać sobie w tym miejscu pytanie, w jakim stopniu zauważalny odpływ mieszkańców wpływa korzystnie na nadwyreżony bezrobociem krwioobieg ekonomiczny regionu i odciąża go, a w jakim stopniu prowadzi do drenażu podkarpackich jednostek z wykwalifikowanej siły roboczej czy perspektywicznego młodego pokolenia.

Mobilność miejscowej ludności jest widoczna od lat. Przejawiała się ona w odważnych decyzjach o zmianie miejsca zamieszkania. W przeszłości myślano głównie w tym kontekście o wyprawie do Stanów Zjednoczonych Ameryki. Możliwości swobodnego przemieszczania się po krajach Starego Kontynentu, jakie daje postępująca integracja w obrębie Unii Europejskiej, objęła swymi profitami także polskich obywateli. Po 2004 roku ze stopniowego otwierania zagranicznych rynków pracy zaczęła dynamiczniej korzystać także społeczność województwa podkarpackiego. Migracja zarobkowa do państw Europy Zachodniej w opinii przebadanych podkarpackich pracodawców nie powinna być traktowana jako zagrożenie dla lokalnego rynku pracy, wręcz przeciwnie – powinno się w niej upatrywać zbawiennego wpływu na poprawę struktury zatrudnienia w regionie. Tym co bardziej niepokoi regionalnych przedsiębiorców i co postrzegają jako największe niebezpieczeństwo dla rozwoju własnych firm, jest nie skala, a struktura migracji i jej konsekwencje. Refleksje pracodawców w tym zakresie koncentrowały się wokół najbardziej dotkliwej w skutkach migracji specjalistów o dużym doświadczeniu i rzadkich kwalifikacjach, których zastąpienie jest dla zakładu pracy sporym utrudnieniem, a co ważniejsze często związane jest z koniecznością poniesienia wymiernych kosztów.

Odpływ mieszkańców staje się zdecydowanie dotkliwszy dopiero wtedy, gdy okolice zaczynają opuszczać osoby, których profesje pokrywają się z tymi, na jakie zapotrzebowanie zgłaszają przedsiębiorcy. Na własnej skórze odczuła to większość rozmówców, z którymi przeprowadzono w miesiącach wakacyjnych 2009 roku wywiady pogłębione, sygnalizując niedobór specjalistów oraz kandydatów na stanowiska kierownicze. Tylko w nielicznych wypowiedziach kryzys gospodarczy przedstawiany był jako czynnik sprzyjający w dostarczeniu do fachowych kadr. Część pracodawców utrzymywała bowiem, że upadek firm

z pokrewnych branż (w omawianych przypadkach – produkcyjnej i przemysłowej), który obserwowali w ciągu ostatnich miesięcy, pozwolił im zniwelować dotychczasowe braki kadrowe wywołane m.in. odpływem dotychczasowych pracowników.

Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że ubytki po stronie fachowych kadr nie wynikają jedynie z odpływu poza granice Polski, ale w coraz większym stopniu stają się efektem migracji wewnętrznych. Krajowe aglomeracje znacznie skuteczniej niż w przeszłości przyciągają niezbędną do utrzymania dynamicznego rozwoju siłę roboczą. Konsekwencją jest zauważalna migracja fachowców do takich ośrodków jak Warszawa, Kraków, Wrocław i Poznań. Próbując się chronić przed kosztowną utratą doświadczonego pracownika, część spośród badanych deklaruwała przyjęcie specjalnych procedur mających zapobiec w przyszłości drenażowi kadr. Służyć mają temu specjalnie konstruowane umowy, w których firma zobowiązuje się dbać o rozwój zatrudnionych przez organizowanie szkoleń oraz kursów podnoszących kwalifikacje i umiejętności, ale w zamian oczekuje zobowiązania do utrzymania minimum kilkuletniej współpracy. Tego rodzaju zapisy są świadectwem, że w przeszłości – często z dnia na dzień – pracodawcy tracili zaplecze intelektualne, którego w krótkim czasie nie sposób było skutecznie zastąpić.

Niebagatelny wpływ na kondycję lokalnych gospodarek na Podkarpaciu ma skala migracji edukacyjnej. O ile sama w sobie chęć podnoszenia kwalifikacji jest zjawiskiem pozytywnym, o tyle dużo groźniejsze dla podkarpackich przedsiębiorców jest spadające zainteresowanie powrotem do regionu po zakończonej nauce. Wykształcenie zdobyte poza regionem w ośrodkach akademickich cieszących się zdaniem przebadanych pracodawców największą popularnością i uznaniem, przez młodzież kończącą edukację na poziomie ponadgimnazjalnym, nie zostanie wystarczająco spożytkowane dla rozwoju regionu podkarpackiego i jego wzrostu gospodarczego.

*Ludzie stąd uciekają, wyjeżdżają za granicę, do większych miast, szukają lepszej szansy – zwłaszcza ludzie młodzi. Oni korzystają z tego, że studiują w Krakowie, Lublinie, Warszawie. Tam znajdują pracę jeszcze jako studenci, a po studiach mają już gotowe.*

*Przed wszystkim wyjeżdżają ludzie młodzi – albo inaczej, studenci, którzy wyjechali stąd na studia, w zasadzie tutaj potem nie wracają.*

Obawy pracodawców potwierdzają wyniki badań z dwóch obszarów badawczych będących przedmiotem zainteresowania Wykonawcy Projektu TMWP – uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych (aż 47,3% spośród chcących kontynuować naukę zamierzało to uczynić poza Podkarpaciem lub dopuszczało taką możliwość) oraz studentów (jedynie 12,8% spośród tych, którzy podjęli edukację w ośmiu głównych ośrodkach akademickich w Polsce, zadeklarowało chęć powrotu na Podkarpacie). Także część badanych duchownych zauważyła, że choć skutki masowych migracji mogą wydawać się prozaiczne, to

jednak często są bardzo dotkliwe dla lokalnych wspólnot. Chodzi mianowicie o wzmożony odpływ specjalistów z branży budowlanej i remontowej. Ruch ten jest na tyle intensywny, że można mówić o drenażu lokalnych rynków pracy z fachowców. Wyjeżdżają oni nie tylko za granicę, ale do większych polskich miast, przede wszystkim do Warszawy, gdzie zarobki są już praktycznie na poziomie europejskim.

*(...) problemem związanym z wyjazdami jest to, że na miejscu brakuje fachowców (elektryków, budowlanców, mechaników). Problem ten głównie nasila się w sezonie letnim.*

*Dużo osób młodych i aktywnych opuszcza parafię, więc dla całego miasta sytuacja taka nie jest najlepsza. Można domniemywać, że z tego powodu przez najbliższe lata w mieście nic nowego, pozytywnego dziać się nie będzie. Młodzi mają wiele pomysłów, które mogłyby być tu realizowane, ale niestety z braku miejsc pracy, tracimy ich.*

W swych ocenach rozmówcy dostrzegali również pozytywne aspekty migracji – sprowadzały się one przede wszystkim do korzyści ekonomicznych. Możliwość zarobienia pieniędzy poza miejscem zamieszkania pozwala wielu członkom parafialnych społeczności na podniesienie standardu życia. Przejawia się to głównie w intensywnie rozwijającym się budownictwie jednorodzinnym, remontach domów i zakupie nowych samochodów. Te zewnętrzne oznaki poprawy sytuacji materialnej są, zdaniem duchownych, dowodem na przedsiębiorczość mieszkańców, ale równocześnie jako duszpasterze powtarzają, że sfera materialna nie jest najważniejsza i pieniądź nie może przysłonić wartości najważniejszej, jaką jest rodzina. W emigracji zarobkowej dostrzegają szanse dla wielu osób na wyjście z ubóstwa. Nie można zapominać, że wyjazdy obojga lub jednego z rodziców pozwalają na edukację potomstwa. Dzięki środkom zgromadzonym za granicą lub w polskich aglomeracjach wiele dzieci z podkarpackich parafii może sobie pozwolić na podjęcie studiów poza miejscem zamieszkania w najlepszych krajowych ośrodkach akademickich. Kilku rozmówców przyznało, że często wyjazd jest lepszym rozwiązaniem niż „wegetowanie” na miejscu. Wyjazd bowiem wymaga podjęcia jakiegoś wysiłku, co aktywizuje biernych dotychczas mieszkańców podkarpackich parafii.

*W sytuacji znacznego bezrobocia w województwie możliwość migrowania pozwala mieszkańcom na zdobycie lepszej pracy i poprawę sytuacji materialnej. Można powiedzieć, że lepiej jest wyjechać i pracować, niż wegetować na miejscu, bez perspektyw.*

*Ludzie za zarobione pieniądze remontują mieszkania, żeby podwyższyć swój standard życia. Kupują lepsze samochody lub przyjeżdżają z zagranicy nowymi autami. Na pewno stopa życiowa ludzi, którzy wyjechali, się podniosła, większość rozsądnie gospodaruje zarobionymi pieniędzmi.*

*Migracja pozwala mieszkańcom parafii na podniesienie standardu życia tutaj, na miejscu. Widać to po budujących się domach, odnowionych mieszkaniach, nowych samochodach,*

*wyposażeniu domów. Jest zupełnie inaczej niż np. 30 lat temu. (...) Prawda jest taka, że dzięki migracji wiele rodzin dźwignęło się z ruiny i stanęło na nogach.*

Analizując skutki wyjazdów z Podkarpacia, należałoby również pochylić się nad zagadnieniem reemigracji, bowiem zaznacza ona – co może jeszcze nie w sposób dobitny wykazały szczególnie wypowiedzi pracodawców – swoje piętno na lokalnych rynkach zatrudnienia. W czym miałyby się to przejawiać? Na podstawie zebranych opinii przedsiębiorców można wychwycić, jaki stosunek mają oni do pracowników powracających z emigracyjnej tułaczki i aspirujących do objęcia lub odzyskania posady w jednej z podkarpackich firm. Przyjrzenie się procedurom rekrutacyjnym pozwoliło dostrzec, że w części badanych zakładów pracy stosuje się różne kryteria przy werbowaniu nowych kadr.

W odniesieniu do osób aplikujących o pracę po powrocie do ojczyzny pracodawcy dokonują dystynkcji pomiędzy byłymi własnymi pracownikami a zupełnie nowymi kandydatami. Do czynienia z przedstawicielami przynajmniej jednej z tych grup miała większość badanych przedsiębiorstw. Wyjątki stanowiły firmy, w których rekrutacja była od jakiegoś czasu wstrzymana. W odróżnieniu od drugiego typu aplikantów, którzy w procesie kwalifikacji na pracowników są oceniani według standardowych procedur, wobec byłych pracowników stosowane są dwie strategie. Osoby takie są bądź przyjmowane z szeroko otwartymi ramionami, bez konieczności wykazania się, bądź droga powrotu jest przed nimi zamykana z powodu przeszłej dezercji. Druga sytuacja ma najczęściej miejsce w przypadku osób, które zrezygnowały z pracy bez uzgodnień z przełożonymi i bez uzyskania ich akceptacji, narażając firmę na straty będące konsekwencją niemożności uzupełnienia braku kadrowego.

W miarę równo podzielone są opinie na temat tego, czy w grupie aplikujących o posadę częściej doświadczeniem w pracy za granicą legitymują się osoby wysoko czy nisko wykwalifikowane. W odniesieniu do pracowników wysoko wykwalifikowanych zauważa się, że praca na obczyźnie była częściej zgodna z ich wykształceniem, co pracowników tych czyni bardziej atrakcyjnymi. Rozmówcy przyznają jednak, że sam fakt bycia zatrudnionym poza granicami Polski nie sprawia, że pracownicy tacy są wartościowi, ponieważ często pracowali w zawodach niezgodnych ze swoimi kwalifikacjami. Niestety, często potencjał, z jakim opuszczają kraj, jest za granicą marnotrawiony. Znane są przykłady osób, które pracowały we Francji przy pracach sezonowych, pełniły rolę opiekunów na Wyspach Brytyjskich bądź zajmowały się utrzymywaniem czystości we Włoszech, a teraz starają się o posadę w firmach produkcyjnych. Część kandydatów zdaje sobie sprawę z dyskwalifikującego charakteru tego rodzaju doświadczeń i bądź nie chwali się nimi, bądź nie podaje na ten temat żadnych szczegółów. Stąd przypuszczenie pracodawców, że osób powracających z zagranicy jest więcej, niż mogłoby to wynikać z zapisów w przeglądanych cv. Jako inny domniemany powód ukrywania doświadczeń w pracy za granicą podawany jest jej nielegalny charakter.

Nie brak też odmiennego spojrzenia na reemigrujących. Gdy na ich potencjał popatry się nie tylko z perspektywy kwalifikacji, ale też kapitału kulturowego oraz etosu pracy jako wartości, który ze sobą przywożą, osoby takie zyskują na atrakcyjności jako potencjalni pracownicy. Część pracodawców zauważa, że wyjazdy uczą i rozwijają, a znajomość odmiennej kultury pracy oraz relacji pracodawca – pracownik sprawia, że z chęcią włączają tego typu osoby w skład własnych załóg.

Warto przytoczyć jeszcze dwie opinie na temat aplikujących o posadę pracowników powracających zza granicy. Po pierwsze, ich oczekiwania finansowe są często nie do zaspokojenia na regionalnym rynku pracy, co skutkuje tym, że osoby takie po bezowocnym okresie poszukiwania zatrudnienia wracają za granicę lub obierają kurs na największe ośrodki miejskie w kraju. Część rozmówców mówi o tym z wyraźnym żalem, inni zżymają się nad nierealnymi oczekiwaniami finansowymi takich kandydatów, kwestionując ich kwalifikacje jako niewarte nawet pieniędzy płaconych szeregowym pracownikom. Po drugie, sygnalizowana jest przedsiębiorczość reemigrantów. W tym kontekście niektórzy pracodawcy obawiają się, że niezatrudnienie takiej osoby – spowodowane bądź chwilowym brakiem zapotrzebowania, bądź niemożnością spełnienia jej oczekiwań płacowych – może spowodować, że założy ona własną konkurencyjną firmę. Przedsiębiorczość jednak nie tylko budzi obawę – jest cenną cechą pracowników, którzy powrócili z emigracji, jednym z najcenniejszych zasobów jaki wnoszą ze sobą do firm.

Gdy weźmie się pod uwagę przyczyny reemigracji i wsłucha w wypowiedzi rozmówców, możliwe staje się wyodrębnienie dwóch kategorii – przegranych i spełnionych. Pierwsi powracają zazwyczaj ze względu na niemożność znalezienia pracy na stanowisku zgodnym z aspiracjami zawodowymi oraz wykształceniem i kwalifikacjami. Osoby takie – z powodów wymienianych uprzednio – mają mniejsze szanse na angaż. Co innego spełnieni – w rodzinnych stronach szukają przede wszystkim stabilizacji i zadawalają się uposażeniem przystającym do lokalnych standardów. Przywożą ze sobą wspomniany już kapitał kulturowy, a nierzadko finansowy, który pozwala im na stabilizację. Motywem do powrotu bywa dla nich chęć podjęcia legalnej pracy, gdyż – mimo zapewnionego tymczasowo bytu – mają świadomość nieuchronności wieku emerytalnego. Zdobyte za granicą doświadczenie w pracy we własnym zawodzie daje im duże szanse na zatrudnienie – to właśnie tego typu pracownicy będą najchętniej rekrutowani przez regionalne firmy.

Podsumowując, można zauważyć, że skutki migracji dla gospodarki regionu uwidaczniają się nie tylko we wzroście dochodu wielu podkarpackich gospodarstw domowych, ale często prowadzą do osłabienia pozycji emigranta na rynku pracy po powrocie do kraju. Praca poniżej kwalifikacji zawodowych i niezgodna ze zdobytym wykształceniem nie jest zazwyczaj poczytywana jako cenne i przydatne doświadczenie, ale jako balast dla pracodawcy, który będzie musiał zainwestować w odświeżenie kompetencji niezbędnych do zajmowania danego stanowiska. Na zjawisko to zwrócili uwagę także duchowni, wskazując konkretne

przypadki swoich parafian, którzy bezpośrednio po zdobyciu tytułu magistra wyjechali za granicę, gdzie często wykonywali obowiązki niemające nic wspólnego z kierunkowym wykształceniem. Ich powrót na rodzimy rynek pracy jest dużym wyzwaniem, bowiem zdążyli oni już zatracić praktyczne umiejętności oraz zapomnieć wiedzę teoretyczną z czasów studiów, nie mogą się pochwalić doświadczeniem pozwalającym przykuć uwagę potencjalnego pracodawcy, a ich oczekiwania zostały mocno rozbudzone przez dużo wyższe dochody uzyskiwane w krajach Europy Zachodniej. Zetknięcie się na nowo z polskimi realiami często sprawia, że długo nie mogą znaleźć satysfakcjonującego zatrudnienia.

Okres między 2006 i 2008 rokiem, a więc czas największego nasilenia wyjazdów, część pracodawców uważa za najlepszy dla podkarpackiego rynku, gdyż oznaczał równowagę między popytem a popytem na pracę, a towarzyszyła mu obniżająca się stopa bezrobocia. Zaledwie kilku rozmówców wspomina, że musiało w tamtym czasie wydłużać procesy rekrutacyjne, a pojedynczy przyznają, że odpływ pracowników przysporzył im sporych problemów, które – wobec niemożności uzupełnienia zasobów kadrowych – odbiły się na funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

Dostrzeżone przez badanych konsekwencje migracji w sferze gospodarczej w dużym stopniu potwierdzają prognozy przygotowane przez Ministerstwo Gospodarki w 2007 roku. W publikacji *Wpływ emigracji na gospodarkę Polski* zwrócono uwagę na to, że znacząca skala wyjazdów z kraju wpływa równocześnie na strukturę ludności oraz liczbę aktywnych zawodowo i w okresach przejściowych może destabilizować lokalne rynki pracy. W przypadku Podkarpacia, jak już wspomniano, intensywny odpływ został powstrzymany przez kryzys gospodarczy, który w znacznie większym stopniu wpłynął na stan lokalnych rynków zatrudnienia. Nieodłącznie ze zjawiskiem emigracji zarobkowej powiązane są transfery pieniężne pracujących za granicą przekazywane do kraju. W wielu przypadkach stają się drugim, po bezpośrednich inwestycjach zagranicznych, zewnętrznym źródłem finansowania rozwoju kraju pochodzenia. Niekiedy ich wielkość w decydujący sposób decyduje o łagodzeniu skutków transformacji gospodarczej. Potwierdzają to ankietyowani respondenci, którzy obserwują, jak poprawia się sytuacja materialna rodzin, których członkowie podjęli wyzwanie emigracyjnej tułaczki.

Autorzy ministerialnego opracowania zwrócili uwagę, że *pomimo aprecjacyjnego charakteru napływu remittances odnośnie do waluty krajowej, co może osłabiać konkurencyjność – transfery tego typu traktuje się jako stymulatory wymiany handlowej*. Transferowane środki stają się ważnym źródłem finansowania konsumpcji i inwestycji w kraju, co w sposób wymierny przekłada się na wzrost PKB, a tym samym do ograniczenia obszarów biedy<sup>102</sup>.

<sup>102</sup> *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Ministerstwo Gospodarki – Departament Analiz i Prognoz, Warszawa, luty 2007.

TABELA 25. Wpływ transferów środków finansowych na gospodarkę kraju pochodzenia emigrantów

Pozytywny	Negatywny
transferzy z zagranicy powiększają dochody krajowe oraz zagregowany popyt	możliwość wystąpienia aprecjacji waluty krajowej lub przesunięcie w czasie osłabienia waluty, co z kolei mogłoby doprowadzić do pogorszenia warunków dla eksportu, a w rezultacie do spadku produkcji i zatrudnienia
transferzy z zagranicy przeznaczane są na konsumpcję prywatną, oszczędności lub inwestycje	tzw. moral-hazard problem (tłumaczony jako problem nadużycia zaufania, niebezpieczeństwa moralnego), który sprowadza się do prawidłowości, że rodziny emigrantów pozostające w kraju ograniczają swoją aktywność zawodową i zarobkową, licząc na wpływy z zagranicy
transferzy z zagranicy mają pozytywny wpływ na produktywność i zatrudnienie zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni	
transferzy z zagranicy mają pozytywny wpływ na rozwój pewnych sektorów gospodarki (np. budownictwa mieszkaniowego), a w konsekwencji prowadzą do efektów mnożnikowych	
ożywienie konsumpcji prywatnej skutkuje również zwiększonymi wpływami do budżetu z podatków pośrednich, co umożliwia wzrost wydatków publicznych	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski”, Ministerstwo Gospodarki – Departament Analiz i Prognoz, Warszawa, luty 2007.

W dalszej części publikacji rządowej eksperci przyznają, że w krótkim okresie migracja zarobkowa daje możliwość zdobycia kapitału pozwalającego na utrzymanie części społeczeństwa, co *de facto* podtrzymuje prywatną konsumpcję. Eksport siły roboczej generuje przychody dla gospodarki stanowiące trwałe elementy bilansu płatniczego. Warto zatem podkreślić, że zjawisko migracji może być również korzystne dla kraju „wysyłającego” w kontekście wzbogacania umiejętności osób emigrujących. Wówczas zyski z tego może czerpać system ekonomiczny kraju macierzystego pod jednym wszakże zasadniczym warunkiem, że dojdzie do powrotu takich osób. W odwrotnym przypadku wyższe kwalifikacje opuszczających Polskę i Podkarpacie pracowników nie wpłyną na wzrost gospodarczy, wręcz przeciwnie, może dojść do zjawiska określanego jako drenaż mózgow, na co w szczególności zwracali uwagę podkarpaccy duchowni.

RYCINA 5. Zagrożenia związane z szokiem migracyjnym



Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Ministerstwo Gospodarki – Departament Analiz i Prognoz, Warszawa, luty 2007.

Rekapitulując, trzeba zdać sobie sprawę, że zobrazowane powyżej negatywne efekty migracji trudno będzie zrównoważyć profitami w postaci wzrostu transferów z zagranicy, zwiększonego popytu na eksport polskich produktów konsumpcyjnych, łatwiejszych kontaktów biznesowych i doświadczeń zawodowych zebranych przez migrantów, które mogliby wykorzystać po powrocie do kraju. Główną niepodlegającą dyskusji korzyścią migracji jest spadek bezrobocia. Dlatego badani wielokrotnie wykazywali troskę o osoby, które zdecydowały się na wyjazd w poszukiwaniu lepszych perspektyw zawodowych, by ostatecznie dostrzegli w Podkarpaciu godne miejsce do życia.



### 4.3.3 Konsekwencje migracji w wymiarze społecznym

W sposób oczywisty konsekwencje migracji przenoszą się również na publiczny i społeczny wymiar życia w lokalnych społecznościach na Podkarpaciu. Respondenci uznali masową migrację za zjawisko niekorzystne z punktu widzenia demografii i rozwoju regionu. Zdaniem duchownych wyjazdy młodych, najaktywniejszych, najbardziej zdolnych i kreatywnych wyjaławiają miasta i negatywnie wpływają na ich wewnętrzną dynamikę. Proces starzenia się podkarpackich ośrodków jest dostrzegany przez badanych, którzy podkreślają, że większość wyjeżdżających na studia rzadko decyduje się na powrót w rodzinne strony. Dla wielu podkarpackich miast i wsi oznacza to okres stagnacji. Duszpasterze twierdzą, że życie lokalnych społeczności bez młodzieży pozbawione jest świeżości, nowych inicjatyw i szans na dogonienie zamożniejszych regionów.

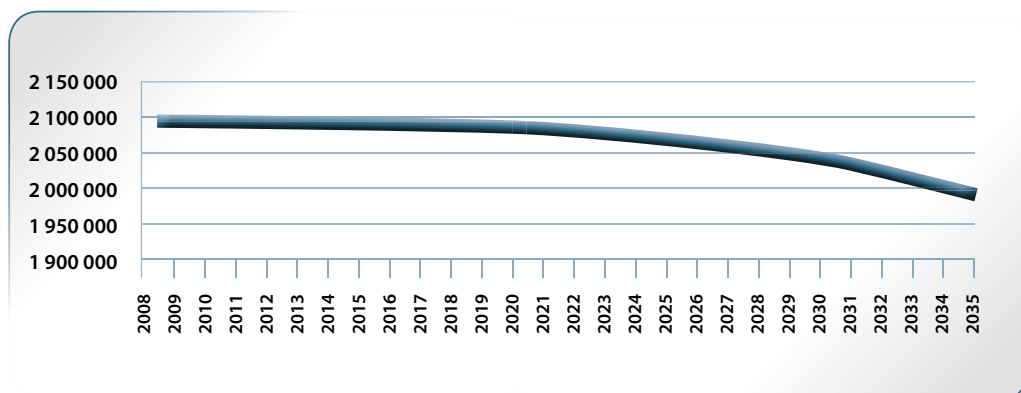
Problem ten dostrzegli ponadto uczestnicy panelu ekspertów, którzy potwierdzili tendencje niewidoczne jeszcze w sposób jednoznaczny w statystykach publicznych, ale odczuwalne już dotkliwie przez wspólnoty lokalne. Zwrócili uwagę, że duże aglomeracje dzięki napływowi młodych ludzi zyskują vitalność, zaś mniejsze miejscowości – typowe dla Podkarpacia – starzeją się i popadają w marazm. Zakorzenie się w świadomości absolwentów szkół ponadgimnazjalnych wykrystalizowanego schematu polegającego na odpływie do dużych jednostek miejskich na terenie Polski w celu kontynuowania ścieżki edukacyjnej może wobec nadchodzącego niżu demograficznego spowodować osłabienie i tak niezbyt wysokiej pozycji podkarpackich uczelni. Ośrodki akademickie w regionie niepotrafiące skutecznie rywalizować z potencjałem takich centrów edukacyjnych, jak Kraków, Warszawa, Lublin czy Wrocław, a mające być kołem zamachowym rozwoju województwa, wkrótce mogą stracić sens swego istnienia wraz z utratą perspektywicznego młodego pokolenia. Brak szans na satysfakcjonujący rozwój intelektualny i zawodowy może w dłuższej perspektywie doprowadzić do wyludnienia znacznych obszarów Podkarpacia.

Zakreślonych powyżej negatywnych scenariuszy nie uwzględniają prognozy demograficzne przygotowane przez GUS, a wykorzystane w Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego<sup>103</sup>. Władze regionu w swym strategicznym dokumencie wzięły za podstawę prognozę opierającą się na wskaźnikach urodzeń oraz zgonów i zakładającą niewielki spadek liczby ludności do 2020 roku. Nie wzięto jednak pod uwagę coraz powszechniejszych w ostatnich latach decyzji migracyjnych młodego pokolenia. Najnowsze dostępne prognozy GUS nieco weryfikują te dane, bowiem uwzględniają migracje wewnętrzne oraz zagraniczne na pobyt stały i przewidują, że liczba mieszkańców Podkarpacia zmniejszy się do 2035 roku

<sup>103</sup> *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020*, Rzeszów, październik 2006.

do 1 992 723<sup>104</sup> (31 grudnia 2009 roku na Podkarpaciu faktycznie zamieszkiwały 2 101 732 osoby<sup>105</sup>).

WYKRES 19. Prognoza ludności na lata 2008 – 2035 dla województwa podkarpackiego



Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, *Prognoza ludności na lata 2008 – 2035*, Warszawa 2009.

Szacunki te wciąż jednak opierają się na oficjalnych danych o dotychczasowych przemieszczeniach zgłoszonych w trakcie procedury zameldowania i wymeldowania, a więc z pewnością danych nieoddających rzeczywistego ruchu migracyjnego. Obawy takie wydają się potwierdzać opinie części księży, którzy jasno dają do zrozumienia, że coraz więcej mieszkańców opuszcza swoje gospodarstwa i wyjeżdża w poszukiwaniu pracy oraz lepszego, wygodniejszego życia. Ruch migracyjny dominuje w grupie ludzi młodych – przede wszystkim wyjazdy zarobkowe za granicę oraz edukacyjne na studia do krajowych centrów akademickich, gdzie większość podkarpackich parafian już postanawia pozostać na stałe. Respondenci zaznaczają również, że rzeczywisty ruch nie jest odzwierciedlony w statystykach ewidencji ludności i urzędowe dane trzeba traktować z ostrożnością. Powołują się na własne analizy i obliczenia wynikające choćby z obserwacji i informacji zaczerpniętych bezpośrednio od parafian w trakcie wizyt duszpasterskich. Większość z mieszkańców województwa, którzy nie widząc perspektyw na godne życie na Podkarpaciu, zdecydowało o wyjeździe, nie wykonało obowiązku wymeldowania się, więc nadal figurują na liście parafian, choć faktycznie już nie mieszkają na terenie danego probostwa. Duchowni w trakcie wywiadów przedstawili dane w sposób dobitny kwestionujące zastawienia urzędowe. Poniżej przedstawiono wybrane cytaty:

<sup>104</sup> GUS, *Prognoza ludności na lata 2008 – 2035*, Warszawa 2009.

<sup>105</sup> Bank Danych Regionalnych, 2009.

*Parafia według mojego spisu liczy 5 800 osób. Urząd Skarbowy podaje mi, że jest około 7 tysięcy ludzi. Tyle jest zameldowanych. Rozbieżność wynika z tego, że osoby te są tu tylko zameldowane i nie mieszkają tu kilka lat. Mieszkają gdziekolwiek indziej, niekoniecznie za granicą. Młody człowiek jest tutaj zameldowany, a on się ożenił i już mieszka gdzie indziej. Są też ludzie na studiach, którzy także tu nie mieszkają na co dzień, przyjeżdżają tu tylko na czas świąt, a później wyjeżdżają. (...) Są jeszcze wyjazdy do Warszawy czy większych miast. Ludzie wyjeżdżali jeszcze przed otwarciem granic, a po otwarciu to się nasiliło.*

*Tendencja jest zdecydowanie zniżkowa. Według Urzędu Skarbowego parafia liczy około 14 tysięcy osób i od tyłu płacimy podatek. Ale w rzeczywistości ludzi jest dużo mniej. Kolędę mamy co dwa lata i wtedy staramy się policzyć, ile faktycznie osób liczy parafia. Jeśli ktoś jest tu tylko zameldowany, a mieszka gdzie indziej, tam pracuje, chodzi do kościoła, to nie jest moim parafianinem, tylko tego księdza, w którego parafii mieszka. (...) W tym roku na zakończenie kolędy wyszło nam, że w parafii mieszka 9 tysięcy ludzi. To o 5 tysięcy mniej, niż podaje nam us. Ludzie ci wyjechali, przeważnie za granicę, w poszukiwaniu pracy. Oni już tu nie wrócą, a jeśli, to tylko nieliczni. Ale na stanie są, bo tu mają zameldowanie.*

*Obecnie na terenie parafii zameldowanych jest 1970 osób, z czego 500 – 600 osób nie ma, wyjechało. Jeżeli chodzi o zameldowanie, to liczba parafian się zwiększyła, natomiast jeżeli chodzi o ich fizyczną obecność tutaj, to się zmniejszyła.*

#### 4.3.4 Konsekwencje migracji dla życia rodzinnego

Badania jakościowe pozwoliły także zrozumieć i pogłębić wiedzę na temat konsekwencji ruchu migracyjnego dla podstawowej komórki społecznej jaką jest rodzina. Na tym polu z oczywistych względów najwięcej do powiedzenia mieli duchowni, którzy w duchu swego pasterskiego powołania starają się właśnie ogniska domowe otaczać szczególną opieką, dzięki czemu dogłębnie poznają bolączki i radości podkarpackich parafian, także związane ze skutkami migracji. Księża w ogromnej większości negatywnie ocenili wpływ zjawiska migracji na życie rodzinne. Uznali, że wyjazdy, przede wszystkim zagraniczne, nadwątlają bardzo delikatną tkankę, z której zbudowana jest rodzina. Opuszczenie parafii prowadzi do osłabienia więzi małżeńskich i rodzicielskich, zwłaszcza długotrwała rozłąka może spowodować kryzys związku małżeńskiego, a także pogorszeniem relacji między rodzicami i dziećmi. Wyjazdy pojedynczych członków rodziny rodzą poczucie osamotnienia, tęsknotę, obawę o przyszłość po obu stronach: migrantów i tych, którzy zostają na miejscu. Zdaniem duchownych, ojcowie rodzin, którzy zdecydowali się na wyjazd, chcąc zapewnić byt materialny swoim bliskim, często rozłąkę rekompensują sobie przez wdawanie się w romanse i związki pozamałżeńskie. Bywa że wychodzi to na jaw i kończy się rozwodem. Rozbicie rodziny w takich okolicznościach prowadzi w konsekwencji do pozostawienia bez środków do życia małżonki, a często i dzieci. Takie przypadki, według relacji księży, miały miejsce w ich parafiach, najczęściej dotycząc małżeństw z krótkim stażem.

*Z powodu migracji rozpadają się małżeństwa. Nie oszukujmy się, mężczyzna za granicą nie wytrzyma długo bez kobiety. Zaraz sobie kogoś poszuka, mimo że w Polsce ma rodzinę, żonę i dzieci. Żyje z nową przyjaciółką w konkubinacie. Jeśli ma trochę przyzwoitości, to chociaż łoży na dzieci pozostawione w kraju, ale są tacy, co tego nie robią. Jest to problem nie tylko w mojej parafii, ale w całej Polsce. Druga sprawa, że rozpadają się małżeństwa z krótkim stażem, takie, przed którymi dopiero zaczynało się małżeńskie życie. W tylko mojej parafii są trzy takie rodziny, gdzie schemat jest taki sam. Małżeństwo wzięło kredyt na remont lub budowę domu, żona zaszła w ciążę, same zarobki męża nie wystarczały na wszystkie wydatki. Po urodzeniu dziecka żona zostawała w domu z dzieckiem, a mąż wyjeżdżał za granicę zarobić na rodzinę. Ale nie wytrzymał rozłąki, znalazł sobie inną kobietę i układa sobie tam nowe życie. A te biedne dziewczyny, młode, po dwadzieścia kilka lat, zostały same z dziećmi. To wielkie tragedie, zarówno dla tych żon, jak i dzieci.*

Młodzi, niedoświadczeni mężowie lub ojcowie ulegali pokusie zdrady, do której nie zawsze się przyznawali, i żyli w podwójnych związkach, mając rodziny w Polsce i za granicą. Niektórzy z rozmówców podkreślali, że zdarzały się sytuacje, kiedy wyrzuty sumienia z powodu takiego postępowania prowadziły do prób samobójczych, niejednokrotnie skutecznych. Nieumiejętność radzenia sobie w ekstremalnych warunkach, jakimi w opinii księży jest pobyt w osamotnieniu poza własnym krajem, często doprowadzał do depresji czy załamań psychicznych. Wiele osób nie potrafiło sobie poradzić z utrzymaniem rodziny w kraju, wypełnieniem obowiązków alimentacyjnych czy kredytowych, dlatego postanawiali rozpocząć nowe życie za granicą, całkowicie odcinając się od bliskich i przeszłości.

*Migracja jest to utrapienie dla wielu rodzin. Rodziny się rozpadają, to jest wielka tragedia. (...) miałem już kilka takich sytuacji, że człowiek pojechał tam i zginął, wyprawialiśmy już kilka pogrzebów takim osobom. W tamtym roku młody chłopak pojechał i w niewyjaśnionych okolicznościach stracił życie. Chłopak spadł z balkonu. Nie wiadomo, jak to się stało. Znałem dwóch, co za granicą popełnili samobójstwo. Tutaj zostawili żony i dzieci, a za granicą mieli inne kobiety. Potem nie wiedzieli, jak rozwiązać tę sytuację i wybrali samobójstwo.*

Zasygnalizowany przez duchownych problem nieradzenia sobie z wyzwaniami życia na emigracji lub pozostania samemu bez wsparcia najbliższych w kraju znajduje odzwierciedlenie w kartotekach specjalistycznych klinik zajmujących się zdrowiem psychicznym. Lekarze ostrzegają, że psychologiczne koszty emigracji są wysokie, szczególnie dotkliwie dotyczą młode kobiety, matki z małymi dziećmi pozostawione przez mężów i partnerów, którzy wyjechali, by zarobić na życie, własny kąt czy spłatę zadłużenia. Fachowcy wymieniają długą listę dolegliwości, jakie wywołują tęsknota i bezradność wobec przedłużającego się pobytu ukochanej osoby z dala od domowego ogniska: *myśli samobójcze, anoreksja, napad drgawek konwersyjnych, depresje, frustracje i psychozy*. Dotyczy to, choć może nie zawsze w tak drastycznej formie, tysiący polskich małżeństw, które dla ratowania domowego budżetu, decydują się na rozłąkę. Samotni mężczyźni gaszą swoje tęsknoty

w alkoholu, narkotykach czy zakazanych rozrywkach, przez co jeszcze bardziej oddalają się od rodziny pozostawionej w kraju<sup>106</sup>.

Doświadczenia z migrantami i ich losami sprawiły, że przekonanie respondentów o tym, iż rodzina zawsze powinna być razem, jeszcze bardziej się umocniło. Dlatego traktują migrację zagraniczną za zjawisko niekoniecznie złe ze swej natury, pod warunkiem że obejmie ona wszystkich członków rodziny, jest krótkotrwała lub ma charakter sezonowy.

Analizując zagadnienie ruchu migracyjnego, księża z dużą troską mówili o młodych dziewczynach porzuconych przez niepotrafiących dochować wierności mężów, pozostawionych z małymi dziećmi bez środków do życia. Pochylali się ponadto nad losem seniorów, którzy wierzyli, że na stare lata będą mogli liczyć na wsparcie swych dzieci i wnuków, jednak również ich problem migracji doświadczył bardzo dotkliwie. Często zniedołężniali, byli oddawani do domów opieki lub pozostawiani sami sobie. Zdaniem duszpasterzy najbardziej przeżywali brak kontaktu z wnukami, rzadkie odwiedziny i samotność, która na starość bardzo doskwiera.

*Dłuższe wyjazdy w obrębie Europy skutkują z kolei czymś innym. W małych miastach, a także na wsiach, w jednym domu mieszkają przeważnie trzy pokolenia. Jeśli młodzi decydują się na wyjazd, to zabierają ze sobą ewentualnie dzieci. Dziadkowie na starość zostają sami. To są prawdziwe tragedie tych ludzi. Oni mieli nadzieję, że będzie się miał kto nimi opiekować, gdy będą starzy i schorowani.*

Najbardziej medialnym zagadnieniem związanym z problematyką migracji jest zjawisko zwane eurosieroctwem. W opinii duchownych w ich parafiach również spotykają się z takimi przypadkami. W większości jednak są to zdarzenia jednostkowe, sporadyczne i niemające charakteru masowego. Bardzo rzadko dochodzi do sytuacji, gdy wyjeżdżają oboje rodzice i dziecko zostaje bez opieki matki lub ojca. W takich okolicznościach dziećmi zajmują się dziadkowie. Duchowni podchodzą do tego bardzo krytycznie, uważając, że rodzice zawsze powinni być z dziećmi, a przynajmniej jedno z nich powinno być w ich bezpośrednim otoczeniu. Ubolewają, że często sytuacja materialna nie jest na tyle zła, by uciekać się do opuszczenia kraju i pozostawienia potomstwa. Dostrzegają, jak wielkie zmiany zachodzą w psychice dzieci podczas nieobecności rodziców: zacierają się więzi rodzinne, brakuje zaufania, bywa że najmłodszy zapominają o swoich matkach i ojcach. Dla wielu kojarzą się oni tylko z prezentami, a duszpasterze przestrzegają, że zapewnienie wygodniejszego życia nie zastąpi rodzicielskiej miłości i troski. Sądzą również, że błędy przeszłości przyniosą negatywne konsekwencje w przyszłości. Przyznają, że jest to już

<sup>106</sup> S. Napieraj: *Skutki emigracji zarobkowej – zaburzenia psychiczne i uzależnienia*, <http://www.biomedical.pl/psychologia/sutki-emigracji-zarobkowej-zaburzenia-psychiczne-i-depresja-338.html>, dostęp w dniu 17.08.2010 r..

widoczne na poziomie gimnazjum i szkoły średniej. Zdaniem respondentów uczniowie doświadczeni eurosieroctwem opuszczają się w nauce, zmienia się ich sposób zachowania i ubierania, wpadają w złe towarzystwo – ma być to efekt braku rzeczywistego nadzoru ze strony rodziców. Kilku duchownych przypisało omawiany problem jako charakterystyczny dla rodzin patologicznych. Twierdzili, że brak wystarczającej troski o potomstwo, a czasem brak jakiegokolwiek zainteresowania dziećmi sprawia, że wchodzą one *na drogę dewiacji*. Winą za to obarczają rodziców, którzy wybrali „karierę” za granicą, ale także dziadków podejmujących się pełnić rolę wychowawców, a nie radzących sobie z dorastającą młodzieżą. Księża podejmują również wątek babć i dziadków, którzy w nadziei na pomoc swym dzieciom godzą się zająć wnukami, a następnie doświadczają wielu przykrości, kiedy rodzice wracają z migracyjnych wojaży i mają do nich pretensje o złe wychowanie czy rozpieszczenie potomstwa. Wszyscy badani podkreślają negatywne oddziaływanie nieobecności rodziców przy dzieciach, zaznaczając, że zjawisko to jest niezwykle dotkliwym i bolesnym doświadczeniem dla dzieci, które często nie rozumieją, dlaczego mama i tata wyjechali.

*Osobiście znam rodzinę, gdzie samotna matka trójki dzieci, zmuszona ciężką sytuacją materialną zostawiła dzieci pod opieką kogoś z dalszej rodziny, a sama wyjechała zarobkowo. (...) Widać, że dzieci boleśnie odczuwają rozłąkę z rodzicami i same próbują apelować do dorosłych o zmianę tej sytuacji.*

*Są rodziny, gdzie dziećmi zajmuje się tylko babcia i dziadek. Jak byłem tam po kolędzie i zapytałem małej dziewczynki „a gdzie jest mama”, to ona rozplakała się. To jest świadectwo tego, że rodzice są potrzebni tu na miejscu, zwłaszcza że ten wyjazd niejednokrotnie nie jest potrzebny, bo w tym domu wszystko jest. Tylko że ludzie mają motywację, żeby im jeszcze lepiej było niż jest – ekonomicznie do tego podchodzą. A potem z takimi dziećmi w szkole jest ciężko, nie ma właściwego oddziaływania, bo jak takie dziecko nie doznało miłości swojej matki, swojego ojca, tylko cały czas jest takie podrzucane, jak nie babci, to wujkowi czy jeszcze komuś, kto z tym dzieckiem nie ma prawdziwego związku. Stąd też nie ma się co dziwić, że za kilka lat takie dziecko nie będzie miało poczucia więzi rodzinnej.*

*Takie dzieci tracą kontakt z rodzicami, zanika więź, a rodzice kojarzą się tylko z prezentami, które podsyłają lub raz na jakiś czas osobiście przywożą. Im dziecko jest mniejsze, tym problem poważniejszy, bo ono z czasem zaczyna zapominać, jak wygląda mama czy tato.*

*(...) w tym momencie jakichś takich nagminnych przypadków się nie obserwuje. Są oczywiście jednostkowe sytuacje, ale nie jest to nagminne (...) z reguły są takie sytuacje, że jedno z rodziców zostaje, a drugie jedzie.*

Jak jednak podkreślono na samym początku tego wywodu, zjawisko pełnego eurosieroctwa (rozumianego jako nieobecność obojga rodziców) jest zjawiskiem marginalnym

w podkarpackich parafiach. Najczęściej z dziećmi zostaje przynajmniej jeden rodzic wspierany przez dziadków i babcie. Cechą charakterystyczną wśród badanych parafii obejmujących obszary wiejskie jest dominacja domów wielopokoleniowych, gdzie problemy związane z nieobecnością matki bądź ojca są częściowo niwelowane bezpośrednią obecnością najbliższych. Dlatego problem eurosieroctwa jest utożsamiany przede wszystkim z parafiami miejskimi. Rozmówcy przypominają również, że w zdecydowanej większości przypadków, kiedy oboje rodzice decydują się na wyjazd, zabierają ze sobą potomstwo od razu lub po bardzo krótkim czasie, koniecznym do zaaklimatyzowania się w nowym środowisku.

*Rodzice starają się jednak, aby rodzina była w komplecie i jeżeli wyjeżdżają, zabierają dzieci ze sobą. Jest to jednak również ciężka sytuacja, ponieważ dzieci zostają oderwane od znanego sobie środowiska, od rówieśników i reszty rodziny. Niejednokrotnie bardzo ciężko to przeżywają.*

Respondenci zdają się postrzegać omawiane zagadnienie także w optyce długofalowej, podkreślając, że ciągły pobyt poza miejscem zamieszkania utrudnia powrót, gdyż człowiek przestaje czuć się we własnym domu jak u siebie. Migracja spłyca wzajemne kontakty do minimum, w trakcie urlopu ciężko odbudować dawne relacje, migranci czują się nieswojo i obco, dlatego pobyt w rodzinnej parafii jest zazwyczaj krótkotrwały.

*(...) osoba będąca poza granicami kraju po wielu latach źle się czuje na łonie rodziny, wśród bliskich. Przyjeżdża na te 2 tygodnie i jedzie z powrotem, bo tutaj nie może sobie miejsca jako ojciec znaleźć w rodzinie; z drugiej też strony nie jest on już tak akceptowany przez rodzinę. Jest akceptowany może tylko przez tydzień, kiedy przywozi pieniądze.*

*(...) wielkim minusem migracji jest zerwanie więzi osobowych w rodzinie. Osoby powracające do kraju po dłuższej nieobecności nie potrafią już odnaleźć się w rodzinie, czują się niepotrzebne. Zetknięcie się na nowo, po dłuższym czasie powoduje zgrzyty w gronie najbliższych.*

Zebrane świadectwa księży ukazują, jakie spustoszenie w rodzinie może spowodować pochopna decyzja o migracji. Potwierdza to również coraz bogatsza literatura przedmiotu, ogniskująca się przede wszystkim wokół zagadnienia eurosieroctwa. Stanisław Kozak w książce *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin* wskazuje, że typowymi zachowaniami dzieci pozostawionych przez emigrujących rodziców mogą być zachwiana psychika, agresja, niska samoocena, trudności w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami, nieufność. Wśród uczniów doświadczonych opuszczeniem przez matkę lub ojca niepokojąco wzrasta liczba nieusprawiedliwionych godzin lekcyjnych, dzieci coraz częściej opuszczają zajęcia szkolne, nie przykładają się do nauki, bywają agresywne w stosunku do nauczycieli i rówieśników. Nie radzą sobie z tym, co je spotkało, kumulują w sobie negatywne emocje, które niekiedy w sposób gwałtowny uzewnętrzniają, starając się odreagować tęsknotę i samotność. Przyczyną takich zachowań może być nienależyta kuratela

ze strony tymczasowych opiekunów. Dzieci pozostawiane są przede wszystkim z dziadkami lub ciociami, niekoniecznie mającymi wystarczający zasób sił, chęci i zapaęcia, by podołać powierzonym obowiązkom i sprostać odpowiedzialności wychowania młodego pokolenia<sup>107</sup>.

TABELA 26. Konsekwencje eurosieroctwa

Dziecko może zamknąć się w sobie	Dziecko może otworzyć się na wszelkie negatywne zmiany
<ul style="list-style-type: none"> <li>– depresja,</li> <li>– odsunięcie się od otoczenia (znajomych, przyjaciół),</li> <li>– opuszczenie się w nauce,</li> <li>– próby samobójcze,</li> <li>– okaleczanie się.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– agresja,</li> <li>– zmiana otoczenia (znajomych, przyjaciół),</li> <li>– kradzieże,</li> <li>– kłamstwa,</li> <li>– wagary,</li> <li>– bójki,</li> <li>– sięganie po używki (alkohol, narkotyki, papierosy) i inne patologie.</li> </ul>

*Źródło: opracowanie własne na podstawie: S. Kozak, Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin, Warszawa 2010.*

Z powyższymi obserwacjami zgadza się częściowo Bartosz Walczak, autor publikacji *Społeczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych* wieńczącej projekt badawczy realizowany z inicjatywy Rzecznika Praw Dziecka. Badania w ramach tej inicjatywy prowadzone były w maju i czerwcu 2008 roku w całej Polsce, także na Podkarpaciu. Analizowano zmiany w karierze edukacyjnej przy pomocy następujących wskaźników: częstotliwość spóźnień, nieodrabianie prac domowych, opuszczanie zajęć bez usprawiedliwienia. Jak wynika z zaprezentowanych przez autorów danych, migracja rodziców (rodzica) nie pociąga za sobą zmian w karierze edukacyjnej ucznia z jednym wyjątkiem: w przypadku wyjazdu obydwojga opiekunów wśród starszych uczniów (14 – 18 lat) wzrasta skłonność do absencji na zajęciach lekcyjnych bez usprawiedliwienia. Ciekawa zależność pojawia się przy analizie deklaracji dotyczącej wdawania się w bójki. W najmłodszej grupie respondentów (9 – 10 lat) dzieci z rodzin, w których jeden rodzic okresowo przebywał za granicą, częściej uczestniczyły w bójkach, natomiast starsze dzieci migrantów – zdecydowanie rzadziej. Z kolei wskaźnik łamania dyscypliny szkolnej – ukaranie ucznia naganą – nie pozwolił na wnioskowanie różnicujące dzieci migrantów od pozostałych uczniów. Co ciekawe, w grupie dzieci z rodzin, z których wyjeżdżał jeden rodzic, częściej mamy do czynienia z zachowaniami dewiacyjnymi – wyrokiem sądowym zostało ukaranych 1,5% ogółu uczniów i 4,1% dzieci migrantów (do tych danych należy jednak podchodzić z rezerwą, bowiem mogą być wynikiem swoistego żartu dzieci i młodzieży wypełniających ankiety). Dla drugiej zmiennej, za pomocą której badacze mierzyli dewiacje kryminalne – udział w kradzieży – nie można mówić o różnicach pomiędzy dwoma wspomnianymi grupami. Zaprezentowane wyniki badań nie

<sup>107</sup> S. Kozak: *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa 2010, s. 119 – 121.



pozwalają na stwierdzenie, że wyjazdy rodziców wzmagają skłonności do „rozrywkowego” stylu życia, potęgują problemy z nauką czy zwiększają podatność na zachowania określone jako ryzykowne (kontakt z alkoholem czy narkotykami), w tym bowiem zakresie nie występują statystycznie wyraźne różnice pomiędzy „eurosierotami” a pozostałymi uczniami<sup>108</sup>.

Zachwianie fundamentów życia rodzinnego, jakie często niesie decyzja o wyjeździe migracyjnym, paradoksalnie jest bardzo często wynikiem głębokich uczuć motywujących do podjęcia wyzwania pracy zarobkowej poza miejscem zamieszkania w celu zapewnienia godnego życia najbliższemu. Jak zatem pogodzić troskę o rodzinę z nienarażeniem jej na groźbę rozpadu? Wydaje się, że jasne zarysowanie ram czasowych wyjazdu, możliwie częste odwiedziny lub sprowadzenie rodziny do siebie, a także koncentracja na priorytetach, jakie przyświecały decyzji o migracji, zniweluje negatywne skutki opuszczenia domowego ogniska. Z drugiej jednak strony należy sobie zadać pytanie, co jest lepsze dla rodziny i dzieci: rodzice popadający w apatię, bezrobotni i biernie spoglądający w przyszłość czy aktywnie podejmujący wyzwania codzienności, nawet jeżeli miałyby się one wiązać z czasową zmianą miejsca zamieszkania. Mimo wszystko trzeba zdać sobie sprawę, że w wielu domach, szczególnie na doświadczonym wysokim bezrobociu Podkarpaciu, możliwość zarobkowania za granicą lub w polskich aglomeracjach jest ratunkiem dla domowego budżetu, szansą edukacyjną dla młodego pokolenia, ale też czynnikiem, który może spoić nadwątlone biedą, nierzadko patologiczne więzy rodzinne.

Opierając się przede wszystkim na badaniach księży, ale także posiłkując się literaturą przedmiotu, można podjąć próbę kompleksowej oceny konsekwencji migracji dla życia rodzinnego (patrz tabela 3).

TABELA 27. Pozytywne i negatywne skutki migracji dla rodziny

Konsekwencje migracji wpływające na życie rodzinne	
Pozytywne	Negatywne
Poprawa sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego.	Brak rodziców w okresie dorastania potomstwa.
Podniesienie się stopy życiowej rodziny.	Brak należytej kurateli nad potomstwem pod nieobecność rodziców.
Zebrań kapitału pozwalającego na życiowy start potomstwa.	Poczucie tymczasowości w życiu rodzinnym w przypadku migracji wahadłowej.
Zgromadzenie środków pozwalających na kontynuowanie ścieżki edukacyjnej.	Brak zakorzenienia w konkretnym miejscu – migrant nie czuje się jak u siebie ani w rodzinnym domu, ani w miejscu tymczasowego pobytu.

<sup>108</sup> B. Walczak, *Społeczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie, Warszawa 2009.

Konsekwencje migracji wpływające na życie rodzinne	
Pozytywne	Negatywne
Wzrost samodzielności partnerów/rodziców.	Nadwątlenie więzi rodzicielskich.
Aktywizacja dzieci w prowadzeniu domu.	Zanik/osłabienie pożycia małżeńskiego, wzrost nieufności małżonków.
Szansa na uświadomienie sobie własnych uczuć do współmałżonka, wzmocnienie więzi partnerskich.	Zrzucenie ciężaru prowadzenia domu lub wychowania dzieci na jednego z małżonków lub dziadków.
Możliwość uwolnienia się od partnera zagrażającego domowemu ognisku.	Trudności związane z powrotem migranta do domu – poczucie wyobcowania, stres, agresja.
Dostrzeżenie nowych perspektyw dzięki pobytowi w obcym kraju.	Nieformalny, a w ostateczności formalny, rozpad rodziny.

Na koniec rozważań nad następstwami ruchu migracyjnego w odniesieniu do życia rodzinnego trzeba wspomnieć o jeszcze jednym zagrożeniu, jakie rodzi migracja, a właściwie decyzja o powrocie do miejsca stałego zamieszkania. Często długotrwała nieobecność mocno nadwątla struktury wspólnoty rodzinnej, reemigranci często nie mogą odnaleźć się na nowo we własnym domu. Muszą uzbroić się w cierpliwość i sukcesywnie odbudowywać więzi emocjonalne oraz zaufanie dzieci czy życiowych partnerów. Nie jest to proces łatwy i powoduje frustracje<sup>109</sup>. Wysoka cena, jaką trzeba zapłacić za utracony nieodwracalnie czas z potomstwem lub współmałżonkiem niekiedy przekracza możliwości i siły powracających, którzy nie potrafią przystosować się do nowej sytuacji, co sygnalizowali między innymi podkarpaccy duchowni w trakcie wywiadów.

#### 4.3.5 Konsekwencje migracji dla życia religijnego

Wątek, którego nie sposób nie poruszyć, analizując skutki migracji mieszkańców Podkarpacia w kontekście badań przeprowadzonych wśród księży, to konsekwencje wyjazdów wiernych dla życia wspólnot parafialnych. Sfera wiary z naturalnych powodów była bliska respondentom, którzy w pierwszej kolejności właśnie w niej doszukiwali się reperkusji masowych przemieszczeń własnych parafian. Uwagi i odczucia duchownych były jednoznacznie nieprzychylnie w stosunku do migracji, która ich zdaniem rodzi więcej zła niż dobra. Ze zjawiskiem tym respondenci utożsamiali przede wszystkim kryzys życia duchowego, którego konsekwencją jest osłabienie związków ze wspólnotą parafialną i odsunięcie relacji z Bogiem na dalszy plan.

*(...) gdzieś tam na obczyźnie trudniej jest im dotrzeć do kościoła, do parafii, to są z tym związane problemy. Poza tym pojawia się kwestia, że ludziom zaczyna brakować śmiałości*

<sup>109</sup> E. Kozdrowicz, *Psychopedagogiczne skutki rozłąki migracyjnej*, [w:] *Zeszyty metodyczne* 2008 nr 8, s. 31.

– na tle różnych wyznań i różnych ludzi jest mało śmiałości do okazywania tego, że dana osoba jest chrześcijaninem, że ona szuka, że chce tą swoją wiarę wyznawać. Pojawia się takie skrycie, które często potem skutkuje tym, że ktoś oziębia się religijnie i to czasami bardzo mocno. Potem dochodzi do odwrócenia się od tego wszystkiego, zaniechania tej wiary, nie poprzez to, że ktoś przekonał się do czegoś innego itp., tylko po prostu ze zwykłego wyiębienia, lenistwa duchowego to wszystko zaczyna się gdzieś osuwać.

(...) przyjazd w obce miejsce ze świadomością, że jest się emigrantem, odsuwa od Boga. Tam nie ma, jak u nas, kościoła w każdej wsi. Parafianie uskarżają się na msze w obcym języku. Są kościoły, gdzie odprawiane są msze po polsku, ale są one w dużych ośrodkach miejskich. W mniejszych miejscowościach już nie ma takich możliwości. To wpływa na wiarę. Pracodawcy inaczej postrzegają pracowników z Polski. Polacy pracują często od rana do wieczora, po kilkanaście godzin, w niedzielę też. Nie ma wówczas możliwości uczestniczenia we mszy.

Wyjazdy zagraniczne sprawiają, że parafianie nieznający języka obcego nie mogą w pełni uczestniczyć w życiu religijnym poza granicami kraju, niezrozumienie języka liturgii sprawia, że zaprzestają uczestniczyć w niedzielnych nabożeństwach. W opinii rozmówców szybko też przyjmują za własny zachodni model życia, nastawiony na pogoń za pieniądzem, przez co zatracają wartości, na których opierało się ich wychowanie. Prowadzi to do tego, że praca w niedzielę nie jest już przeszkodą, liczy się przede wszystkim to, by zarobić jak najwięcej, nie bacząc, jakim kosztem odbije się to na życiu duchowym. Podobnie sprawa ma się z przestrzeganiem tradycji chrześcijańskich. Zdaniem księży, o ile zachowywanie w Polsce postu piątkowego było kultywowane, o tyle na obczyźnie migranci nie odczuwają już takiej potrzeby identyfikowania się z własną wspólnotą religijną. Część respondentów uważa, że u parafian, którzy opuścili rodzinne miejscowości, doszło do „przewartościowania wartości” i nawet jeśli pracodawca zapewnia im wolne na czas świąt, nie odwiedzają oni rodzin, tylko wolą skorzystać z atrakcji turystycznych zagranicznych kurortów, gdzie mogą wydać zarobione euro czy funty.

Ludzie często skarżą się, że nie chodzą do kościoła za granicą, bo nie ma mszy po polsku, albo nie ma nawet kościoła. Wtedy człowiek odchodzi od Boga, od tradycji chrześcijańskiej. Ludzie, zwłaszcza młodzi, wolą w Boże Narodzenie jechać na Kanary lub na narty, niż przyjechać na Wigilię do rodziców do Polski.

Zdaniem kapłanów zjawisko migracji negatywnie odbija się na życiu duchowym ich parafian. Ponadto wyrażają zaniepokojenie o młodych ludzi wyjeżdżających na studia i żyjących razem na tzw. kocią łapę, co jest przez nich bardzo źle postrzegane. W zgodzie z tradycyjnym myśleniem przedstawicieli Kościoła wspólne mieszkanie przed ślubem czy w ramach związku nieformalnego nie jest usprawiedliwione mniejszymi kosztami, jakie dzięki temu ponoszą studenci czy młodzi polscy migranci mieszkający razem za granicą. Respondenci twierdzą, że gdyby nie opuścili rodzinnych domów, to do takich rzeczy nie

musiałoby dojść – rodzice czy nawet sami księża interweniowaliby w takich sytuacjach, na odległość jest to dużo trudniejsze.

*(...) wyjeżdżają nieraz młodzi ludzie bez ślubu, bez żadnego kontraktu cywilnego – jadą za granicę i zaczynają tam razem mieszkać. No a jak pytam dlaczego, przecież nie mają ślubu, to matka mi odpowiada, że przecież mają taniej – a potem na negatywne skutki nie trzeba długo czekać.*

Doświadczenia związane z bezpośrednią stycznością z zagraniczną kulturą odbijają się na życiu parafian po powrocie do domów rodzinnych. Zapominają wówczas o niedzielnych mszach – skoro nie praktykowali ich w czasie nieobecności, tak samo zachowują się teraz, co zasmuca wielu badanych. Sekularyzacja życia publicznego na Zachodzie jest przenoszona na polski grunt, ludzie przestają afiszować się ze swoją religijnością, odcinają się od wspólnot parafialnych.

Kilku badanych dostrzegło jednak w zjawisku migracji także pozytywne aspekty z punktu widzenia sfery wiary. Uważali oni bowiem, że jeżeli ktoś był dobrym chrześcijaninem w rodzimej parafii, to pomimo zagrożeń będzie nim także poza Polską. Świadczyć o tym mogą pełne polskie kościoły w Europie Zachodniej oraz tętniące wokół nich życie kulturalne, religijne i patriotyczne. W młodej emigracji widzą szansę na promocję wiary w zlaicyzowanej Europie, upatrują w nich nowych apostołów i świadków przywiązania do Wspólnoty Kościoła.

*Bardzo negatywny wpływ ma praca w niedziele. A to są skutki migracji, bo skoro on wyjechał i pracował, to dlaczego tutaj nie ma robić tak samo. A to też się wiąże z jednym problemem – człowiek jak wyjeżdża, to chce zarobić jak najwięcej pieniędzy. Dlatego też pracuje świętek – piątek, nawet i w niedziele. Tak więc jeżeli chodzi o sprawy wiary, to ten ruch migracyjny ma bardzo negatywny wpływ. Ludzie tam pojadą, nadal twierdzą, że wierzą w Boga – w myśli dzisiejszego liberalizmu – jest Bóg, bo gdzie by się podział, ale ty żyj tak jakby Boga nie było. To niestety jest dzisiejsza maksyma wielu ludzi, zwłaszcza tych, którzy wyjechali i zachłystnęli się Zachodem.*

*(...) są też pozytywy – jeżeli ktoś ma zdrową wiarę, silny kręgosłup moralny, to też daje świadectwo swojej wierze. Mam na przykład znajomą rodzinę, która wyjechała z dziećmi do Anglii. Pięknie weszli w społeczność parafialną i tam w Londynie żyją. Jest tam polski kościół, ksiądz polski i nawet sami Anglicy się dziwią, że ludzie w niedziele idą do kościoła – to też jest promocja, a emigracja może być apostołstwem wiary, przywiązania do Kościoła. Ale do tego potrzeba ludzi z charakterem i mocnym kręgosłupem wiary. Do tego ta wiara nie może być taka tradycyjna, ale musi być moją własnością i wartością, musi wypływać z wnętrza, żeby się nie rozplynął w tym dzisiejszym świecie.*

Polski Kościół w obliczu narastającego ruchu migracyjnego podjął wyzwanie sprostania jego konsekwencjom oraz zagrożeniom, jakie niesie za sobą opuszczenie tradycyjnych wspólnot lokalnych. O wysiłkach tych mówił papież Benedykt XVI w trakcie swej pielgrzymki do Polski w 2006 roku: (...) *Dzisiaj Kościół polski stoi przed wielkim wyzwaniem, jakim jest duszpasterska troska o wiernych, którzy Polskę opuścili. Plaga bezrobocia zmusza wiele osób do wyjazdu za granicę. Jest to zjawisko o ogromnej skali. Gdy rodziny są przez to rozdzielone, gdy rwą się więzi społeczne, Kościół nie może być obojętny. Trzeba, aby wyjeżdżającym towarzyszyli kapłani, którzy w łączności z lokalnymi Kościołami podejmą pracę duszpasterską wśród emigracji*<sup>110</sup>. Fakt poruszenia kwestii polskiej migracji przez głowę Kościoła Powszechnego może świadczyć o dużym znaczeniu omawianego zjawiska nie tylko dla życia społecznego czy gospodarczego kraju, ale także dla sfery życia religijnego. Kościół w Polsce, by zniwelować opisane powyżej negatywne skutki migracji zagranicznych, apeluje do wiernych w Polsce i za granicą: *Tak wiele nadziei i lęków rodzi się w sercach tych, którzy opuszczają Ojczyznę, ale nie mniejsze obawy i chwile niepewności przeżywają ci, którzy pozostają w kraju. Dla wielu rodzin czas rozłąki staje się poważną próbą miłości małżeńskiej i rodzicielskiej*<sup>111</sup>.

Nad problemem migracji pochylili się także polscy biskupi, którzy wystosowali specjalny list pasterski o emigracji. Zachęcali w nim do zachowania poza rodzinną wspólnotą parafialną postawy prawdziwego chrześcijanina i Polaka świadomego swej godności oraz obowiązków w środowiskach obcych kulturowo czy religijnie. Wzywali do poszukiwania na emigracji polskich kościołów i duszpasterstw polonijnych, a także aktywnego uczestnictwa w nabożeństwach. Równocześnie przypominali o obowiązku podtrzymywania więzi z polską kulturą a także nawoływali do słusznej dumy z bycia członkiem polskiego narodu. Na zakończenie apelowali do polskiej społeczności poza granicami kraju:

*Niech nie będzie wśród Was takich zjawisk, jak zazdrość, szkodenie sobie zamiast wzajemnej pomocy, brak solidarności, wchodzenie do nieuczciwych związków mających na celu wyzysk innych, obojętność na ciężki los innych, laicyzacja wyrażająca się w braku poszanowania dnia świętego i inne negatywne zjawiska. Otwierajmy się wzajemnie na siebie i budujmy dobre relacje koleżeńskie i wspólnotowe. Przede wszystkim jednak podtrzymujmy więzy rodzinne, pamiętając w modlitwie oraz w konkretnych relacjach i kontaktach o pozostawionej w kraju rodzinie, rodzicach, współmałżonku i dzieciach oraz przyjaciółtach i znajomych. Bo tylko w ten sposób potrafimy przezwyciężyć osamotnienie i uniknąć zagubienia się w zróżnicowanym, wielokulturowym, (...) współczesnym świecie.*

<sup>110</sup> Fragment wystąpienia Benedykta XVI w trakcie spotkania z duchowieństwem w warszawskiej katedrze; [http://www.b16.pl/przemowienia/1202,papiez\\_kler.html](http://www.b16.pl/przemowienia/1202,papiez_kler.html); dostęp w dniu 18.08.2010.

<sup>111</sup> Fragment Słowa Delegata Konferencji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Emigracji skierowanego do Polonii świata z okazji Dnia Emigranta Polskiego w Uroczystość Królowej Polski – 3 maja 2008 r.; [http://www.episkopat.pl/?a=dokumentyKEP&doc=2008421\\_0](http://www.episkopat.pl/?a=dokumentyKEP&doc=2008421_0), dostęp w dniu 18.08.2010.

*Tak postępując, unikniemy bardzo groźnego zjawiska, jakim jest wykorzenienie. Dotyka ono ludzi, którzy nie czują więzi ze swoim narodem czy krajem, którzy z głębokim żalem i duchowym bólem patrzą na drzwi każdego domu, podczas gdy sami nie znają uczucia, co znaczy być i czuć się u siebie. Dlatego tak ważne jest, by nie utracić, także na emigracji, ducha zdrowego patriotyzmu<sup>112</sup>.*

#### 4.3.6 Podsumowanie

Zjawisko migracji ostatnich lat sprawiło, że lokalne społeczności, organizmy gospodarcze, struktury religijne czy wspólnoty rodzinne doświadczały wielu konsekwencji związanych z wykorzystywaniem swobody podróżowania i osiedlania się. Próba analizy tego wielowymiarowego zjawiska ukazała, jakie następstwa niosą decyzje migracyjne. Badania jakościowe zrealizowane w ramach Projektu TMWP pozwoliły na głębsze poznanie skutków odpływu mieszkańców regionu, uzmysłowiły pozytywne i negatywne aspekty omawianego zjawiska. Pozwoliły lepiej zrozumieć nie tylko wpływ migracji na system gospodarczy województwa podkarpackiego, ale także określić perspektywy jego rozwoju w przyszłości. Poruszenie przez respondentów i ekspertów kwestii utraty dynamicznego i aktywnego młodego pokolenia uświadomiło, że pogoń za wyższym wykształceniem powiązana z emigracją edukacyjną niekoniecznie jest inwestycją, która musi się zwrócić, gdyż większość młodych ludzi wiąże w przyszłości swoje losy z ośrodkiem akademickim, gdzie zakończyli studia, a nie zasili swym potencjałem społeczności województwa podkarpackiego. Duchowni natomiast zwrócili uwagę przede wszystkim na konsekwencje migracji dla spójności rodziny. Zbawienne skutki migracji pozwalające wielu rodzinom wydobyć się z ubóstwa i podnoszące stopę życiową poszczególnych gospodarstw mieszają się z dramataми rozbitych rodzin.

Jakie konsekwencje będzie miał boom migracyjny dla kondycji województwa podkarpackiego? Z pewnością dzięki napływowi środków z zagranicy i z polskich metropolii zmienia się wizerunek wielu miejscowości w regionie, powstają nowe domy, a stare są gruntownie remontowane, poprawia się estetyka otoczenia i wzrasta poziom życia. Zwiększenie dochodów przekłada się również na wzrost konsumpcji, a także częściowo stymuluje przedsiębiorczość, uwidaczniającą się w powstawaniu wielu nowych firm. Takie efekty wyjazdów z regionu, wobec kiepskiej sytuacji na wojewódzkim rynku zatrudnienia<sup>113</sup>, są

<sup>112</sup> Cyt. za: *List Konferencji Episkopatu Polski o Emigracji z 29 XII 2006 roku*; [http://www.episkopat.pl/?a=dokumentyKEP&doc=20061229\\_2](http://www.episkopat.pl/?a=dokumentyKEP&doc=20061229_2), dostęp w dniu 18.08.2010.

<sup>113</sup> Na koniec lipca 2010 roku stopa bezrobocia w województwie podkarpackim wynosiła 14,5% i po województwach warmińsko-mazurskim (18,1%), zachodnio-pomorskim (15,2%), kujawsko-pomorskim (14,8%), lubuskim (14,6%) była najwyższa w Polsce; GUS, *Miesięczna informacja o bezrobociu w Polsce w lipcu 2010 roku*, [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/PUBL\\_pw\\_miesie\\_inf\\_o\\_bezrob\\_w\\_polsce\\_07m\\_2010.pdf](http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/PUBL_pw_miesie_inf_o_bezrob_w_polsce_07m_2010.pdf), dostęp 25.08.2010.

nie tylko czynnikiem niwelującym niedogodności związane z ograniczonym popytem na pracę, ale także mobilizują do podjęcia aktywności zawodowej biernych dotychczas mieszkańców pozostających bez pracy. Mobilność zawodowa i edukacyjna to spora szansa na rozwój regionu, jednak warunkiem koniecznym i niezbędnym do jej urzeczywistnienia jest powrót większości spośród tych, którzy zdecydowali się na wyjazd za granicę i do innych miast w Polsce. Tylko wtedy, dzięki nagromadzeniu kapitału finansowego, zawodowego, intelektualnego, kulturalnego i społecznego, Podkarpacie będzie mogło intensywnie się rozwijać i w pełni wykorzystać potencjał mieszkańców. W innym wypadku region będzie dostarczycielem taniej, często bardzo dobrze wykwalifikowanej siły roboczej, a także eksporterem perspektywicznej, zdolnej młodzieży, która mając do wyboru powrót po zakończeniu studiów do rodzinnej miejscowości lub osiedlenie się w ośrodku dającym możliwość realizacji w wyuczonym zawodzie, w większości zdecyduje się na to drugie rozwiązanie. Wydaje się, że jedynym środkiem, który może temu zapobiec, jest intensywny rozwój, który doprowadzi do spadku bezrobocia, otworzy rynek pracy na osoby z wyższym wykształceniem, a równocześnie pozwoli na podniesienie pensji na tyle, by zatrzymać na miejscu dobrych specjalistów i fachowców. Z drugiej strony należy dążyć do wykreowania marki dobrej podkarpackiej uczelni. Wśród absolwentów szkół ponadgimnazjalnych powoli zmienia się nastawienie do Uniwersytetu Rzeszowskiego i Politechniki Rzeszowskiej, które jeszcze kilka lat temu traktowane były jako uczelnie dalszego wyboru albo na które wybór padał nie ze względów merytorycznych, a uwarunkowany był np. sytuacją materialną rodziny, której nie było stać na opłacenie pobytu dziecka w bardziej renomowanym ośrodku akademickim. Obecnie, szczególnie Politechnika, zaliczana jest do grona najlepszych uczelni technicznych w kraju. Sprzyja temu nastawienie na współpracę z biznesem i promowanie kierunków gwarantujących odnalezienie się na regionalnym rynku pracy. Być może dobrym rozwiązaniem byłoby zwiększenie liczby publicznych, a więc bezpłatnych uczelni uprawnionych do nadawania tytułów magistra. Obecnie na Podkarpaciu funkcjonuje kilka Państwowych Wyższych Szkół Zawodowych, które kształcą przyszłych licencjatów i inżynierów. Gdyby umożliwić im kontynuowanie na miejscu nauki na studiach drugiego i trzeciego stopnia, można by zniwelować jeszcze bardziej odływ cennego młodego pokolenia.

#### 4.4 UWARUNKOWANIA MIGRACJI W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM

Jarosław Działek, Arkadiusz Kocaj, Robert Guzik, Krzysztof Gwosdz

##### 4.4.1 Wprowadzenie

Migracje wynikają z cyklu życia jednostki, będąc odzwierciedleniem oraz wyrazem adaptacji do zmieniających się warunków otoczenia, np. sytuacji gospodarczej czy politycznej. Decyzje o migracji mogą być wywołane przez występujący w otoczeniu stan nierównowagi społeczno-ekonomicznej czy politycznej. Dlatego wiele dyscyplin nauki (demografia, ekonomia, geografia, socjologia, nauki polityczne) podejmuje wyzwanie stworzenia teorii wyjaśniających przyczyny uruchomienia ruchów wędrownych oraz ich przebiegów<sup>114</sup>. Jedną z najważniejszych koncepcji uogólniających przyczyny migracji jest tzw. hipoteza czynników wypychających i przyciągających, sformułowana w 1966 roku przez E. Lee. Według niej skłonność do migracji zależy od wielu czynników cechujących miejsce obecnego zamieszkania (czynniki wypychające) oraz miejsce potencjalnej migracji (czynniki przyciągające). Pozytywny bilans czynników przyciągających w stosunku do czynników wypychających może doprowadzić do podjęcia decyzji o zmianie miejsca zamieszkania.

Celem niniejszej pracy jest zbadanie roli obiektywnych uwarunkowań (tzn. związanych z cechami miejsca), które mogą wpływać na poziom migracji w powiatach i gminach województwa podkarpackiego. Opierając się na dotychczasowym dorobku teoretycznym w zakresie uwarunkowań migracji zdecydowano się na uwzględnienie następujących czynników: poziom rozwoju gospodarczego, sytuacji na rynku pracy oraz poziom rozwoju cywilizacyjnego (obejmujący takie kategorie<sup>115</sup>, jak sytuacja materialna mieszkańców, warunki mieszkaniowe, dostępność do usług, kapitał ludzki i społeczny oraz stan środowiska naturalnego<sup>116</sup>).

Dodatkowo mając na uwadze fakt, że obiektywne uwarunkowania postrzegane są przez pryzmat systemów wartości i życiowych aspiracji poszczególnych osób, pod uwagę wzięto

<sup>114</sup> A. Jagielski, *Geografia ludności*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977; M. Okólski, *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005; D.S. Massey, *Why does immigration occur? A theoretical synthesis*, [w:] Ch. Hirschman, P. Kasinitz, J. de Wind (red.), *Handbook of international migration. The American experience*, Russell Sage, New York 1999.

<sup>115</sup> Ze względu na zróżnicowanie tych kategorii, opisujących różne aspekty poziomu rozwoju cywilizacyjnego, zostały one przeanalizowane oddzielnie.

<sup>116</sup> Zrezygnowano z charakterystyki tego czynnika z trzech powodów. Po pierwsze, brak szerszej informacji o stanie środowiska na poziomie lokalnym nie pozwala na jego pełną interpretację. Po drugie, wyniki ankiety migracyjnej z Narodowego Spisu Powszechnego 2002 wskazują, że ta motywacja bardzo rzadko stanowi główny powód przemieszczenia. W województwie podkarpackim, które charakteryzuje się ponadprzeciętnym walorami przyrodniczymi na niemal całym swoim obszarze, konflikty człowiek-środowisko wstępują punktowo i mają jedynie charakter lokalny.



również subiektywne oceny poszczególnych powiatów, które oparto na wynikach badania ankietowego przeprowadzonego w ramach Projektu TMWP wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych w województwie.

Podstawą analizy była autorska baza danych zawierająca ponad 100 wskaźników. Powstała ona na podstawie powszechnie dostępnych różnorodnych źródeł informacji, jak i danych zakupionych od instytucji publicznych oraz wyspecjalizowanych firm<sup>117</sup>. Dane zgromadzono na dwóch poziomach: gminnym i powiatowym, najczęściej przedstawiały stan na 2009 rok. Synteza i indeksowanie wskaźników w zdecydowanej większości dokonane były na poziomie powiatowym ze względu na lepszą dostępność wielu miar na tym szczeblu, przy czym w warstwie interpretacyjnej – o ile to umożliwiały dostępne informacje – odwoływano się także do poziomu gminnego.

Pozyskane wskaźniki poddano następnie agregacji, co pozwoliło na ich redukcję poprzez procedury porządkujące do 9 komponentów syntetycznych, reprezentujących sfery obiektywnych (7) i subiektywnych (2) uwarunkowań migracji. Wszystkie rozstrzygnięcia osiągnięto po analizie każdego z potencjalnych wskaźników cząstkowych, oceniając jego rozkład wartości w badanym zbiorze powiatów i gmin, korelacje z innymi wskaźnikami oraz jego związek diagnostyczny ze sferą, którą ma on reprezentować. Przypisano im wagi oraz zbudowano z nich wskaźniki syntetyczne, wykorzystując przy tym wskaźnik Perkala obliczany jako suma ważonych wartości standaryzowanych poszczególnych wskaźników cząstkowych. Dla lepszej czytelności wyników dokonano następnie przeliczenia wskaźnika syntetycznego poprzez jego odniesienie do skali rozpiętości w zbiorze, przyjmując, że najlepsza obserwowana wartość to 100, a najgorsza to 0.

#### 4.4.2 Charakterystyka współczesnych ruchów migracyjnych

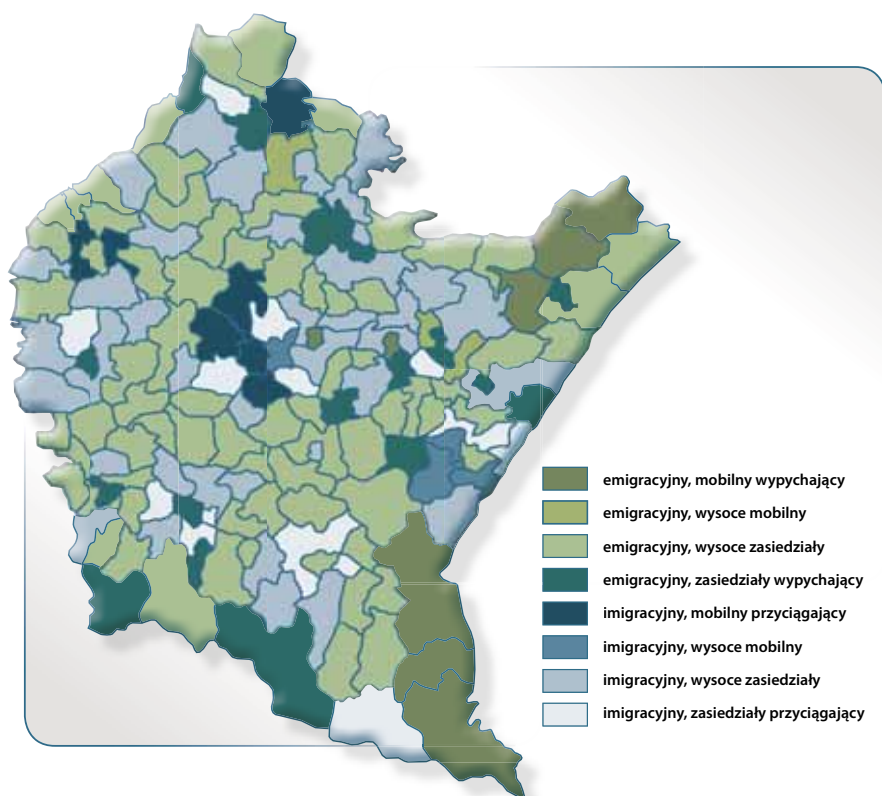
Powiaty województwa podkarpackiego w większości reprezentują typy emigracyjne, czyli takie obszary, w których odpływ ludności przeważa nad napływem. Szczególnie wysokie ujemne saldo migracji (poniżej – 4‰) występuje w trzech powiatach: bieszczadzkim, stalowowolskim i lubaczowskim. Średnie saldo migracji dla całego województwa wynosi – 1,5‰, co świadczy o odpływie ludności do innych regionów kraju lub za granicę. Jedynie w pięciu powiatach saldo migracji jest dodatnie. Jednocześnie ludność województwa podkarpackiego można określić jako w dużym stopniu zasiedlającą i mało ruchliwą – tylko w trzech przypadkach mobilność ludności jest wyższa niż średnia krajowa – w Rzeszowie

<sup>117</sup> Lista wskaźników, źródeł ich pozyskania i szczegółowa metodologia badania zob. *Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego. Raport z badania lokalnych uwarunkowań cywilizacyjnych i gospodarczych oraz rynku pracy*, Kraków 2010, <http://www.cds.krakow.pl/zalaczniki/158/uwarunkowania%20-%20wersja%20ostateczna%20kolor.pdf>.

i powiecie rzeszowskim oraz w powiecie bieszczadzkim. Tylko dwa powiaty (Rzeszów i powiat rzeszowski) można też dodatkowo określić mianem przyciągających, to jest takich, gdzie napływ ludności jest wyższy niż średnio w kraju. Pięć powiatów cechuje natomiast ponadprzeciętny odpływ ludności – można stwierdzić, że są to obszary wypychające.

Podobnie jak w przypadku powiatów, na poziomie gmin (rycina 6) dominują obszary o trendzie odpływowym – ujemne saldo migracji odnotowano w analizowanym okresie w 100 spośród 159 gmin województwa. Typy o charakterze imigracyjnym (gdzie następuje napływ mieszkańców) najczęściej reprezentowane są wśród gmin wiejskich (42% tych gmin), natomiast w gminach miejskich występują one rzadko (w 2 na 16 gmin miejskich, tj. w Rzeszowie i Dynowie). Gminy charakteryzujące się dodatnim saldem migracyjnym koncentrują się wokół dużych i średnich miast województwa podkarpackiego. W tym gronie najczęściej reprezentowany jest typ imigracyjny, wysoce zasiedziały, czyli o dodatnim saldzie migracji (z reguły dość niskim) i o małej ruchliwości mieszkańców.

RYCINA 6. Typy migracyjne gmin województwa podkarpackiego



#### 4.4.3 Przegląd obiektywnych czynników migracji

W niniejszej części omówiono przestrzenne zróżnicowanie czynników migracyjnych o charakterze obiektywnym. Syntetycznym obrazem tego zróżnicowania jest przedstawiona w tabeli 28 klasyfikacja powiatów województwa podkarpackiego. W czołówce większości indeksów znajduje się zwykle Rzeszów oraz pozostałe miasta na prawach powiatu, choć nie zawsze jest to regułą. Również na końcu poszczególnych klasyfikacji często pojawiają się te same powiaty, co sugeruje istnienie współzależności pomiędzy różnymi aspektami poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

**TABELA 28. Obiektywne wskaźniki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i warunków życia w powiatach województwa podkarpackiego**

Powiat	Rozwój gospodarczy	Rynek pracy	Sytuacja materialna	Warunki mieszkaniowe	Dostępność do usług	Kapitał ludzki i społeczny	Środowisko naturalne
Rzeszów	100,0	100,0	100,0	94,1	100,0	100,0	33,4
Krosno	70,7	74,8	65,4	100,0	86,1	80,4	52,8
Przemyśl	54,7	35,8	43,2	47,1	81,8	65,7	0,0
Tarnobrzeg	48,7	55,2	45,2	67,3	52,8	52,5	15,0
stalowowlski	42,1	76,9	54,2	53,4	17,2	25,8	43,8
mielecki	36,0	65,7	41,3	41,8	10,2	24,1	35,2
dębicki	30,4	65,7	35,2	39,3	8,6	24,1	32,9
łańcucki	26,7	36,6	21,3	63,7	24,6	47,4	46,6
jasielski	24,8	37,6	22,9	22,1	12,7	19,3	48,9
sanocki	24,7	57,0	32,3	40,9	15,2	16,7	79,6
rzeszowski	24,2	59,3	23,6	74,9	0,0	23,1	43,5
leski	23,8	19,9	22,0	33,4	44,1	20,9	96,7
jarosławski	22,0	37,2	27,1	39,9	13,2	15,2	22,2
ropczycko- sędziszowski	21,4	43,0	24,7	0,0	15,0	23,9	39,5
bieszczadzki	17,1	25,8	15,2	9,9	21,9	7,9	100,0
leżajski	15,6	49,5	30,2	38,8	30,3	25,4	47,8
koźnierński	14,0	54,6	16,3	41,2	8,7	19,2	76,6
przeworski	13,5	38,0	24,3	39,2	21,9	13,9	29,0
tarnobrzesci	13,4	51,7	35,2	38,2	9,3	17,6	19,5
kolbuszowski	10,9	40,4	11,8	18,2	9,8	13,8	51,4
niżański	8,9	21,1	0,0	39,7	13,0	1,3	33,5

Powiat	Rozwój gospodarczy	Rynek pracy	Sytuacja materialna	Warunki mieszkaniowe	Dostępność do usług	Kapitał ludzki i społeczny	Środowisko naturalne
przemyski	6,2	30,1	7,7	21,0	6,2	0,0	23,6
brzozowski	5,6	0,0	0,0	2,9	14,7	8,0	31,7
strzyżowski	2,3	5,0	0,5	35,3	11,0	13,1	32,2
lubaczowski	0,0	23,4	8,0	37,5	20,2	15,1	76,2

*Uwaga: uszeregowane wg wartości dla poziomu rozwoju gospodarczego.*

### Poziom rozwoju gospodarczego i rynku pracy

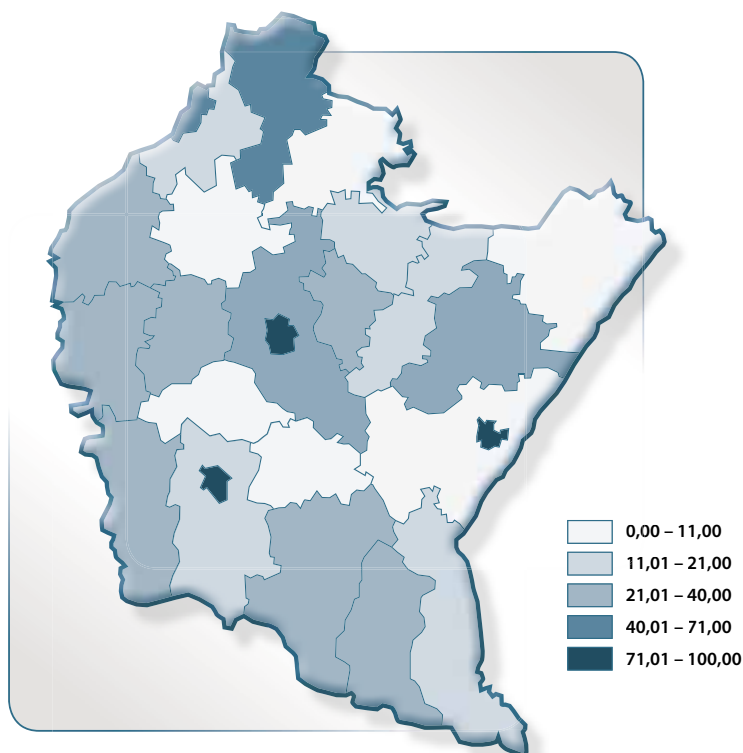
Sytuacja gospodarcza w miejscu zamieszkania jest jedną z podstawowych determinant migracji. Województwo podkarpackie, choć w całości zaliczane do peryferyjnych regionów Polski Wschodniej o słabym poziomie rozwoju gospodarczego<sup>118</sup>, jest silnie zróżnicowane wewnątrznie.

Rzeszów, Krosno, Przemyśl i Tarnobrzeg charakteryzują się najwyższym poziomem rozwoju gospodarki w województwie. Przewaga stolicy regionu nad pozostałymi miastami jest tutaj bardzo wyraźna, szczególnie w odniesieniu do Przemyśla i Tarnobrzega, gdzie występuje m.in. wyższy poziom bezrobocia. Wśród pozostałych powiatów wyróżniają się północno-zachodnie uprzemysłowione części województwa, a więc powiaty stalowowolski, mielecki i dębicki. Dalej mamy grupę powiatów o mocnych ponadlokalnych ośrodkach miejskich stanowiących centrum dla otaczających je obszarów. Do tej kategorii zaliczyć należy powiaty jasielski, jarosławski, sanocki i łańcucki. Obszar ciągnący się od Dębicy przez Rzeszów do Łańcuta można określić jako jedną z osi rozwoju gospodarczego regionu, która opiera się na dobrej dostępności komunikacyjnej, obecności ośrodka regionalnego pełniącego rolę ośrodka wzrostu dla otaczających go terenów oraz najwyższej w województwie gęstości zaludnienia i dużej dywersyfikacji gospodarki. Na drugim biegunie znajdują się powiaty mające charakter peryferii zewnętrznych – ze ścianą wschodniej województwa (lubaczowski, przemyski, bieszczadzki), a także peryferii wewnętrznych słabo rozwiniętego obszaru Pogórzy (powiat brzozowski i strzyżowski) (**rycina 7**).

Wskaźnik syntetyczny rozwoju gospodarczego najsilniej koreluje z mobilnością mieszkańców, ponieważ w obszarach dobrze rozwiniętych gospodarczo lub rozwój ten przeżywiających występuje znacząca rotacja ludności. Część osób napływa sprowadzona impulsem możliwości znalezienia nowej pracy, a inni opuszczają takie regiony w poszukiwaniu wyższego standardu otoczenia czy spokoju, na który mogą sobie pozwolić dzięki wyższemu statusowi materialnemu osiągniętemu przez prężnie rozwijającą się gospodarkę.

<sup>118</sup> *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2009.

RYCINA 7. Poziom rozwoju gospodarczego powiatów województwa podkarpackiego (wartości wystandaryzowane)



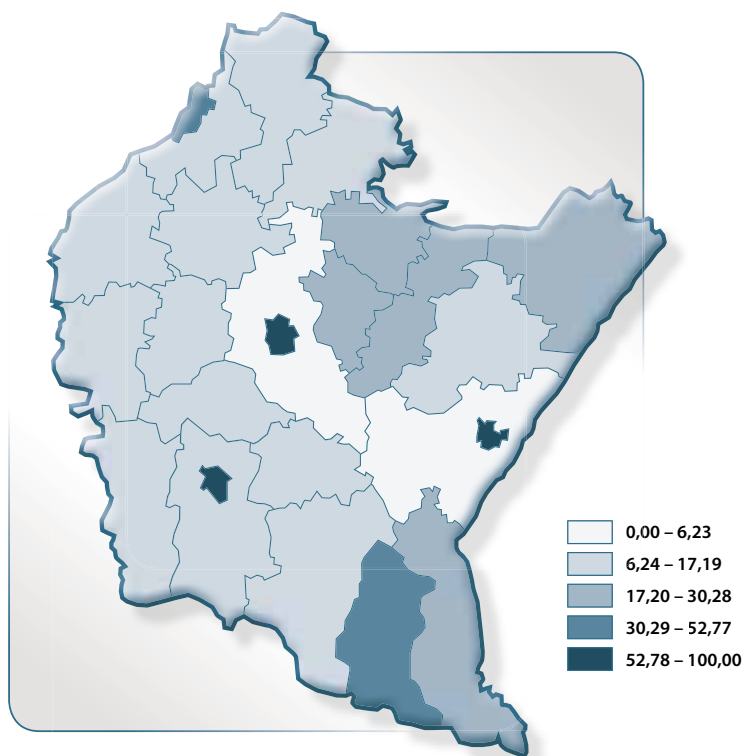
### Dostępność do usług

Ważnym potencjalnym czynnikiem motywacji migracyjnych jest wyposażenie danego obszaru w różnego rodzaju usługi (zarówno podstawowe, jak i wyższego rzędu). Brak takich usług lub utrudniony dostęp do nich może być czynnikiem wypychającym z tych terenów. Warto zacytować w tym miejscu wypowiedź ankietowanej mieszkanki jednej z gmin Pogórza, pochodząca z badań A. Sobala-Gwosdz<sup>119</sup>: *gdybym tylko mogła, wypro-wadziłabym się gdzie indziej. Są tu problemy z dostępem do szkół dla dzieci, z dojazdem do pracy, szczególnie zimą. (...) mało ośrodków kulturalnych, brak podstawowych sklepów pozwalających normalnie żyć.*

<sup>119</sup> A. Sobala-Gwosdz, *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

W zakresie wyposażenia w usługi zdecydowanie na pierwsze miejsca wysuwają się trzy powiaty grodzkie: Rzeszów, Krosno i Przemyśl (rycina 8). Tarnobrzeg, czwarte z miast na prawach powiatu, charakteryzuje się zdecydowanie najniższym poziomem tego wskaźnika, zbliżając się do niektórych lepiej rozwiniętych pod tym względem powiatów ziemskich. Spośród powiatów ziemskich względnie wysoko znalazły się leski i bieszczadzki, co wynika w dużej mierze z tego, że występuje tam nadwyżka oferty usługowej, skierowanej na zaspokojenie potrzeb turystów odwiedzających te tereny. Z usług tych mogą częściowo korzystać też sami mieszkańcy. Z pozostałych wysoko plasujących się powiatów należy wskazać powiaty leżajski, łańcucki i przeworski.

RYCINA 8. Dostępność do usług w powiatach województwa podkarpackiego (wartości wystandardyzowane)



Względnie niska pozycja niektórych powiatów ziemskich świadczy o tym, że mamy jednoznacznie do czynienia ze słabą ofertą usług dostępnych w stolicach tych powiatów. Można w tym względzie wskazać na dwa rodzaje obszarów. Są to z jednej strony powiaty o ogólnie niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego (strzyżowski, kolbuszowski),

dla których generalnie odnotowano niskie wartości pozostałych wskaźników. Tym samym niska dostępność do usług jest tutaj pochodną słabszego poziomu rozwoju gospodarki, gorszej sytuacji materialnej mieszkańców oraz prawdopodobnie ich niższych aspiracji życiowych. Z drugiej strony, wśród wspomnianych obszarów, znalazły się dwa powiaty (dębicki i mielecki), które w większości pozostałych wskaźników plasowały się w pierwszej dziesiątce pod względem poziomu rozwoju. W ich przypadku dobremu poziomowi rozwoju gospodarczego, rynku pracy oraz warunków mieszkaniowych towarzyszy względny niedorozwój funkcji usługowych dla mieszkańców, co jest dość często spotykane w miastach zbyt silnie uzależnionych od przemysłu.

Analiza korelacji pomiędzy dostępnością do usług a współczynnikami migracji przynosi na pozór dość sprzeczne rezultaty. Widoczna jest (choć słaba) współzależność pomiędzy analizowaną w tym podrozdziale cechą a odpływem mieszkańców. Im lepsze zatem wyposażenie obszaru w usługi, tym, paradoksalnie, mieszkańcy częściej go opuszczają. Wynika to jednak z opisanych wcześniej procesów suburbanizacyjnych miast, gdzie ludność opuszcza je na rzecz sąsiednich gmin wiejskich, ale dzięki dobrej dostępności komunikacyjnej może nadal korzystać z usług wyższego rzędu dostępnych w pobliskim ośrodku miejskim.

### **Kapitał ludzki i społeczny**

Jednym ze wskaźników poziomu rozwoju cywilizacyjnego jest siła kapitału ludzkiego i społecznego. Wysoka wartość wskaźnika wyznacza obszary charakteryzujące się wyższym poziomem wykształcenia ludności oraz wyższym poziomem aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców. W przypadku uwarunkowań migracji ważniejsze jest raczej to, że składowa opisująca kapitał ludzki i społeczny może być ważną charakterystyką samych mieszkańców i ich mobilności. Zasoby kapitału społecznego, rozumianego najczęściej jako sieć kontaktów społecznych, wiążą się często z posiadaniem większej ilości dokładniejszych informacji o możliwościach i kierunkach migracji. Dodatkowo stanowić mogą one sieci wsparcia dla osób podejmujących migracje. Najpełniej rola kapitału społecznego uwzględniona została w teoretycznej koncepcji sieci migracyjnych. Jeżeli nie zostaną zerwane więzi między migrantami a społecznością, którą opuścili, to dzięki tym powiązaniom tworzą się tzw. łańcuchy migracyjne, czyli wzmożony ruch wędrowny między społecznością pierwotną a docelową.

Zgodnie z przypuszczeniami najwyższymi wartościami kapitału ludzkiego i społecznego charakteryzują się powiaty grodzkie. Spośród powiatów ziemskich najwyższe wartości tego wskaźnika odnotowano w powiecie łańcuckim. Warto zwrócić uwagę, że poziom kapitału ludzkiego i społecznego w tym powiecie jest zbliżony do wartości obserwowanych w powiatach grodzkich, natomiast różnica w stosunku do kolejnych powiatów ziemskich jest znacząca. W środku stawki różnice pomiędzy powiatami są mniejsze. Wyraźnie odstają jedynie cztery powiaty o najniższych wartościach kapitału ludzkiego i społecznego. Są

to, idąc od ostatniego miejsca, powiaty przemyski, niżański, bieszczadzki i brzozowski – ponownie są to obszary zaliczane do peryferii województwa.

Warto podkreślić, że wśród ośmiu powiatów województwa podkarpackiego o najniższym poziomie kapitału ludzkiego i społecznego jest też sześć powiatów o najniższych wartościach wskaźnika poziomu rozwoju gospodarczego. Kapitał ludzki i społeczny jest również wysoko skorelowany ze wskaźnikami dostępu do usług oraz standardem materialnym mieszkańców regionu, co jest pośrednio powiązane właśnie z wysokim poziomem rozwoju gospodarczego obszarów cechujących się wysokim poziomem kapitału ludzkiego. Ten rodzaj kapitału jest obecnie uznawany za najważniejszy, obok kapitału ekonomicznego, czynnik wzrostu gospodarczego w Polsce (w przyszłości coraz silniejszą rolę powinien za to odgrywać kapitał społeczny). Rozwój gospodarki wymaga obecności wykwalifikowanych pracowników. Jednocześnie obszary dobrze rozwinięte gospodarczo przyciągają osoby wykształcone, co dodatkowo przyczynia się do wzrostu gospodarki.

Matryca korelacji wskazuje również, że wskaźnik kapitału ludzkiego i społecznego, spośród wszystkich miar poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jest w najwyższym stopniu skorelowany z subiektywnymi ocenami miejsca zamieszkania, a w szczególności ze zmienną opisującą chęć pozostania w danym miejscu. Z drugiej strony zaobserwować można pozytywną korelację między poziomem kapitału ludzkiego i społecznego a odpływem ludności z danego obszaru. Mimo że współczynnik korelacji jest niski, to w większym stopniu zgadza się to z opisaną wcześniej większą ruchliwością osób lepiej wykształconych, a stoi w pewnej sprzeczności z subiektywną oceną miejsca zamieszkania.

### **Warunki mieszkaniowe**

Ważnym elementem poziomu życia są warunki mieszkaniowe. Wyniki ankiety migracyjnej podczas Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku wyraźnie uwydatniły chęć poprawy warunków lokalowych jako jedną z głównych przyczyn podejmowania decyzji migracyjnych. Dla całego kraju 19,1% osób zmieniających miejsce zamieszkania, a dla samego województwa podkarpackiego 25,3% wskazywało chęć poprawy swojej sytuacji mieszkaniowej jako ważną przyczynę podejmowania migracji<sup>120</sup>.

Najlepszymi warunkami mieszkaniowymi charakteryzują się, zgodnie z przypuszczeniami, obszary powiatów grodzkich i te, w granicach których zlokalizowane są duże ośrodki miejskie. Zaskoczeniem może być pierwsze miejsce miasta Krosno, które nieznacznie wyprzedziło Rzeszów. Na nieco dalszych miejscach znalazły się Tarnobrzeg i Przemysł. Dystans pomiędzy dwójką liderów a pozostałymi powiatami jest znaczący i warunki mieszkaniowe są tutaj zdecydowanie najlepsze w ujęciu obiektywnych wskaźników. W pierwszej dziesiątce najlepiej wyposażonych powiatów znalazły się powiaty ziemskie sąsiadujące

<sup>120</sup> Gus, *Migracje długookresowe ludności w latach 1989–2002*, Warszawa 2004.



z wymienionymi ośrodkami. Wskazać tutaj należy powiaty rzeszowski, łańcucki i stalowowolski. Wysoka pozycja powiatów ziemskich stanowiących bezpośrednie zaplecze dużych ośrodków jest wyraźnie powiązana z postępującą suburbanizacją. Nowa fala przybyszów z miast, dla których tereny wiejskie sąsiadujące z miastami to najlepsze miejsce do zamieszkania, wpływa na wiele cech obszaru zarówno społecznych, jak i ekonomicznych. Widoczne to jest szczególnie w analizie na poziomie gmin. Specyfika zabudowy, jaka wraz z tą fazą rozwoju demograficznego miast nadeszła do tych rejonów, wyraźnie przekłada się na wartości wskaźników opisujących warunki mieszkaniowe (zabudowa jednorodzinna o wysokim standardzie i rozwinięta infrastruktura techniczna zapewniana przez bogacące się samorządy). W układzie wewnątrzregionalnym zaznacza się przewaga powiatów z północnej części województwa podkarpackiego. Wytłumaczenie tego rozkładu może być przeprowadzone dzięki analizie wartości dla wskaźników cząstkowych. W zakresie zaopatrzenia w dostęp do wodociągu, kanalizacji i instalacji gazowej wśród najsłabiej pod tym względem rozwiniętych powiatów najczęściej pojawiają się przemyski, brzozowski, strzyżowski.

Opisane czynniki składające się na warunki mieszkaniowe korelują z różną siłą z elementami ruchu migracyjnego oraz z innymi wskaźnikami (rynek pracy, gospodarka itp.). Najmocniejszy związek ujawnia się w przypadku zasiedziałości. Jest ona ujemnie skorelowana, co oznacza niekorzystne warunki mieszkaniowe w zasiedziałych społecznie powiatach. Zależność tę potwierdza relacja pomiędzy zasiedziałością a standardem materialnym. Migracje dokonywane najczęściej w celu poprawy sytuacji na rynku pracy przekładają się bezpośrednio na status materialny, dlatego mało ruchliwe społeczności gorzej się prezentują pod względem warunków mieszkaniowych. Zaznacza się jednocześnie słaba pozytywna korelacja z napływem i mobilnością. Potwierdza to przytaczane wyżej sformułowania o wyraźnie lepszej sytuacji mieszkaniowej chociażby w powiatach grodzkich czy powiatach ziemskich otaczających miasta województwa podkarpackiego.

### **Sytuacja materialna**

Poziom materialny mieszkańców różnych części województwa podkarpackiego stanowi pochodną z jednej strony poziomu rozwoju gospodarczego oraz oferty rynku pracy na danym obszarze, a z drugiej strony zasobów kapitału ludzkiego i społecznego mieszkańców. Korelacje pomiędzy tym komponentem a wskaźnikami migracji kształtują się zatem podobnie jak w przypadku wymienionych czynników.

Najwyżej na liście powiatów o wysokim materialnym standardzie życia mieszkańców znalazły się ponownie miasta na prawach powiatu. Tym razem rozdzielił je jednak powiat stalowowolski, który zajął trzecie miejsce po Rzeszowie i Krośnie. W porównaniu z tymi miastami sytuacja materialna mieszkańców Tarnobrzega i Przemyśla była nieco gorsza. Ponadto w gronie powiatów o dobrej sytuacji materialnej mieszkańców wymienić jeszcze należy powiaty mielecki, dębicki, tarnobrzeski, sanocki i leżajski, gdzie

mieszkańcy w najmniejszym stopniu zagrożeni są negatywnymi konsekwencjami wykluczenia społecznego.

Na drugim krańcu spektrum znajdują się powiaty, których nazwy regularnie pojawiały się na końcu zestawień innych analizowanych wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego. Znajdują się one w większej odległości od Rzeszowa, gdzie nie docierają już pozytywne efekty oddziaływania stolicy regionu, dość daleko również od innych ważnych subregionalnych ośrodków miejskich i gospodarczych oraz ważnych szlaków komunikacyjnych województwa. Widoczna jest również słabość niektórych miast na prawach powiatu – Krosna i Przemyśla – które w niewielkim stopniu przyczyniają się do podniesienia sytuacji materialnej na terenach otaczających. W tej grupie najsłabiej rozwiniętych powiatów znajdują się ponadto powiaty nizański, brzozowski, strzyżowski, lubaczowski, kolbuszowski i bieszczadzki.

#### 4.4.4 Subiektywne czynniki migracji

Rolę subiektywnych czynników migracji analizowano, opierając się na wynikach badania ankietowego przeprowadzonego wśród uczniów ostatnich oddziałów szkół ponadgimnazjalnych, którzy oceniali poziom zadowolenia z życia w danym miejscu oraz chęci pozostania lub wyjazdu.

Najlepiej oceniane są warunki, jakie stwarza swoim mieszkańcom stolica regionu, co w pełni zgadza się z zarysowanymi wcześniej obiektywnymi charakterystykami sytuacji społeczno-gospodarczej w głównym mieście województwa (**tabela 29**). Blisko trzy czwarte respondentów jest zadowolonych z mieszkania w Rzeszowie. Na kolejnych miejscach interpretacja opinii respondentów jest nieco bardziej utrudniona. Jeszcze w przypadku powiatu łańcuckiego różnice pomiędzy ocenami subiektywnymi a obiektywnymi charakterystykami nie jest duża. Wynika to, z jednej strony, z stosunkowo dobrej sytuacji w tym powiecie i w jego stolicy, a z drugiej bliskości stolicy województwa, gdzie można realizować potrzeby wyższego rzędu. Uderza natomiast bardzo duża różnica pomiędzy względnie wysokim poziomem zadowolenia z życia uczniów z powiatu strzyżowskiego, co w kontekście mało korzystnej sytuacji społeczno-gospodarczej może wydawać się zaskakujące. Podobną rozbieżność można zaobserwować w przypadku powiatów ropczycko-sędziszowskiego, kolbuszowskiego, leskiego i brzozowskiego. Wyjaśnić ją można mniejszymi aspiracjami, większym znaczeniem tradycyjnych, konserwatywnych wartości czy brakiem standardu porównawczego.

**TABELA 29. Subiektywne wskaźniki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i warunków życia w powiatach województwa podkarpackiego**

Powiat	Ocena miejsca zamieszkania	Chęć pozostania
Rzeszów	100,0	100,0
łańcucki	76,0	76,5
strzyżowski	44,9	36,4
Krosno	43,5	19,4
ropczycko-sędziszowski	42,4	50,0
kolbuszowski	40,8	27,4
rzeszowski	34,9	58,7
stalowowolski	32,7	33,8
leski	31,5	25,3
dębicki	31,1	39,0
sanocki	30,4	22,2
brzozowski	30,0	25,2
jarosławski	28,4	4,7
krośnieński	27,7	25,7
leżajski	24,9	38,2
przeworski	24,4	27,2
mielecki	17,5	42,8
bieszczadzki	16,4	23,4
lubaczowski	15,9	2,7
przemyski	9,6	19,7
jasielski	8,7	28,5
tarnobrzeski	5,8	18,5
niżański	1,3	0,0
Tarnobrzeg	1,2	9,8
Przemyśl	0,0	46,2

*Uwaga: uszeregowano wg wartości dla oceny miejsca zamieszkania w skali 0 – 100.*

Na drugim krańcu spektrum znaleźć można powiaty o względnie wysokim poziomie rozwoju na tle województwa, ale ich młodzi mieszkańcy oceniają sytuację raczej negatywnie. Są wśród nich m.in. najgorzej oceniane powiaty grodzkie Przemyśl i Tarnobrzeg wraz z otaczającym go powiatem tarnobrzeskim. W podobnej sytuacji jest powiat mielecki. Wyjaśnić to można ponownie rosnącymi aspiracjami młodych mieszkańców tych miast i powiatów, którzy porównują się nie z peryferyjnymi, słabiej rozwiniętymi obszarami województwa

podkarpackiego, ale z większymi miastami – Rzeszowem lub innymi ośrodkami w kraju. Dlatego są bardziej krytyczni wobec oferty, jaką dają im ich miasta.

Deklaracje uczniów na temat chęci opuszczenia obecnego miejsca zamieszkania lub pozostania w nim przynoszą cenne informacje na temat subiektywnych odczuć ludności. Chęć wyjazdu nie oznacza oczywiście, że taki zamiar zostanie zrealizowany, ale jest ważnym wskaźnikiem nastrojów panujących na danym obszarze. Czynnikiem ten stanowi niejako filtr obiektywnych czynników, które były wcześniej analizowane w kontekście rzeczywistych potrzeb życiowych mieszkańców.

We wszystkich powiatach dominuje pesymistyczny ogląd sytuacji wśród młodych – odsetek tych, którzy chcieliby wyjechać, jest wyższy niż tych, którzy chcieliby pozostać. Względna równowaga panuje jedynie w Rzeszowie, gdzie mniej więcej po jednej trzeciej respondentów deklaruowało chęć pozostania, chęć wyjazdu lub brak opinii w tym zakresie. Na drugim miejscu znajduje się dość nieoczekiwanie powiat łańcucki, który w ocenach obiektywnych nie wypadł tak wysoko, choć z reguły znajdował się na czele stawki. W szczególności można to wiązać z dość wysokimi pozycjami w zakresie warunków mieszkaniowych, poziomu lokalnej gospodarki oraz kapitału ludzkiego i społecznego, poza tym jest on położony bardzo blisko stolicy województwa, która oferuje wiele usług wyższego rzędu.

Kolejne miejsce na tej skali zajmują obszary środkowej i północno-zachodniej części regionu (poza Tarnobrzegiem i okolicami oraz powiatem nizańskim). Oznacza to jednak w ich przypadku wzrost odsetka deklarujących chęć wyjazdu do blisko połowy respondentów. W porównaniu z innymi obszarami województwa można jednak stwierdzić, że subiektywne oceny są tutaj względnie lepsze. Najlepiej wypadają powiaty rzeszowski i ropczycko-sędziszowski, a nieco słabiej mielecki, dębicki i leżajski. Większość z nich miała wysokie oceny warunków obiektywnych, w szczególności powiat mielecki, odznaczający się wysokim poziomem rozwoju gospodarczego i dobrą sytuacją na rynku pracy. Odmienna jest za to sytuacja w powiecie ropczycko-sędziszowskim, który zwykle plasował się w połowie stawki, a w przypadku warunków mieszkaniowych nawet na ostatnim miejscu. Mimo to skala deklaracji chęci wyjazdu nie jest tutaj tak wysoka, jak w bardziej peryferyjnych częściach województwa. Wynika to najpewniej z dobrego połączenia komunikacyjnego z Rzeszowem oraz innymi sąsiednimi miastami, co umożliwia dostęp do usług i rynku pracy bez potrzeby zmiany miejsca zamieszkania. W tej grupie powiatów znajduje się jeszcze miasto Przemyśl.

Najwięcej osób deklarujących chęć wyjazdu można znaleźć we wschodniej i południowej części województwa. W szczególności swoje obecne miejsce zamieszkania chcieliby opuścić mieszkańcy powiatów lubaczowskiego, jarosławskiego i nizańskiego. Powiaty te rzeczywiście nie wypadają najlepiej w klasyfikacji na podstawie cech obiektywnych, choć nie zajmują też ostatnich miejsc w regionie, a powiat jarosławski zwykle plasuje się w połowie stawki. Dość

nieoczekiwanie w tej grupie znalazło się również miasto Tarnobrzeg, które przecież według wszystkich wskaźników plasuje się wysoko. Jednak jego ocena jako miejsca zamieszkania jest niska. Związane jest to zapewne z pogarszającą się sytuacją w tym mieście, które utraciło status miasta wojewódzkiego, położone jest dość peryferyjnie w stosunku do głównych miast oraz ma dość niekorzystną, z punktu widzenia młodych ludzi, strukturę gospodarczą. Również młodzi mieszkańcy Krosna deklarują dość silną chęć opuszczenia miasta.

Odwrotną sytuację można zaobserwować w kilku powiatach, gdzie wiele wskaźników wskazuje na obiektywnie niski poziom rozwoju gospodarczego oraz warunków życia. W powiatach kolbuszowskim, brzozowskim i strzyżowskim da się zauważyć rozdziew pomiędzy cechami obiektywnymi a oceną subiektywną. W tej drugiej klasyfikacji plasują się one wyżej, niż wskazywałaby obiektywna próba oceny ich sytuacji. Szczególnie wysoko znajduje się powiat strzyżowski. W przypadku tych powiatów zwraca uwagę stosunkowo wysoka grupa respondentów niezdecydowanych, co może świadczyć o ich niepewności (podobna sytuacja panuje w powiecie bieszczadzkiem). Może to wynikać albo z niższych aspiracji mieszkańców tych obszarów, którym nie zależy na zmianie swojego położenia, albo ich pogodzenia się z warunkami życia, które wydają im się niemożliwe do poprawienia (np. przez zmianę miejsca zamieszkania) ze względu na wysokie koszty podjęcia takich działań lub brak wiedzy, jak swoją sytuację zmienić. Tę ostatnią hipotezę można połączyć z obserwowanymi, bardzo niskimi wskaźnikami kapitału ludzkiego i społecznego, co świadczy o przekazywaniu z pokolenia na pokolenie pewnych tradycyjnych i utartych sposobów myślenia oraz radzenia sobie w życiu.

Wartości współczynników korelacji pomiędzy czynnikami obiektywnymi i subiektywnymi są na umiarkowanym poziomie, choć wyższe od poziomu korelacji ze wskaźnikami opisującymi skalę ruchów migracyjnych. Wśród nich największy wpływ mają poziom kapitału ludzkiego i społecznego oraz poziom rozwoju gospodarczego.

#### **4.4.5 Wnioski: wpływ czynników społeczno-ekonomicznych na wielkość ruchów migracyjnych**

Współczynniki korelacji na poziomie powiatowym wskazują na znaczące ujemne zależności pomiędzy składowymi opisującymi rozwój gospodarczy (a także związanymi z nim wskaźnikami sytuacji materialnej, dostępności do usług oraz poziomu kapitału ludzkiego i społecznego), a współczynnikiem zasiedlenia ludności. Im lepiej rozwinięty obszar, tym większe zachodzą przemieszczenia ludności, na co wskazują również stosunkowo wysokie korelacje z współczynnikami mobilności. W przypadku współczynnika napływu najwyższą zależność odnotowano ze składową opisującą warunki mieszkaniowe, co wskazuje na znaczenie procesów suburbanizacji, a dopiero na drugim miejscu znalazła się zależność z sytuacją na rynku pracy.

**TABELA 30. Współczynniki korelacji pomiędzy obiektywnymi i subiektywnymi uwarunkowaniami a współczynnikami migracji na poziomie powiatów**

	czynniki obiektywne							czynniki subiektywne	
	rozwój gospodarczy	rynek pracy	sytuacja materialna	warunki mieszkaniowe	dostępność do usług	kapitał ludzki i społeczny	środowisko naturalne	ocena miejsca zamieszkania	chęć pozostania
napływ ludności	0,179	0,295	0,151	0,357	-0,004	0,092	0,237	0,344	0,385
odpływ ludności	0,357	0,155	0,350	0,160	0,462	0,267	0,277	-0,152	-0,200
saldo migracji	-0,130	0,104	-0,144	0,146	-0,341	-0,128	-0,029	0,364	0,431
mobilność ludności	0,365	0,307	0,342	0,352	0,312	0,245	0,350	0,132	0,127
zasiedziałość ludności	-0,749	-0,497	-0,702	-0,529	-0,721	-0,654	-0,080	-0,059	-0,093

Gdy natomiast analizujemy korelacje ze współczynnikami odpływu w powiatach, otrzymujemy dość zaskakujące wartości – im wyższy poziom rozwoju gospodarczego oraz im wyższa dostępność do usług, tym paradoksalnie wyższy odpływ. Ponownie wynika to z silniejszego uwidocznienia w danych trendu suburbanizacyjnego, gdzie mieszkańcy najlepiej rozwiniętych miast przemieszczają się do sąsiednich obszarów wiejskich. Mimo że te gminy są słabiej rozwinięte, nie stanowi to bariery, gdyż pobliskie miasto, które wcześniej opuścili, nadal jest ich miejscem pracy oraz miejscem zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych.

Warto też zwrócić uwagę na znaczącą zależność pomiędzy subiektywnymi ocenami miejsca zamieszkania a saldem migracji. Im są one wyższe i im bardziej przeważa w deklaracjach chęć pozostania, tym wyższe dodatnie saldo migracji. Należy jednak pamiętać, że dla większości współczynników migracji opisywane korelacje z czynnikami obiektywnymi i subiektywnymi mają jednak słaby charakter – maksymalnie na poziomie 0,35 – 0,45.

TABELA 31. Współczynniki korelacji pomiędzy obiektywnymi uwarunkowaniami a współczynnikami migracji na poziomie gmin

	rozwój gospodarczy	warunki mieszkaniowe	dostępność do usług	kapitał ludzki i społeczny
napływ ludności	0,291	0,567	0,088	0,258
odpływ ludności	0,439	0,373	0,213	0,304
saldo migracji	-0,017	0,284	-0,058	0,041
mobilność ludności	0,442	0,612	0,176	0,348
zasiedziałość	-0,182	-0,058	-0,131	-0,094

Na poziomie gmin można zaobserwować podobne zależności, i to na nieco wyższym poziomie. Wysoka jest zależność pomiędzy warunkami mieszkaniowymi w gminach a napływem ludności. W gminach wiejskich w bezpośrednim sąsiedztwie dużych i średnich miast infrastruktura jest dość dobrze rozwinięta, a na skutek procesów suburbanizacyjnych powstaje tutaj nowa zabudowa jednorodzinna. Analogiczne wyjaśnienie, jak na poziomie powiatów, odnosi się do stosunkowo wysokiego poziomu korelacji pomiędzy rozwojem gospodarczym gminy a współczynnikami odpływu.

Na koniec warto zwrócić uwagę na trudności metodologiczne, które mogły wpłynąć na takie, a nie inne wyniki przeprowadzonych w tym opracowaniu analiz. Niskie wartości współczynników korelacji mogą bowiem wynikać nie tyle z realnego braku zależności, ile mogą się brać również z innych powodów, takich jak:

- niedoskonałości danych zbieranych przez GUS, które obejmują tylko oficjalne dane meldunkowe i tym samym nie są pełne;
- dane meldunkowe w większym stopniu mogą też uwzględniać przemieszczenia związane z procesami suburbanizacji niż z poszukiwaniem pracy i migracjami do miejsc o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego; w tym pierwszym przypadku zmiana miejsca zamieszkania związana jest zwykle z budową lub kupnem domu, co częściej skłania do dopełnienia obowiązku meldunkowego niż w przypadku poszukiwania pracy, kiedy to większość osób wynajmuje mieszkania, co umyka statystykom biur meldunkowych;
- odmienne motywacje różnych grup podejmujących migracje, które w statystykach trafiają do jednego zbioru; na podstawie wyłącznie danych meldunkowych nie jest możliwe określenie przyczyn migracji – informacje takie przynoszą spisy powszechnie przeprowadzane jednak rzadko, bo około co 10 lat;
- duże znaczenie migracji związanych ze sprawami rodzinnymi (głównie zawarciem małżeństwa), które w mniejszym stopniu podlegają logice ekonomicznej czy innych uwarunkowań obiektywnych analizowanych w tym opracowaniu.

Należy wziąć też pod uwagę, że obiektywne uwarunkowania migracji modyfikowane są przez oceny subiektywne, które uzależnione są od systemu wartości podzielanego przez poszczególne społeczności oraz od indywidualnych cech jednostek.

Na podstawie rozważań teoretycznych oraz wyników przeprowadzonych tutaj analiz można stworzyć pewien model migracji. Stosunkowo słabe korelacje ukazały bowiem pewne powiązania pomiędzy intensywnością ruchów migracyjnych a obiektywnymi czynnikami opisującymi poziom rozwoju gospodarczego, sytuację na rynku pracy oraz warunki mieszkaniowe, co znajduje również potwierdzenie w wynikach ankiety migracyjnej z NSP 2002. Można zatem powiedzieć, że czynniki te mają wpływ na przemieszczenia ludności, ale dopiero po ich przetworzeniu przez pryzmat indywidualnych i grupowych aspiracji, potrzeb życiowych oraz dotychczasowych doświadczeń. Wyniki badań ankietowych wskazują, że w wielu obszarach o obiektywnie słabym poziomie rozwoju gospodarczego mieszkańcy odczuwają zadowolenie, a w niektórych dobrze rozwiniętych miejscach deklarują chęć wyjazdu. Ostatecznie obiektywne czynniki poddane subiektywnej ocenie stanowią punkt wyjścia do decyzji o migracji, która analizowana jest wówczas z punktu widzenia kosztów i korzyści oraz wiedzy na temat możliwości migracji. Tym samym obecność czynników wypychających bądź przyciągających nie musi, w ostatecznym rozrachunku powodować zmiany miejsca zamieszkania, co również sprawia, że w empirycznych analizach poziom korelacji jest na niskim poziomie.

Niekwestionowanym faktem jest natomiast to, że znacząca część obszaru województwa podkarpackiego to obszary emigracyjne, z których w wielu przypadkach wyjeżdżają młodzi ludzie (z wyjątkiem podregionu rzeszowskiego), wielokrotnie do innych regionów czy za granicę. Tę niekorzystną sytuację można określić mianem drenażu mózgow lub siły roboczej. Obszary tracące ludność muszą stawić czoło negatywnym konsekwencjom tego zjawiska, m.in. zmniejszaniu się zasobów kapitału ludzkiego na skutek wyjazdu osób o dużym potencjale i z reguły najbardziej przedsiębiorczych. Dodatkowo prowadzi to do pogorszenia się sytuacji demograficznej przy zmniejszonym przyroście naturalnym, wynikającym z odpływu młodych ludzi. Może to powodować postępujące starzenie się tych obszarów, co znowu wiąże się ze zwiększeniem wydatków na usługi publiczne skierowane do tej grupy ludności. Wprawdzie województwo podkarpackie jest nadal obszarem młodym demograficznie, ale w przyszłości przewaga odpływu ludności może doprowadzić do niekorzystnych przemian, przynajmniej w niektórych częściach regionu.



## BIBLIOGRAFIA

1. Bank Danych Regionalnych, źródło: [http://www.stat.gov.pl/bdr\\_n/app/strona.indeks](http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/strona.indeks) [dostęp stały].
2. Bank Światowy, *Migration and Remittances. Eastern Europe and the former Soviet Union*, Waszyngton 2006.
3. BD Center, *Między migracją a szarą strefą – formy adaptacji zawodowej absolwentów szkół ponadgimnazjalnych. Raport zbiorczy*, Rzeszów 2010.
4. CBOS, *Mobilność i preferencje migracyjne Polaków*, Warszawa, marzec 2010.
5. CBOS, *Polacy o swoim zadowoleniu z życia. Opinie z lat 1994 – 2008*, Warszawa 2009.
6. Centrum Doradztwa Strategicznego, *Poziom dostosowania kształcenia w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych do wymogów rynku pracy – wyniki porównawcze w aspekcie regionalnym*, Kraków 2007.
7. *Co roku znika Biłgoraj*, źródło: <http://wyborcza.pl/> [dostęp 30.08.2010 r.].
8. Długosz Z., *Typologia miast Polski w świetle wybranych parametrów migracji ludności*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1992.
9. Duszczyk M., Wiśniewski J., *Analiza społeczno-demograficzna migracji zarobkowej Polaków do państw EOG po 1 maja 2004 roku*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
10. *Erasmus w Polsce w roku akademickim 2007/08* (arkusz Excel), źródło: [www.erasmus.org.pl](http://www.erasmus.org.pl) [dostęp 6.08.2010 r.].
11. Eurostat, *Harmonised unemployment rate by gender*, June 2010.
12. Eurostat, *Population and social conditions*, 94/2009.
13. Fragment słowa delegata Konferencji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Emigracji skierowanego do Polonii świata z okazji Dnia Emigranta Polskiego w uroczystość Królowej Polski – 3 maja 2008 r.; źródło: <http://www.episkopat.pl> [dostęp 18.08.2010r.];
14. Fragment wystąpienia Benedykta XVI w trakcie spotkania z duchowieństwem w warszawskiej katedrze; źródło: <http://www.b16.pl> [dostęp 18.08.2010 r.].

15. Gorzelak G., *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej. Ekspertyza dla potrzeb opracowania „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020”*, Warszawa 2007.
16. Górny A., Kaczmarczyk P., *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, „Prace Migracyjne” nr 49, Instytut Studiów Społecznych UW, Warszawa 2003.
17. GUS, *Bezrobocie rejestrowane. I kwartał 2010 r.*, Warszawa 2010.
18. GUS, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004 – 2008* (arkusz Excel).
19. GUS, *Migracje długookresowe ludności w latach 1989 – 2002 na podstawie „Ankiety migracyjnej 2002”*, Warszawa 2004.
20. GUS, *Prognoza ludności na lata 2008 – 2035*, Warszawa 2009.
21. Iglicka K., Olszewska O., Stachurski A., Żurawska J., *Dylematy polityki migracyjnej Polski*, Instytut Studiów Społecznych, Seria: „Prace migracyjne”, nr 58.
22. Jagielski A., *Geografia ludności*, PWN, Warszawa 1977.
23. Kaczmarczyk P., *Migracja zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
24. Kaczmarczyk P., Tyrowicz J., *Współczesne migracje Polaków*, „Biuletyn” nr 1, listopad 2007.
25. Kawczyńska-Butrym Z., *Migracje – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
26. Konfederacja Pracodawców Polskich, *Raport o pracy*, Warszawa 2007.
27. Kozak S., *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa 2010.
28. Kozdrowicz E., *Psychopedagogiczne skutki rozłąki migracyjnej*, [w:] „Zeszyty Metodyczne” nr 8, 2008.
29. Kwiatkowski E., Kucharski L., Tokarski T., *Determinanty migracji międzywojewódzkich w Polsce*, [w:] Kopycińska D. (red.) *Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, Szczecin 2005.
30. Lesińska M. (red.), *Polityka państwa wobec migracji powrotnych własnych obywateli. Teoria i praktyka*, CMR Working Papers 44/102, Ośrodek Badań nad Migracjami, sierpień 2010.
31. Massey D.S., *Why does immigration occur? A theoretical synthesis*, [w:] Hirschman Ch., Kasinitz P., de Wind J. (red.), *Handbook of international migration. The American experience*, Russell Sage, New York 1999.

32. Mijal M., *Migracje stałe i czasowe a rynek pracy w Polsce*, [w:] „Studia i materiały”, Wydział Zarządzania UW, 1/2005.
33. Ministerstwo Gospodarki, *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Departament Analiz i Prognoz, Warszawa, luty 2007.
34. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2009.
35. Napieraj S., *Skutki emigracji zarobkowej – zaburzenia psychiczne i uzależnienia*, źródło: <http://www.biomedical.pl> [dostęp w dniu: 17.08.2010 r.].
36. Okólski M., *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
37. *Państwo u nas bardzo przeszkadza*, wywiad z Leszkiem Balcerowiczem, „Gazeta Wyborcza” 18.01.2010 r.
38. Petersen W., *A General Typology of Migration*, American Sociological Review, 1958.
39. Runge J., *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej. Elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
40. Slany K., *Migracje kobiet w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 roku*, Wydział Nauk Społecznych Stosowanych AGH, 2009.
41. Sobala-Gwosdz A., *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
42. *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020*, Rzeszów 2006.
43. *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 sierpnia 2010 r. w sprawie ustawy o ewidencji ludności*, źródło: [www.senat.gov.pl](http://www.senat.gov.pl) [dostęp 6.08.2010 r.].
44. UKIE, *5 lat Polski w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.
45. UKIE, *Migracje zarobkowe polskiej młodzieży, badania i analizy*, Warszawa 2004.
46. Walczak B., *Społeczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie, 2009.



## ANEKS

### Przewodnik po prezentacji multimedialnej

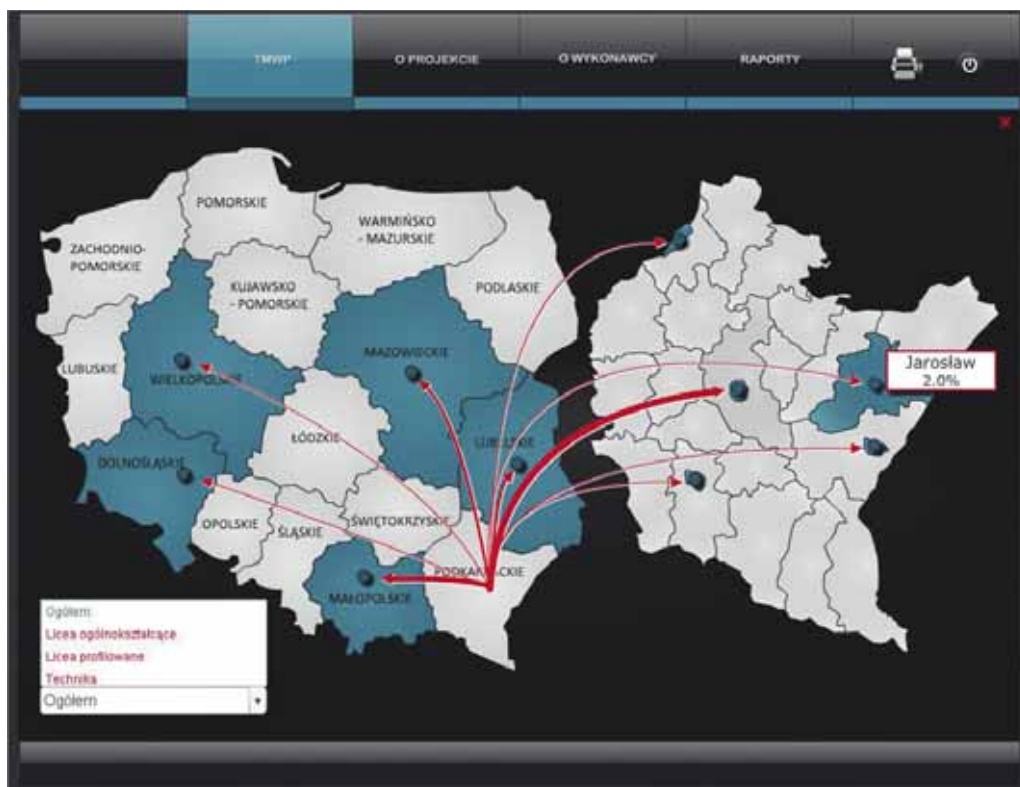
Przeprowadzenie badań, zebranie danych i ich analiza to duże wyzwanie, ale prawdziwą sztuką jest umiejętne zaprezentowanie zgromadzonego materiału w sposób przejrzysty i przyjazny. W ramach Projektu „Trajektorie migracyjne województwa podkarpackiego” powstało narzędzie informatyczne (prezentacja multimedialna) prezentujące główne wyniki badań z poszczególnych obszarów oraz syntezę zebranego materiału. Wizualizacje zamieszczone na dołączonym do publikacji nośniku cyfrowym obrazują główne kierunki migracji (wewnątrzwojewódzkiej, krajowej, zagranicznej), natężenie ruchu migracyjnego na poszczególnych kierunkach, zasięg migracji, a także główne motywy, jakimi kierują się emigranci i imigranci.

Użytkownik narzędzia informatycznego (prezentacji multimedialnej) ma możliwość zobaczenia wizualizacji dla 9 obszarów badawczych: uczniów, studentów, księży, pracodawców, klientów EURES, klientów UM i UG, bezrobotnych oraz statystyk publicznych i uwarunkowań przestrzennych migracji. Może również wybrać opcję prezentującą syntezę niektórych wyników otrzymanych w trakcie realizacji Projektu badawczego.

Narzędzie informatyczne pozwala na poznanie głównych kierunków migracji zaprezentowanych za pomocą strzałek ukazujących skalę i natężenie przemieszczeń wewnątrzwojewódzkich, krajowych i zagranicznych w aspekcie zarówno napływu, jak i odpływu. Dane są prezentowane dla wartości faktycznych i deklaracyjnych. Korzystający ma możliwość podglądu trajektorii potencjalnej lub rzeczywistej migracji z poziomu poszczególnych powiatów (w przypadkach, kiedy było to możliwe) lub z poziomu całego województwa podkarpackiego. Dzięki tego typu wizualizacjom może w sposób intuicyjny sprawdzać najpopularniejsze kierunki migracji poza granice Polski oraz do innych województw. Wizualizacje zaopatrzone są w wyniki poszczególnych badań, a dodatkowo udostępnione są wszystkie raporty z poszczególnych etapów badań w ramach Projektu TMWP.

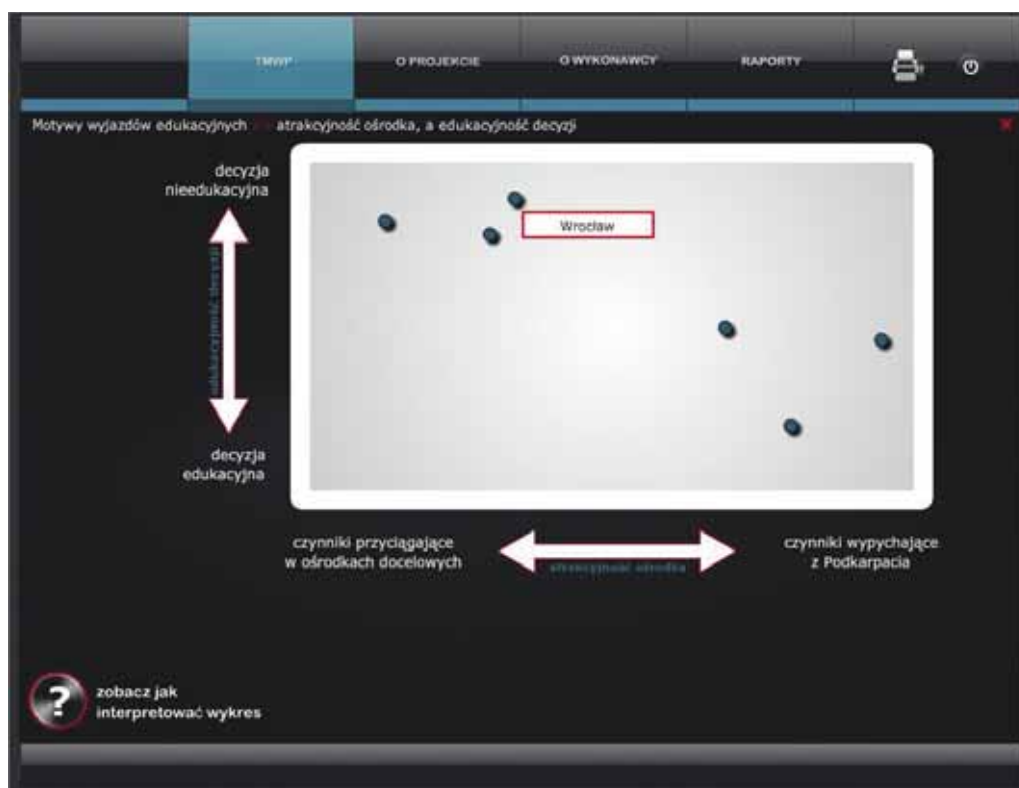
## Uczniowie

Użytkownik wybierając opcję UCZNIOWIE z menu głównego, ma możliwość zapoznania się z trzema rodzajami wizualizacji ukazującymi preferencje dotyczące miejsca zamieszkania, miejsca pracy i miejsca nauki. Może zobaczyć rozkłady deklaracji chęci opuszczenia dotychczasowej miejscowości zamieszkania, chęci kontynuowania nauki, a także chęci podjęcia pracy we własnej miejscowości lub na innym terenie. W przypadku wariantu ukazującego preferowane miejsce zamieszkania korzystający z narzędzia może uruchomić animacje prezentujące ruch z poszczególnych powiatów do grup państw (kierunek zagranica) oraz do poszczególnych województw. Podobną wizualizację można zobaczyć, wybierając wariant eksponujący kierunki migracji edukacyjnej – tym razem rozkład wskazań prezentowany jest jedynie w granicach Polski i uwzględnia preferowane przez uczniów ośrodki akademickie (również na Podkarpaciu). Na poziomie wojewódzkim można zaś zapoznać się z danymi o pożądanym kierunku migracji zarobkowej o zasięgu zarówno krajowym, jak i zagranicznym.



## Studenci

Zatwierdzenie opcji STUDENCI pozwoli na zapoznanie się z rozkładem popularności migracji edukacyjnej do ośmiu największych ośrodków akademickich w Polsce (poza województwem podkarpackim), a także umożliwi zorientowanie się, jaki odsetek spośród badanych studentów zadeklarował chęć powrotu do rodzinnej miejscowości, a jaki preferuje pozostanie w miejscu kontynuowania nauki. Wizualizacje zawarte w tym obszarze ilustrują ponadto zależności pomiędzy edukacyjnością decyzji o wyjeździe a atrakcyjnością ośrodka akademickiego wybranego przez studentów z Podkarpacia. Ostatnia animacja prezentująca wyniki z badania studentów pozwala na analizę rozkładu motywów, które spowodowały, że absolwenci podkarpackich szkół ponadgimnazjalnych zdecydowali się na dalszy proces edukacji w sześciu największych polskich centrach akademickich.



## Bezrobotni

Opcja BEZROBOTNI pozwala na zapoznanie się nie tylko z planami na przyszłość i deklarowanymi kierunkami migracji krajowej i zagranicznej, ale także umożliwia identyfikację doświadczeń zawodowych z przeszłości pod względem zasięgu i kierunku migracji zarobkowej. Korzystający z tej opcji mogą także się dowiedzieć, jakimi motywami kierują się bezrobotni, deklarując chęć podjęcia pracy poza granicami Polski, w innym województwie lub w innym powiecie na terenie Podkarpacia.





### Klienci EURES

Wędrując po narzędziu informatycznym, użytkownik może wybrać opcję KLIENCI EURES. Tutaj istnieje możliwość zorientowania się, w jakim stopniu przychodzący do jednostek EURES są zdecydowani i zdeterminowani do podjęcia pracy za granicą. Zamieszczone w tej opcji animacje pozwalają na zilustrowanie preferowanych krajów migracji zarobkowej, ale także pokazują przeszłe doświadczenia życiowe interesantów związane z mieszkaniem za granicą. Opcja ta pozwala na rozpoznanie, jakimi motywami kierują się wyjeżdżający do poszczególnych grup państw.



## Klienci UM i UG

Wybór opcji KLIENCI UM I UG pozwala na uruchomienie wizualizacji w dwóch wariantach dla osób, które wymeldowały się z Podkarpacia, oraz dla tych, którzy dokonali procedury zameldowania w jednym z badanych urzędów w województwie podkarpackim. Dla obu powyższych wariantów przygotowana została prezentacja ukazująca zasięg terytorialny zmiany miejsca zamieszkania. Możliwe jest także zobaczenie animacji pokazujących napływ z zagranicy i z innych województw do województwa podkarpackiego oraz kierunki najczęstszego napływu do powiatów Podkarpacia w ramach migracji wewnątrzwojewódzkiej. Analogiczne wizualizacje zostały przygotowane dla odpływu z Podkarpacia za granicę, do innych województw oraz w ramach migracji wewnątrzwojewódzkiej z najbardziej odpływowych powiatów. W tym miejscu użytkownik może ponadto zidentyfikować powody, które determinowały decyzją o wymeldowaniu bądź zameldowaniu.



## Statystyki publiczne

Dzięki opcji STATYSTYKI PUBLICZNE korzystający z narzędzia informatycznego mogą zapoznać się z preferowanymi kierunkami migracji klientów niepublicznych agencji zatrudnienia. Z kolei dane pozyskane z Terenowego Banku Danych pozwoliły na stworzenie animacji prezentujących wewnątrzwojewódzkie oraz zagraniczne kierunki napływu i odpływu. Osobna wizualizacja dotyczy województw pochodzenia meldujących się na Podkarpaciu.



## Pracodawcy, księża

Opcje PRACODAWCY oraz KSIĘŻA umożliwiają zapoznanie się z cytatami obrazującymi główne kierunki migracji zagranicznej oraz główne kierunki migracji krajowej. W opcji PRACODAWCY jest też możliwość uruchomienia wizualizacji prezentującej powiaty, z których najczęściej dojeżdżają pracownicy do zakładów pracy zlokalizowanych w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego.



## Uwarunkowanie przestrzenne

Zatwierdzenie opcji UWARUNKOWANIA PRZESTRZENNE pozwala na zapoznanie się z wizualizacjami trzech indeksów: cywilizacyjnego, gospodarczego oraz rynku pracy. Wartości poszczególnych indeksów zostały zaprezentowane na poziomie powiatowym. W tej opcji jest również możliwość użycia specjalnej matrycy, dzięki której można sprawdzić wartość korelacji wskaźników migracyjnych z indeksami uwarunkowań społeczno-gospodarczych.



## Synteza

Wybór opcji SYNTEZA pozwala na zapoznanie się z wizualizacjami w sześciu wariantach: migracje edukacyjne, migracje zarobkowe, zasięg migracji, kierunki migracji, uwarunkowania napływu, uwarunkowania odpływu. Pierwszy wariant ukazuje, jaki procent podkarpackiej młodzieży planuje wyjechać w celu kontynuowania nauki do ośmiu największych Polskich ośrodków akademickich i jaki odsetek spośród nich następnie zamierza powrócić na Podkarpacie. Opcja 2 – *migracje zarobkowe* – umożliwia zapoznanie się z najpopularniejszymi kierunkami krajowych i zagranicznych wyjazdów zarobkowych, jest kompilacją wyników w tym zakresie z wszystkich obszarów badawczych, które poruszały tę problematykę. Synteza zasięgu migracji pozwala na sprawdzenie, w których powiatach i w jakim kierunku migracja jest najpopularniejsza – pomiędzy powiatami, do innych województw, za granicę. Popularność zasięgu migracji określona została na podstawie wskazań uczniów, bezrobotnych oraz klientów UM i UG. Wybór opcji *kierunki migracji* – uruchamia wizualizację prezentującą dominujące kierunki migracji krajowej i zagranicznej na podstawie wyników z poszczególnych obszarów badawczych. Dwie ostatnie opcje prezentują syntezę uwarunkowań społeczno-gospodarczych – w przypadku odpływu – z deklaracjami zdecydowanych na zmianę miejsca zamieszkania uczniów, bezrobotnych oraz klientów EURES, a także ze stanem faktycznym – wskaźnikiem odpływu na 1000 mieszkańców. Uwarunkowania napływu natomiast umożliwiają użytkownikowi konfrontację indeksów rozwoju gospodarczego, cywilizacyjnego oraz rynku pracy z wartościami napływu do poszczególnych powiatów. Napływ ten został rozbity ze względu na zasięg migracji na kategorie: z innych powiatów, z innych województw, z zagranicy. Korzystający z narzędzia informatycznego może też zobaczyć, jak na tle wspomnianych powyżej indeksów prezentuje się wskaźnik napływu na 1000 mieszkańców dla poszczególnych powiatów województwa podkarpackiego.



## Profile migracyjne powiatów

Aneks przedstawia profile migracyjne 25 powiatów województwa podkarpackiego. Każdy powiat został scharakteryzowany pod względem natężenia migracji, zasięgu odpływu i napływu ludności, często z uwzględnieniem podziału na grupy społeczne biorące udział w poszczególnych badaniach realizowanych w ramach Projektu TMWP. W profilu przedstawiono wyniki z badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych, bezrobotnych, klientów punktów EURES oraz pracodawców. W każdym z profili zaprezentowane zostały też indeksy rozwoju cywilizacyjnego, gospodarczego oraz rynku pracy wraz z pozycją powiatów w regionalnym rankingu rozwoju poszczególnych obszarów.

Profil każdego powiatu został sporządzony w postaci tabeli zawierającej 7 kategorii:

- I. Typ migracyjny powiatu
- II. Ogólne publiczne statystyki migracyjne
- III. Indeksy rozwoju
- IV. Młodzież
- V. Bezrobotni
- VI. Klienci sieci EURES
- VII. Pracodawcy

Dane do pierwszej części skonstruowano, opierając się na metodzie typografów opracowanej w 1992 roku przez z. Długosza, który dla określenia natężenia ruchów migracyjnych użył następujących czterech współczynników, wyrażonych w procentach lub promilach:

- współczynnik napływu ( $N$ ) – określa stosunek ludności napływowej (liczbę zameldowań) do ludności zamieszkującej dany obszar;
- współczynnik odpływu ( $O$ ) – stosunek ludności, która opuściła dany obszar (liczba wymeldowań) w stosunku do ogółu ludności zamieszkującej ten obszar;
- saldo migracji ( $S$ ) – różnica pomiędzy współczynnikiem napływu a współczynnikiem odpływu; dodatnie saldo oznacza, że na dany obszar przybywa więcej osób niż go opuszcza, ujemne określa sytuację odwrotną;
- współczynnik mobilności ( $M$ , inaczej współczynnik ruchliwości) – określa, jaki odsetek ludności zmienił miejsce zamieszkania, stanowi sumę współczynników napływu i odpływu.

W analizie wykorzystano z danych gromadzonych przez Główny Urząd Statystyczny i uwzględniono uśrednione wartości dla lat 2006 – 2008, tak aby uniezależnić się od przypadkowych wahań wartości tych zjawisk. Warto w tym miejscu pamiętać, że dane zbierane przez GUS dotyczą oficjalnie odnotowanego ruchu wędrownego w postaci wymeldowań i zameldowań w gminach, tym samym nie obejmują one niektórych, nawet długookresowych ruchów migracyjnych, niezgłaszanych w biurach meldunkowych.

Metoda typografów dla współczynników migracji daje 12 możliwych rzeczywistych kombinacji wartości tych wskaźników (przy 16 potencjalnych), które określają, czy dane jednostki przestrzenne mają charakter bardziej imigracyjny (napływowy) czy emigracyjny (odpływowy), wypychający czy przyciągający, zasiedziały czy mobilny. Poniższa tabela przedstawia możliwe typy obszarów migracyjnych, ułożonych od najbardziej imigracyjnych i mobilnych po najbardziej emigracyjne i zasiedziałe (wykluczono typy niewystępujące w rzeczywistości). Każdy powiat został zakwalifikowany do jednej z tych kategorii.

### Typologia obszarów migracyjnych

Typ	Nazwa	Układ wartości współczynników
L	imigracyjny, wysoce mobilny	$N > \bar{x}, 0 > \bar{x}, S > \bar{x}, M > \bar{x}$
P	imigracyjny, mobilny wypychający	$N < \bar{x}, 0 > \bar{x}, S > \bar{x}, M > \bar{x}$
O	imigracyjny, mobilny przyciągający	$N > \bar{x}, 0 < \bar{x}, S > \bar{x}, M > \bar{x}$
F	imigracyjny, zasiedziały przyciągający	$N > \bar{x}, 0 < \bar{x}, S > \bar{x}, M < \bar{x}$
I	imigracyjny, zasiedziały wypychający	$N < \bar{x}, 0 > \bar{x}, S > \bar{x}, M < \bar{x}$
C	imigracyjny, wysoce zasiedziały	$N < \bar{x}, 0 < \bar{x}, S > \bar{x}, M < \bar{x}$
N	emigracyjny, wysoce mobilny	$N > \bar{x}, 0 > \bar{x}, S < \bar{x}, M > \bar{x}$
K	emigracyjny, mobilny wypychający	$N < \bar{x}, 0 > \bar{x}, S < \bar{x}, M > \bar{x}$
G	emigracyjny, mobilny przyciągający	$N > \bar{x}, 0 < \bar{x}, S < \bar{x}, M > \bar{x}$
E	emigracyjny, zasiedziały przyciągający	$N > \bar{x}, 0 < \bar{x}, S < \bar{x}, M < \bar{x}$
D	emigracyjny, zasiedziały wypychający	$N < \bar{x}, 0 > \bar{x}, S < \bar{x}, M < \bar{x}$
A	emigracyjny, wysoce zasiedziały	$N < \bar{x}, 0 < \bar{x}, S < \bar{x}, M < \bar{x}$

*Źródło: Z. Długosz, „Typologia miast Polski w świetle wybranych parametrów migracji ludności”, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1992; J. Runge, „Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze”, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.*

Druga część charakterystyki powiatów odnosi się do statystyk publicznych GUS. W znacznej mierze są to premierowe i niepublikowane dotąd dane, zakupione na potrzeby Projektu „Trajektorie Migracyjne Województwa Podkarpackiego” w Zakładzie Usług Informatycznych Wojewódzkiego Ośrodka Informatyki – Terenowego Banku Danych w Rzeszowie. Statystyki te prezentują najczęstsze kierunki migracji międzypowiatowej i zagranicznej oraz powiaty, regiony i kraje, z których ludność napływa na teren poszczególnych powiatów województwa podkarpackiego.

Kolejna część profilu to indeksy obrazujące poziom rozwoju gospodarczego, cywilizacyjnego i rynku pracy w poszczególnych powiatach. Indeksy powstały w wyniku dogłębnej analizy uwarunkowań społeczno-gospodarczych. Na każdy z indeksów składa się od kilku do kilkunastu podwskaźników, które podlegały obróbce statystycznej. Dane przeliczone



zostały w skali od 0 do 100 punktów, gdzie 100 przyznawano powiatowi o najwyższym, a 0 powiatowi o najniższym poziomie rozwoju danego obszaru<sup>121</sup>. W tabeli zaprezentowano wartości indeksów dla każdego z powiatów, a w nawiasie lokatę, jaką dały one w rankingu wewnątrzwojewódzkim.

Część pt. „młodzież” zawiera najciekawsze wyniki z badania uczniów, przeprowadzonego w ramach Projektu „Trajektorie Migracyjne Województwa Podkarpackiego”. Sekcja pierwsza prezentuje preferencje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania. Dane te odnoszą się tylko do tych uczniów, którzy zadeklarowali zamiar opuszczenia swojej miejscowości zamieszkania. Nie sumują się one do 100%, gdyż respondenci mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi jednocześnie. W sekcji drugiej przedstawione zostały deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia uwzględniające uczniów zapewniających o chęci kontynuowania nauki, natomiast trzecia sekcja zawiera dane o deklaracjach dotyczących przyszłego miejsca pracy i odnosi się do tych uczniów, którzy mają zamiar podjąć pracę po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej.

Część „bezrobotni” prezentuje wyniki z badania klientów powiatowych urzędów pracy. Pierwsza sekcja zawiera deklaracje bezrobotnych dotyczące chęci opuszczenia swojej miejscowości w poszukiwaniu pracy (suma odpowiedzi „tak” oraz „teraz nie, ale nie wykluczam tego w przyszłości”), zaś kolejna przedstawia zasięg migracji, jaki zadeklarowali bezrobotni już zdecydowani na wyjazd oraz dopiero rozważający opuszczenie swojej miejscowości.

Część szósta profilu przedstawia deklaracje klientów sieci EURES<sup>122</sup> dotyczące chęci opuszczenia swojej miejscowości w celu podjęcia pracy za granicą (suma odpowiedzi „podjąłem/podjęłam już decyzję o wyjeździe” oraz „wyraźnie skłaniam się do wyjazdu”) wraz z wyszczególnieniem grup krajów, do których osoby te najczęściej migrują. Ze względu na niewielkie liczebności próby nie podano wartości dla powiatu kolbuszowskiego. W powiatach grodzkich i ziemskich, takich jak:

- 1) krośnieński grodzki i krośnieński ziemski,
- 2) rzeszowski grodzki i rzeszowski ziemski,
- 3) przemyski grodzki i przemyski ziemski oraz
- 4) tarnobrzeski grodzki i tarnobrzeski ziemski

mieszkańcy danego powiatu grodzkiego i ziemskiego korzystają z usług tego samego Powiatowego Urzędu Pracy. Dlatego dane z badania bezrobotnych i klientów sieci EURES dla par powiat grodzki i odpowiadający mu powiat ziemski przyjmują takie same wartości.

<sup>121</sup> Szczegółowe informacje na temat metodologii znajdują się w *Raporcie z badań lokalnych uwarunkowań gospodarczych, cywilizacyjnych oraz związanych z rynkiem pracy* na stronie [www.cds.krakow.pl](http://www.cds.krakow.pl).

<sup>122</sup> Punkty konsultacyjne sieci Eures mieszczą się w powiatowych urzędach pracy.

Ostatnia część profilu pt. „pracodawcy” zawiera statystyki dotyczące dojazdów pracowników zatrudnionych w badanych przedsiębiorstwach do pracy z innych powiatów regionu. Dane te zostały pozyskane od trzech największych pracodawców w każdym z powiatów.

Warto na koniec zaznaczyć, że pochodzące z badań własnych wskazania dotyczące migracji zagranicznych prezentowane są za pomocą grup państw. Do poszczególnych grup przyporządkowano następujące kraje:

- Wyspy Brytyjskie (Wielka Brytania, Irlandia)<sup>123</sup>;
- kraje basenu Morza Śródziemnego (Włochy, Francja, Hiszpania, Grecja oraz Portugalia);
- kraje Ameryki Północnej (USA, Kanada, Meksyk);
- kraje niemieckojęzyczne (Niemcy, Austria oraz Szwajcaria);
- kraje Beneluksu (Belgia, Holandia, Luksemburg);
- kraje skandynawskie (Norwegia, Dania, Szwecja, Finlandia, Islandia);
- kraje Europy Środkowo-Wschodniej (Ukraina, Rosja, Bułgaria, Rumunia, Czechy);
- kraje azjatyckie (Japonia, Chiny);
- kraje Oceanii (Australia i Nowa Zelandia);
- inne (RPA, Maroko, Brazylia).

W przypadku konkretnych kierunków migracji zagranicznych, krajowych lub wewnątrzpowiatowych w każdym przypadku pokazane zostały dwa lub trzy najczęstsze wskazania. Gdy pojawiały się wyniki *ex aequo*, profil był uzupełniany o dodatkowe kierunki.

<sup>123</sup> Kategoria „Wyspy Brytyjskie” w tym wypadku odnosi się do Wielkiej Brytanii i Irlandii w ogóle. Respondenci w swoich odpowiedziach dotyczących Irlandii nie definiowali bowiem, czy chodzi o Irlandię Północną czy Południową. Dlatego w analizach również niemożliwe jest rozdzielenie odpowiedzi „Irlandia” na Irlandię Północną i Południową.

**POWIAT BIESZCZADZKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, mobilny wypychający				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -3,13				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania		2. Włochy		3. USA/Niemcy
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. leski		2. Rzeszów		3. sanocki
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina		2. Wielka Brytania		3. Włochy/Austria
Najczęstsze województwa imigracji				
1. śląskie		2. mazowieckie		3. małopolskie/dolnośląskie
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. leski		2. sanocki		3. brzozowski
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 25,75 (20)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 17,05 (15)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 7,92 (21)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat		inne województwo	inny kraj
15,0%	35,0%		53,8%	30,0%
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie/lubelskie		3. pomorskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Kraje niemieckojęzyczne			2. Wyspy Brytyjskie	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
43,4%		13,1%		43,4%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
28,6%	23,8%	4,8%	21,4%	21,4%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 58,0%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
0,0%	10,3%	17,2%	72,4%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje skandynawskie	
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 25,6%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje niemieckojęzyczne	
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: leski (3,7%)		drugi powiat: sanocki (1,1%)		pozostałe powiaty regionu: 0,8%

**POWIAT BRZOWSKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na1000 mieszkańców: – 1,26				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Włochy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. krośnieński		3. sanocki	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. Inne		3. Niemcy	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. śląskie	2. małopolskie		3. dolnośląskie / mazowieckie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. sanocki	2. krośnieński		3. Krosno	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 0,00 (25)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 5,56 (23)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 0,00 (25)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
19,4%	36,5%	34,7%	24,1%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. dolnośląskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Wyspy Brytyjskie	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
66,1%		9,4%		24,6%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
15,6%	28,1%	17,7%	14,6%	24,0%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 37,7%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
6,3%	6,3%	12,5%	75,0%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje niemieckojęzyczne	
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 26,1%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: sanocki (3,7%)		drugi powiat: krośnieński (1,8%)		pozostałe powiaty regionu: 2,5%

## POWIAT DĘBICKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -0,53				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. USA	2. Wielka Brytania		3. Niemcy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. ropczycko-sędziszowski		3. jasielski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. USA	2. Wielka Brytania		3. Inne	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie		3. dolnośląskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. ropczycko-sędziszowski	2. mielecki		3. jasielski	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 65,65 (5)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 30,37 (7)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 22,16 (11)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 20,9%	inny powiat 24,6%	inne województwo 30,6%	inny kraj 38,1%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. dolnośląskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 50,0%	w województwie lub poza województwem 10,8%		poza województwem 39,2%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 33,9%	inna miejscowość w powiecie 18,6%	inny powiat 5,9%	inne województwo 13,6%	inny kraj 28,0%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 50,0%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 4,8%	inny powiat 9,5%	inne województwo 23,8%	inny kraj 61,9%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje niemieckojęzyczne / skandynawskie		
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 32,1%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje niemieckojęzyczne		
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: ropczycko-sędziszowski (15,6%)	drugi powiat: mielecki (2,6%)		pozostałe powiaty regionu: 1,6%	

**POWIAT JAROSŁAWSKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na1000 mieszkańców: – 1,25				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Niemcy/Włochy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. Przemyśl		3. przeworski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina	2. Wielka Brytania		3. Inne	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. lubelskie	2. śląskie		3. małopolskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. lubaczowski	2. przemyski		3. przeworski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 37,20 (16)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 21,95 (13)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 18,92 (15)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
17,4%	31,1%	38,3%	34,1%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. dolnośląskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Wyspy Brytyjskie	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie	w województwie lub poza województwem		poza województwem	
57,4%	6,2%		36,4%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
13,8%	18,8%	13,8%	20,0%	33,8%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 55,1%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
0,0%	9,1%	36,4%	54,6%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje skandynawskie	
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 64,5%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: przeworski (9,1%)		drugi powiat: przemyski (1,2%)		pozostałe powiaty regionu: 1,8%

## POWIAT JASIELSKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -0,72				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Niemcy / Włochy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. krośnieński		3. Krosno	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. Ukraina / USA		3. Niemcy	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie		3. dolnośląskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. krośnieński	2. dębicki		3. strzyżowski	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 37,59 (15)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 24,75 (9)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 13,92 (18)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 12,8%	inny powiat 16,8%	inne województwo 62,4%	inny kraj 24,8%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. śląskie / dolnośląskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje Ameryki Północnej		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 37,0%		w województwie lub poza województwem 10,1%		poza województwem 52,9%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 17,6%	inna miejscowość w powiecie 20,3%	inny powiat 6,8%	inne województwo 23,0%	inny kraj 32,4%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 74,1%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 2,9%	inny powiat 11,4%	inne województwo 34,3%	inny kraj 51,4%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje niemieckojęzyczne		
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 64,4%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje skandynawskie		
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: dębicki (1,3%)		drugi powiat: krośnieński (1,0%)		pozostałe powiaty regionu: 1,4%

**POWIAT KOLBUSZOWSKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na1000 mieszkańców: - 0,39				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. USA	2. Francja/Kanada		3. Niemcy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. rzeszowski		3. tarnobrzeski / mielecki	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. USA	2. Ukraina /Wielka Brytania		3. Kanada	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. śląskie	2. małopolskie		3. mazowieckie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. mielecki	2. tarnobrzeski		3. rzeszowski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 40,39 (13)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 10,89 (20)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 7,60 (23)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
14,5%	24,8%	29,1%	46,7%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. dolnośląskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Wyspy Brytyjskie	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
52,3%		23,1%		24,6%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
17,7%	20,6%	14,2%	9,9%	37,6%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 44,0%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
0,0%	13,6%	31,8%	54,6%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Kraje niemieckojęzyczne	
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: brak danych				
Najczęstsze kraje emigracji				
brak danych			brak danych	
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: rzeszowski (2,2%)		drugi powiat: ropczycko-sędziszowski (0,6%)		pozostałe powiaty regionu: 1,1%



## POWIAT KROŚNIEŃSKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
imigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: 0,30				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Niemcy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Krosno	2. Rzeszów		3. jasielski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Ukraina	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie		3. mazowieckie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. Krosno	2. brzozowski		3. sanocki	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 54,63 (9)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 14,03 (17)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 16,22 (16)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 24,2%	inny powiat 20,9%	inne województwo 43,1%	inny kraj 34,0%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. śląskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje Ameryki Północnej		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 52,4%		w województwie lub poza województwem 4,8%		poza województwem 42,8%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 16,3%	inna miejscowość w powiecie 40,8%	inny powiat 5,1%	inne województwo 11,2%	inny kraj 26,5%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 65,5%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 6,1%	inny powiat 0,0%	inne województwo 21,2%		inny kraj 72,7%
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 56,9%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje skandynawskie		
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: jasielski (8,5%)		drugi powiat: Krosno (5,7%)		pozostałe powiaty regionu: 6,3%

## POWIAT LESKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: 0,41				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania		2. USA/Niemcy		3. Austria
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. sanocki		2. Rzeszów		3. krośnieński
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania		2. USA		3. Ukraina
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie		2. śląskie		3. mazowieckie
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. sanocki		2. bieszczadzki		3. brzozowski
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 19,91 (23)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 23,76 (12)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 25,70 (9)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat		inne województwo	inny kraj
12,8%	27,5%		38,5%	37,6%
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. dolnośląskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Kraje niemieckojęzyczne / skandynawskie			2. Kraje Ameryki Północnej	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
51,4%		11,7%		36,9%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
20,0%	24,6%	7,7%	10,8%	36,9%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 74,1%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat		inne województwo	inny kraj
0,0%	8,3%		8,3%	83,3%
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie / niemieckojęzyczne			2. Kraje Ameryki Północnej	
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 23,3%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne			2. Wyspy Brytyjskie / skandynawskie	
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: sanocki (14,4%)		drugi powiat: krośnieński (5,8%)		pozostałe powiaty regionu: 3,6%

## POWIAT LEŻAJSKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -2,27				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. USA	2. Wielka Brytania / Niemcy / Francja		3. Irlandia	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. łańcucki		3. jarosławski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. USA	2. Ukraina		3. Wielka Brytania	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. lubelskie	2. śląskie		3. małopolskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. łańcucki	2. nizański		3. przeworski	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 49,47 (11)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 15,61 (16)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 26,87 (7)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 15,1%	inny powiat 22,7%	inne województwo 42,9%	inny kraj 37,0%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. śląskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Wyspy Brytyjskie / Kraje Ameryki Północnej	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 43,4%		w województwie lub poza województwem 11,6%		poza województwem 45,0%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 20,0%	inna miejscowość w powiecie 18,8%	inny powiat 10,6%	inne województwo 15,3%	inny kraj 35,3%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 65,3%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 3,3%	inny powiat 13,3%	inne województwo 23,3%	inny kraj 60,0%	
1. Kraje niemieckojęzyczne			2. Wyspy Brytyjskie	
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 50,0%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje niemieckojęzyczne	
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: przeworski (2,3%)		drugi powiat: nizański (1,8%)		pozostałe powiaty regionu: 5,2%

**POWIAT LUBACZOWSKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, zasiedziały wypychający				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na1000 mieszkańców: – 3,85				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. Niemcy		3. Holandia	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. jarosławski		3. Przemyśl	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina	2. Wielka Brytania		3. Inne	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. lubelskie	2. śląskie		3. małopolskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. jarosławski	2. Rzeszów		3. przeworski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 23,44 (21)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 0,00 (25)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 14,99 (17)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
13,8%	33,1%	43,8%	23,1%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. lubelskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie / niemieckojęzyczne		2. Kraje Beneluxu		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie	w województwie lub poza województwem		poza województwem	
58,8%	10,7%		30,5%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
20,3%	14,5%	15,6%	20,3%	29,7%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 80,77%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
3,0%	15,2%	18,2%	63,6%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego		2. Kraje niemieckojęzyczne		
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 37,0%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne		2. Wyspy Brytyjskie		
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: niżański (0,4%)	drugi powiat: jarosławski (0,3%)		pozostałe powiaty regionu: 0,3%	

## POWIAT ŁAŃCUCKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
imigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: 0,68				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Irlandia	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. rzeszowski		3. leżajski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina	2. Wielka Brytania		3. Inne	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie		3. dolnośląskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. Rzeszów	2. przeworski		3. rzeszowski	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 36,61 (17)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 26,69 (8)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 35,63 (5)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 20,4%	inny powiat 32,7%	inne województwo 41,8%	inny kraj 22,4%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. śląskie / dolnośląskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza śródziemnego		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 57,0%		w województwie lub poza województwem 7,5%		poza województwem 35,5%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 25,0%	inna miejscowość w powiecie 36,1%	inny powiat 9,7%	inne województwo 12,5%	inny kraj 16,7%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 61,5%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 36,7%	inny powiat 10,0%	inne województwo 3,3%	inny kraj 50,0%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne		2. Kraje basenu Morza śródziemnego		
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 76,9%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje niemieckojęzyczne		
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: Rzeszów (5,1%)		drugi powiat: przeworski (2,7%)		pozostałe powiaty regionu: 4,2%

**POWIAT MIASTO KROSNO**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, zasiedziały wypychający				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na1000 mieszkańców: – 2,08				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA / Włochy		3. Francja	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. krośnieński	2. Rzeszów		3. brzozowski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA / Włochy		3. Ukraina	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie		3. lubelskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. krośnieński	2. jasielski		3. brzozowski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 74,82 (3)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 70,66 (2)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 83,12 (2)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
14,9%	23,4%	51,5%	38,3%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. śląskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje skandynawskie		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie	w województwie lub poza województwem		poza województwem	
50,0%	10,3%		39,7%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
36,4%	6,1%	6,1%	21,2%	30,3%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 65,5%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
6,1%	0,0%	21,2%	72,7%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 56,9%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje skandynawskie		
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: krośnieński (32,8%)	drugi powiat: sanocki (10,5%)		pozostałe powiaty regionu: 32,8%	

## POWIAT MIASTO PRZEMYSŁ

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -4,69				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania		2. USA		3. Włochy
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. przemyski		2. Rzeszów		3. jarosławski
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina		2. Wielka Brytania		3. Inne
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie		2. lubelskie		3. śląskie
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. przemyski		2. jarosławski		3. lubaczowski
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 35,79 (18)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 54,65 (3)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 57,60 (3)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie		inny powiat		inne województwo
4,6%		17,4%		65,1%
inny kraj				
32,1%				
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. dolnośląskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje Ameryki Północnej	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
23,3%		7,8%		69,0%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość		inna miejscowość w powiecie		inny kraj
36,0%		4,0%		28,0%
inny powiat		inne województwo		inny kraj
4,0%		28,0%		28,0%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 46,30%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie		inny powiat		inne województwo
0,0%		0,0%		5,9%
inny kraj				
94,1%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje niemieckojęzyczne	
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 58,8%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie / Kraje Beneluxu			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: przemyski (20,1%)		drugi powiat: Rzeszów (6,4%)		pozostałe powiaty regionu: 30,8%

**POWIAT MIASTO RZESZÓW**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
imigracyjny, mobilny przyciągający				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na1000 mieszkańców: – 0,35				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. USA	2. Wielka Brytania		3. Włochy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. rzeszowski	2. łańcucki		3. strzyżowski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina	2. Inne		3. USA	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. lubelskie	2. małopolskie		3. świętokrzyskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. rzeszowski	2. przeworski		3. jarosławski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 100 (1)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 100 (1)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 100 (1)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
15,4%	13,5%	42,3%	40,4%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. mazowieckie	2. małopolskie		3. podlaskie / wielkopolskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie	w województwie lub poza województwem		poza województwem	
68,7%	10,8%		20,5%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
56,4%	2,6%	0,0%	0,0%	20,5%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 32,7%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
20,0%	6,7%	0,0%	73,3%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne		2. Wyspy Brytyjskie		
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 73,5%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego		2. Wyspy Brytyjskie		
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: rzeszowski (24,2%)	drugi powiat: łańcucki (7,0%)		pozostałe powiaty regionu: 24,2%	



**POWIAT MIASTO TARNOBRZEG**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: - 3,22				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. Niemcy		3. USA	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. tarnobrzeski	2. Rzeszów		3. stalowowolski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Hiszpania	2. Wielka Brytania		3. Inne	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. świętokrzyskie	2. lubelskie		3. małopolskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. tarnobrzeski	2. stalowowolski		3. kolbuszowski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 55,23 (8)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 48,72 (4)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 52,15 (4)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
7,3%	16,4%	65,5%	32,7%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. wielkopolskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
32,1%		12,5%		55,4%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
31,3%	3,1%	6,3%	28,1%	31,3%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 60,4%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
0,0%	14,3%	28,6%	57,1%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 94,1%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: tarnobrzeski (20,4%)	drugi powiat: mielecki (2,3%)		pozostałe powiaty regionu: (2,4%)	

**POWIAT MIELECKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: - 0,83				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Hiszpania	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. dębicki		3. kolbuszowski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Hiszpania	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. śląskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. dębicki	2. tarnobrzeski		3. kolbuszowski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 65,74 (4)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 35,97 (6)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 24,90 (10)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 26,7%	inny powiat 15,2%	inne województwo 37,1%	inny kraj 44,8%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. dolnośląskie		3. mazowieckie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 57,3%	w województwie lub poza województwem 8,9%		poza województwem 33,9%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 21,5%	inna miejscowość w powiecie 23,7%	inny powiat 7,5%	inne województwo 9,7%	inny kraj 37,6%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 66,67%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 0,0%	inny powiat 4,2%	inne województwo 12,5%	inny kraj 83,3%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 55,0%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego / Kraje Beneluxu		
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: tarnobrzeski (8,5%)		drugi powiat: dębicki (2,6%)		pozostałe powiaty regionu: 3,4%

## POWIAT NIŻAŃSKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -0,12				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. USA		2. Irlandia		3. Wielka Brytania
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. stalowowski		2. Rzeszów		3. leżajski
Najczęstsze kraje imigracji				
1. USA		2. Irlandia		3. Ukraina
Najczęstsze województwa imigracji				
1. lubelskie		2. dolnośląskie		3. małopolskie
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. stalowowski		2. rzeszowski		3. leżajski
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 21,14 (22)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 8,91 (21)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 7,68 (22)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat		inne województwo	inny kraj
15,1%	27,0%		36,5%	39,0%
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie / mazowieckie		2. dolnośląskie		3. lubelskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Kraje Ameryki Północnej	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
51,2%		8,8%		40,0%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
19,1%	21,4%	16,7%	11,9%	31,0%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 54,0%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat		inne województwo	inny kraj
0,0%	7,7%		19,2%	73,1%
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie/ Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Kraje niemieckojęzyczne / Kraje Beneluxu	
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 72,2%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje skandynawskie	
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: stalowowski (26,9%)		drugi powiat: tarnobrzeski (0,9%)		pozostałe powiaty regionu: 2,4%

## POWIAT PRZEMYSKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
imigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -0,10				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. Niemcy		3. Włochy / Holandia	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Przemyśl	2. jarosławski		3. Rzeszów	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina	2. Wielka Brytania		3. Inne	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. śląskie	2. małopolskie		3. dolnośląskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. Przemyśl	2. jarosławski		3. Rzeszów	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 30,12 (19)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 6,21 (22)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 2,53 (24)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 15,8%	inny powiat 24,7%	inne województwo 47,4%	inny kraj 32,1%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie / dolnośląskie		3. wielkopolskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 50,0%		w województwie lub poza województwem 9,6%		poza województwem 40,4%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 3,8%	inna miejscowość w powiecie 27,9%	inny powiat 13,9%	inne województwo 29,1%	inny kraj 25,3%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 46,3%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 0,0%	inny powiat 0,0%	inne województwo 5,9%	inny kraj 94,1%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje niemieckojęzyczne		
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 58,8%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie / Kraje Beneluxu		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: Przemyśl (16,5%)		drugi powiat: jarosławski (4,8%)		pozostałe powiaty regionu: 2,1%

## POWIAT PRZEWORSKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: - 1,11				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Niemcy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. jarosławski		3. łańcucki	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina	2. Wielka Brytania / USA		3. Austria	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. śląskie	2. lubelskie		3. małopolskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. jarosławski	2. Rzeszów		3. leżajski	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 37,98 (14)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 13,50 (18)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 19,99 (14)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 23,2%	inny powiat 28,2%	inne województwo 40,1%	inny kraj 29,4%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. lubelskie / wielkopolskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 57,0%		w województwie lub poza województwem 10,2%		poza województwem 32,8%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 19,2%	inna miejscowość w powiecie 28,9%	inny powiat 15,4%	inne województwo 6,7%	inny kraj 29,8%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 52,0%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 10,0%	inny powiat 20,0%	inne województwo 15,0%	inny kraj 55,0%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne / Kraje Beneluxu / Kraje skandynawskie			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 76,9%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kaje niemieckojęzyczne			2. Wyspy Brytyjskie	
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: jarosławski (2,6%)		drugi powiat: łańcucki (1,4%)		pozostałe powiaty regionu: 1,9%

**POWIAT ROPCZYCKO-SĘDZISZOWSKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na1000 mieszkańców: - 0,83				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. USA	2. Wielka Brytania		3. Irlandia	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. dębicki		3. rzeszowski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Ukraina	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie		3. lubelskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. dębicki	2. Rzeszów		3. strzyżowski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 43,01 (12)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 21,42 (14)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 10,29 (19)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
26,0%	26,0%	26,9%	35,6%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. śląskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wypsy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego/ Kraje Beneluxu		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie	w województwie lub poza województwem		poza województwem	
65,3%	9,9%		24,8%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
24,1%	31,7%	17,7%	3,8%	22,8%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 74,1%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
5,9%	35,3%	17,7%	41,2%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Wypsy Brytyjskie	
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 59,3%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wypsy Brytyjskie			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: dębicki (2,6%)		drugi powiat: Rzeszów (1,1%)		pozostałe powiaty regionu: 1,8%

**POWIAT RZESZOWSKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
imigracyjny, mobilny przyciągający				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: 4,40				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania		2. USA		3. Francja
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów		2. łańcucki		3. strzyżowski
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina		2. Inne		3. Wielka Brytania
Najczęstsze województwa imigracji				
1. lubelskie		2. śląskie		3. małopolskie
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. Rzeszów		2. łańcucki		3. strzyżowski
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 59,29 (6)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 24,15 (11)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 26,06 (8)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat		inne województwo	inny kraj
32,4%	22,5%		25,2%	30,6%
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie / mazowieckie		2. śląskie / wielkopolskie		3. dolnośląskie / pomorskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
78,1%		5,1%		16,8%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
16,3%	42,4%	7,6%	4,4%	29,4%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 32,7%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
20,0%	6,7%	0,0%	73,3%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne			2. Wyspy Brytyjskie	
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 73,5%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Wyspy Brytyjskie	
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: strzyżowski (15,9%)		drugi powiat: Rzeszów (9,9%)		pozostałe powiaty regionu: 8,1%

## POWIAT SANOCKI

I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: – 1,18				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA		3. Włochy	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. krośnieński		3. brzozowski	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Ukraina /Wielka Brytania	2. Niemcy		3. USA	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie		3. dolnośląskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. leski	2. brzozowski		3. bieszczadzki	
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 57,02 (7)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 24,70 (10)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 21,53 (12)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 12,8%	inny powiat 24,0%	inne województwo 44,8%	inny kraj 30,4%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. wielkopolskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego / Kraje Ameryki Północnej		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 40,5%		w województwie lub poza województwem 4,5%		poza województwem 55,0%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 16,7%	inna miejscowość w powiecie 24,2%	inny powiat 13,6%	inne województwo 12,1%	inny kraj 33,3%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 75,5%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 0,0%	inny powiat 8,8%	inne województwo 14,7%	inny kraj 76,5%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje niemieckojęzyczne / Kraje skandynawskie		
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 71,4%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje skandynawskie			2. Wyspy Brytyjskie	
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: brzozowski (19,3%)		drugi powiat: krośnieński (3,2%)		pozostałe powiaty regionu: 1,9%



**POWIAT STALOWOWOLSKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, zasiedziały wypychający				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: -2,36				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania		2. USA		3. Irlandia
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. nizański		2. Rzeszów		3. tarnobrzesci
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania		2. USA		3. Inne
Najczęstsze województwa imigracji				
1. lubelskie		2. świętokrzyskie		3. małopolskie
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. nizański		2. tarnobrzesci		3. Tarnobrzeg
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 76,85 (2)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 42,08 (5)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 33,88 (6)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat		inne województwo	inny kraj
10,2%	20,4%		57,4%	36,1%
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie		2. mazowieckie		3. wielkopolskie
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
36,4%		11,9%		51,7%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
20,6%	32,9%	6,9%	19,2%	20,6%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 54,9%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
0,0%	0,0%	36,0%	64,0%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie / Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Kraje Ameryki Północnej	
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 57,1%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie			2. Kraje Beneluxu	
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: nizański (18,8%)		drugi powiat: tarnobrzesci (3,0%)		pozostałe powiaty regionu: 3,5%

## POWIAT STRYŻÓWSKI

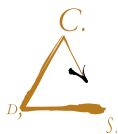
I. TYP MIGRACYJNY POWIATU				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: – 2,18				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. USA / Irlandia	3. Francja / Włochy / Norwegia		
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Rzeszów	2. rzeszowski	3. jasielski		
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. Ukraina	3. USA		
Najczęstsze województwa imigracji				
1. małopolskie	2. śląskie	3. dolnośląskie		
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. Rzeszów	2. rzeszowski	3. ropczycko-sędziszowski		
III. INDEKSY ROZWOJU				
Indeks rynku pracy: 5,04 (24)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 2,30 (24)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 9,29 (20)				
IV. MŁODZIEŻ				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie 20,0%	inny powiat 34,2%	inne województwo 25,8%	inny kraj 31,7%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie	3. wielkopolskie		
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie	2. Kraje basenu Morza Śródziemnego / Kraje Beneluxu			
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie 77,8%	w województwie lub poza województwem 6,9%		poza województwem 15,3%	
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość 11,7%	inna miejscowość w powiecie 26,0%	inny powiat 27,3%	inne województwo 7,8%	inny kraj 27,3%
V. BEZROBOTNI				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 56,9%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie 8,3%	inny powiat 4,2%	inne województwo 29,2%	inny kraj 58,3%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie / Kraje basenu Morza Śródziemnego			2. Kraje Beneluxu	
VI. KLIENCI SIECI EURES				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 89,5%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie / Kraje niemieckojęzyczne			2. Kraje basenu Morza Śródziemnego	
VII. PRACODAWCY				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: krośnieński (0,9%)		drugi powiat: Rzeszów (0,9%)		pozostałe powiaty regionu: 3,6%

**POWIAT TARNOBRZESKI**

<b>I. TYP MIGRACYJNY POWIATU</b>				
emigracyjny, wysoce zasiedziały				
<b>II. OGÓLNE PUBLICZNE STATYSTYKI MIGRACYJNE</b>				
Saldo migracji na 1000 mieszkańców: - 1,98				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wielka Brytania	2. Irlandia		3. USA	
Najczęstsze powiaty emigracji				
1. Tarnobrzeg	2. stalowowolski		3. Rzeszów	
Najczęstsze kraje imigracji				
1. Wielka Brytania	2. Ukraina		3. Irlandia	
Najczęstsze województwa imigracji				
1. świętokrzyskie	2. lubelskie		3. śląskie	
Najczęstsze powiaty imigracji				
1. Tarnobrzeg	2. stalowowolski		3. kolbuszowski	
<b>III. INDEKSY ROZWOJU</b>				
Indeks rynku pracy: 51,66 (10)				
Indeks rozwoju gospodarczego: 13,36 (19)				
Indeks rozwoju cywilizacyjnego: 20,26 (13)				
<b>IV. MŁODZIEŻ</b>				
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
11,5%	22,9%	41,2%	48,1%	
Trzy najczęściej wskazywane województwa przyszłego zamieszkania				
1. małopolskie	2. mazowieckie		3. wielkopolskie	
Dwa najczęściej wskazywane kraje przyszłego zamieszkania				
1. Wyspy Brytyjskie		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca kształcenia				
w województwie		w województwie lub poza województwem		poza województwem
47,9%		10,9%		41,2%
Deklaracje dotyczące przyszłego miejsca pracy				
własna miejscowość	inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj
21,6%	21,6%	5,4%	20,3%	31,1%
<b>V. BEZROBOTNI</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 60,4%				
Zasięg migracji zarobkowej				
inna miejscowość w powiecie	inny powiat	inne województwo	inny kraj	
0,0%	14,3%	28,6%	57,1%	
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Kraje niemieckojęzyczne		2. Kraje basenu Morza Śródziemnego		
<b>VI. KLIENCI SIECI EURES</b>				
Zamiar opuszczenia miejscowości: 94,1%				
Najczęstsze kraje emigracji				
1. Wyspy Brytyjskie		2. kraje basenu Morza Śródziemnego		
<b>VII. PRACODAWCY</b>				
Powiaty, z których pracownicy najczęściej dojeżdżają do firm				
pierwszy powiat: kolbuszowski (21,8%)		drugi powiat: Tarnobrzeg (8,1%)		pozostałe powiaty regionu: 3,6%

## ZESPÓŁ PROJEKTOWY

Kierownik projektu:	Tomasz Kwiatkowski
Koordinator regionalny projektu:	Paulina Betleja
Ekspert kluczowy:	Cezary Ulasiński
Eksperti:	Dagmara Bieńkowska, Justyna Szymańska, dr hab. Piotr Wolski, dr Marcin Kocór, dr Szymon Czarnik, dr Tomasz Masłyk, dr Robert Guzik, dr Krzysztof Gwosdz, dr Jarosław Działek
Asystenci projektu:	Marta Adamek, Jakub Żywiec, Anna Rubiś, Marcin Dziółko



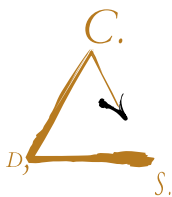
Centrum Doradztwa Strategicznego



**TRAJEKTORIE MIGRACYJNE**  
WOJEWÓDZTWA PODKARPACIEGO (TMWP)



**TRAJEKTORIE MIGRACYJNE**  
**WOJEWÓDZTWA PODKARPACIEGO (TMWP)**



Centrum Doradztwa Strategicznego®



